Shri Lal Bahadur Shastri National Sanskrit University

(Central University)

B-4 Qutub Institutional Area, New Delhi- 110016

संस्कृतमाध्यमेन पाठ्यक्रमाः

(Syllabi in Sanskrit Medium)

आचार्य (एम.ए.) कार्यक्रमः

(स्नातकोत्तर स्तरीयः)

Acharya (M.A.) Programme

(PG Level)

सत्यापित
VERIFIED

कुलसचिव / Registrar
श्री लाल बहादुर शास्त्री राष्ट्रीय संस्कृत विश्वविद्यालय
Shri Lal Bahadur Shastri National Sanskrit University
बी-4, कुतुब सांस्थानिक क्षेत्र, नई दिल्ली-110016
B-4, Qutub Institutional Area, New Delhi-110016

सहायक कुलसचिव (शैक्षणिक)
Assistant Registrar (Academic)
श्री लाल बहादुर शास्त्री राष्ट्रीय संस्कृत विश्वविद्यालय
Shri Lal Bahadur Shastri National Sanskrit University
बी-४, कुतुब सांस्थानिक क्षेत्र, नई दिल्ली-110016
B-4, Qutub Institutional Area, New Delhi-110016

Shri Lal Bahadur Shastri National Sanskrit University

(Central University)

B-4 Qutub Institutional Area, New Delhi- 110016

शिक्षाचार्यः (एम.एड.)

कार्यक्रमः

(स्नातकोत्तरस्तरीयः)

M.Ed. Programme

द्विवर्षीय शिक्षाचार्यः (एम.एड)

क्रेडिट् - आधारितपाठ्यक्रमः

शैक्षणिकसत्रम् - 2021 - 2023 तः आरम्भः

M. Ed Two Years Credit Based Curriculum

(As per NCTE-2014 Regulation and NEP - 2020)

शिक्षापीठम्

श्रीलालबहादुरशास्त्रीराष्ट्रियसंस्कृतविश्वविद्यालयः

(केन्द्रीयविश्वविद्यालयः)

कुतुब-सांस्थानिकक्षेत्रम्, नवदेहली - ११००१६

सत्यापित
VERIFIED

Head & Dean
School of Education
Shri Lal Bahadur Shastri National Sanskrit University
(Central University)
B-4, Qutub Institutional Area, New Delhi-110016

कुलसचिव / Registrar
श्री लाल बहादुर शास्त्री राष्ट्रीय संस्कृत विश्वविद्यालय
Shri Lal Bahadur Shastri National Sanskrit University
बी-4, कुतुब सांस्थानिक क्षेत्र, नई दिल्ली-110016
B-4, Qutub Institutional Area, New Delhi-110016

शिक्षाचार्य: (एम.एड़) द्विवर्षीय: पाठ्यक्रम:

उद्देश्यानि-

द्विवर्षीयशिक्षाचार्यपाठ्यक्रमस्य मुख्योद्देश्यमस्ति प्रारम्भिक-माध्यमिकशिक्षायाः क्षेत्रे विशिष्टशिक्षकाणां निर्माणं, ये संस्कृतक्षेत्रे स्वकीयं विशिष्टं योगदानं करिष्यन्ति। एतदतिरिक्तं पाठ्यक्रमस्यास्य कानिचिदुद्येश्यानि अधोलिखितानि –

- शिक्षायाः दार्शनिकपरिप्रेक्षस्य चिंतनक्षमतायाः विकास: ।
- शिक्षायाः मनोवैज्ञानिकसम्प्रत्ययानां विषये अन्तर्दृष्टेः विकास: ।
- संस्कृतशिक्षाया: संवर्धनाय शैक्षिकानुसंधानस्य विधीनां प्रयोगसामर्थ्योत्पादनम् ।
- शिक्षणाधिगमपरिस्थितिषु शैक्षिकप्रौद्योगिक्या: अनुप्रयोगक्षमताया: विकास: ।
- शिक्षायाः सामाजिकपरिप्रेक्षस्य अवबोधः ।
- अध्यापकशिक्षायाः स्वरूपविकासयोः परिचयप्रदानम्।
- शैक्षिकानुसन्धानेषु प्रदत्तविश्लेषणस्य सामर्थ्यसम्पादनम् ।
- शैक्षिकनिर्देशनस्य उपबोधनस्य च अनुप्रयोगक्षमताया: विकास: ।
- पर्यावरणसंरक्षणस्य सुरक्षायाश्च विषये संवेदीकरणम् ।
- विविधदेशानां शिक्षाप्रणाल्या: संरचनास्वरूपयोः परिचयप्रदानम् ।
- संस्कृतशिक्षायाः विकासस्य अनुसन्धानक्षेत्रस्य च विषये अवगमनम् ।
- प्रारम्भिक-माध्यमिकस्तरयोः शिक्षायाः पाठ्यक्रमस्य अभिकल्पनक्षमतायाः विकास: ।
- प्रारम्भिक-माध्यमिकस्तरयोः शिक्षायां शैक्षिकप्रबंधनस्य नेतृत्वक्षमतायाश्च विकास: ।
- प्रारम्भिक-माध्यमिकस्तरयोः शिक्षायां शैक्षिकप्रबंधने नेतृत्वक्षमतायां च अधिगमाकलनस्य दक्षतासम्पादनम् ।
- कस्यापि शोधसमस्यायाः सोपानक्रमेण समाधानस्य क्षमतायाः विकास: ।
- शोधक्षेत्रे समस्यानिरूपणं-शोधविधि:-प्रतिदर्शचयनं-उपकरणचयनं-प्रदत्तसंकलनं-प्रदत्तविश्लेषणसंबद्धानां क्षमतानां विकास: ।
- शोधप्रतिवेदनलेखनस्य सामर्थ्योत्पादनम् ।

सत्यापित
VERIFIED

कुलसचिव / Registrar
श्री लाल बहादुर शास्त्री राष्ट्रीय संस्कृत विश्वविद्यालय
Shri Lal Bahadur Shastri National Sanskrit University
बी-4, कुतुब सांस्थानिक क्षेत्र, नई दिल्ली-110016
B-4, Qutub Institutional Area, New Delhi-110016

द्विवर्षीयशिक्षाचार्यस्य (एम्. एड) क्रेडिट् - आधारितपाठ्यक्रमस्वरूपम्

द्विवर्षीयशिक्षाचार्यस्य (एम्. एड्) पाठ्यक्रमस्य २००० अङ्का: तथा ८० क्रेडिट् इत्यसय वर्तते। अस्या: क्रियान्विति: चतुर्षुसत्रार्द्धेषु वर्तते। प्रत्येकसत्रार्द्धे ५०० अङ्का: वर्तन्ते अस्य २० क्रेडिटस् वर्तन्ते। अस्य द्विवर्षीयपाठ्यक्रमस्यान्तर्गते चत्वार: मुख्यघटका: वर्तन्ते। सैद्धान्तिकम्, प्रायोगिकम्, विद्यालयसम्बद्धता तथा लघुशोधप्रबन्ध: च वर्तन्ते। अपि च शैक्षकगतिविधिय: चतुर्षुसत्रार्द्धेषु यथा स्थानं समाहिता: वर्तन्ते । एतेषां पाठ्यक्रमाणां घटकानाञ्च निम्नलिखितसारणीषु प्रस्तुतीकरणं कृतं वर्तते।

पूर्णाङ्का: =२००० **पूर्ण-क्रेडिटस् =८०० + ८***

द्विवर्षीयशिक्षाचार्यस्य (एम्. एड्) पाठ्यचर्याया: मुख्यघटका: तथा पाठ्यक्रमाणां च स्वरूपम्

मुख्यघटका	कोर्स-नाम	कोर्स-संख्या	पूर्णाङ्का:	क्रेडिट्स्	पूर्ण-क्रेडिट्स्
(A)सैद्धान्तिक:	**(i)संकेद्रिकपरिप्रेक्ष्ये**	**04**	**400**	**16**	52 (1300अङ्का:)
	(ii) संकेन्द्रिकोपकरणम्	**03**	**300**	**12**	
	(i) संकेन्द्रिकोपाध्यापकशिक्षा	**01**	**100**	**04**	
	(iii) संकेन्द्रिकानिवार्यम्	**01**	**100**	**04**	
	(iv)वैकल्पिकम्	**02**	**200**	**08**	
	(v)विशेषज्ञता	**01** क अथवा ख	**100**	**04**	
	(vi)विशिष्टप्रकरणाधारितवैकल्पिकम्	(क – i-iii) अथवा (ख -i-iii)	**100**	**04**	
प्रायोगिकम्		**03**	**300**	**12**	**12** (**300 अङ्का:**)
संस्थासम्बद्धता		**02**	**200**	**08**	**08** (**200 अङ्का:**)
लघुशोधप्रबन्ध:		**---**	**200**	**08**	**08** (**200 अङ्का:**)
शैक्षिकगतिविधय: 80% उपस्थिति: अनिवार्य:		**04**	**200**	**---**	**08***

सत्यापित
VERIFIED

कुलसचिव / Registrar
श्री लाल बहादुर शास्त्री राष्ट्रीय संस्कृत विश्वविद्यालय
Shri Lal Bahadur Shastri National Sanskrit University
बी-4, कुतुब सांस्थानिक क्षेत्र, नई दिल्ली-110016
B-4, Qutub Institutional Area, New Delhi-110016

द्विवर्षीयशिक्षाचार्यस्य (एम्. एड्) पाठ्यचर्यायाः संरचनायाः प्रारूपम्

पूर्णाङ्काः =२००० | **पूर्ण-क्रेडिटस् =८०० + ८***

पाठ्यक्रम-नाम (Name of the Course)	पूर्णाङ्काः (Marks)	क्रेडिटस् (Credits)	पाठ्यक्रमसंख्या (No. of Course)	पूर्ण-क्रेडिटस् (Credits)
प्रथयसत्रार्द्धः (**First Semester**)	500			**20**
सैद्धान्तिकः (**Theory**)	400	--	04	16
संकेद्रिकपरिप्रेक्ष्येक्ष्य (**Core Perspective**)	200	04	02	08
संकेन्द्रिकोपकरणम् (**Core Tool**)	200	04	02	08
प्रायोगिकम् (**practicum**)	100	04	1(i-v)	04
द्वितीयसत्रार्द्धः (**Second Semester**)	500			20
सैद्धान्तिकः	400	--	04	16
संकेद्रिकपरिप्रेक्ष्ये क्ष्य (**Core Perspective**)	200	04	02	08
संकेन्द्रिकोपकरणम् (**Core Tool**)	100	04	01	04
संकेन्द्रिकोपाध्यापकशिक्षा (**Core T-E**)	100	04	01	04
प्रायोगिकम् (**practicum**)	100	04	1(i-v)	04
तृतीयसत्रार्द्धः (**Third Semester**)	500			**20**
सैद्धान्तिकः	400	--	02	08
विशेषज्ञता (**Specialization**)	100	04	01 (क/ख)	04
विशिष्टप्रकरणाधारितवैकल्पिकम् (**Theme Based Elective**)	100	04	01 (क/ख-3)	04
संस्थासम्बद्धता (**Institution Attachment**)	200	08	02	08
प्रायोगिकम् (**practicum**)	100	04	1(i-v)	04
चतुर्थसत्रार्द्धः (**Fourth Semester**)	500			20
सैद्धान्तिकः (**Theory**)	300	--	03	12
संकेन्द्रिकानिवार्यम्(**Core Ocmpulsory**)	100	04	01	04
वैकल्पिकम् (**Elective i**)	100	04	1(i-v)	04
वैकल्पिकम् (**Elective ii**)	100	04	1(i-v)	04
लघुशोधप्रबन्धः (**Dissertation**)	200	08	--	08
शैक्षिकगतिविधयः 80% उपस्थितिः अनिवार्यः	200	02*	04	08*

सत्यापित
VERIFIED

कुलसचिव / Registrar
श्री लाल बहादुर शास्त्री राष्ट्रीय संस्कृत विश्वविद्यालय
Shri Lal Bahadur Shastri National Sanskrit University
बी-4, कुतुब सांस्थानिक क्षेत्र, नई दिल्ली-110016
B-4, Qutub Institutional Area, New Delhi-110016

शिक्षाचार्यः (एम.एड.) प्रथमवर्षम्
प्रथमसत्रार्द्धस्य पाठ्यक्रमस्वरूपम्

पूर्णाङ्का: =500

पूर्ण-क्रेडिटस् = 20+2*

कोर्स - कोड् Course Code	कोर्स - संख्या (No. of Course)	कोर्स - नाम (Name of the Course)	कोर्स-श्रेणी Course Categary	निर्धारिताङ्का : (Marks)	पूर्ण- क्रेडिट्स (Credits)	होरा:/सप्ताह: Hours/ Week	होरा:/ सत्रार्द्धम् Hours/Semester
		Theory (सैद्धान्तिक)		**400**	**16**	**20**	**400**
201	1	शिक्षायाः दार्शनिकपरिप्रेक्ष्यम् (Philosophical Perspectives of Education)	**संकेन्द्रिक परिप्रेक्ष्यम्**	100 75(E)+25(I)	04	04	80
202	2	अधिगंतुः अधिगमस्य च मनोविज्ञानम् (Psychology of Learner and Learning)	**संकेन्द्रिक परिप्रेक्ष्यम्**	100 75(E)+25(I)	04	04	80
203	3	शैक्षिकानुसन्धानप्रविधिः (Methodology of Educational Reaserch)	**संकेन्द्रिक परिप्रेक्ष्यम्**	100 75(E)+25(I)	04	04	80
204	4	शैक्षिकप्रौद्योगिकी (Educational)	**संकेन्द्रिक परिप्रेक्ष्यम्**	100 75(E)+25(I)	04	04	80
211		**प्रायोगिकम् (Practicum)**	**प्रायोगिकम् (Practicum)**	100	04	08	80
1		आधुनिक-भारतीयदार्शनिकयोः शैक्षिकविचाराणां समीक्षात्मकमध्ययनम्		20			
2		मनोवैज्ञानिकचिंतनधारासु (व्यवहारवादः, संज्ञानवादः, रचनावादः) अग्रणीचिन्तकानाम् अवदानस्य समीक्षात्मकमध्ययनम्		20			
3		शोधोपकरणनिर्माणम् (न्यूनातिन्यूनम् एकमुपकरणम्)		20			
4		अनुदेशनात्मकसामग्रीनिर्माणम् प्रस्तुतीकरणं च		20			
5		सत्रार्द्धाधारितम् अंतःवस्तुपरकगोष्ठयां पत्रप्रस्तुतिः		20			
212		**शैक्षिकगतिविधयः (Educational Activities)**	**अनिवार्यम् (Compulsory)**	50	2*	**80% अनिवार्यम्**	
1		संस्कृतसप्ताहः					
2		परिसराधारितं स्वच्छताभियानम्					
3		क्रीडा					
4		संस्कृतसम्भाषण शिविरम्					

सत्यापित VERIFIED

कुलसचिव / Registrar
श्री लाल बहादुर शास्त्री राष्ट्रीय संस्कृत विश्वविद्यालय
Shri Lal Bahadur Shastri National Sanskrit University
बी-4, कुतुब सांस्थानिक क्षेत्र, नई दिल्ली-110016
B-4, Qutub Institutional Area, New Delhi-110016

शिक्षाचार्य: (एम.एड.) प्रथमवर्षम्

द्वितीयसत्रार्द्धस्य पाठ्यक्रमस्वरूपम्

पूर्णाङ्का: =500 **पूर्ण-क्रेडिटस् = 20+2***

कोर्स कोड Course Code	**कोर्स - संख्या (No. of Course)**	**कोर्स - नाम (Name of the Course)**	कोर्स श्रेणी Course Categary	**निर्धारिताङ्का : (Marks)**	**पूर्ण-क्रेडिट्स (Credits)**	होरा:/सप्ताह: Hours/ Week	होरा:/ सत्रार्द्धम् Hours/Semester
		Theory (सैद्धान्तिक)		**400**	**16**	**20**	**400**
221	5	शिक्षाया: समाजशास्त्रीयपरिप्रेक्ष्यम्	**संक्रेन्दिकपरिप्रेक्ष्यम्**	100 75(E)+25(I)	04	04	80
222	6	बुद्धिः, व्यक्तित्वं परामर्शस्य च मनोविज्ञानम्	**संक्रेन्दिकपरिप्रेक्ष्यम्**	100 75(E)+25(I)	04	04	80
223	7	शैक्षिकशोधेषु प्रदत्तविश्लेषणं प्रतिवेदनं च	**संक्रेन्दिकपरिप्रेक्ष्यम्**	100 75(E)+25(I)	04	04	80
224	8	अध्यापकशिक्षा	**संक्रेन्दिकपरिप्रेक्ष्यम्**	100 75(E)+25(I)	04	04	80
231		**प्रायोगिकम् (Practicum)**	**प्रायोगिकम् (Practicum)**	100	04	08	80
1		शैक्षणिकलेखनम्- इन्द्रियानुभविकं दार्शनिकं च शोधपरिप्रेक्ष्ये लेखनप्रारूपम्		20			
2		मनोवैज्ञानिकपरीक्षणं प्रयोगश्च		20			
3		शोधसंक्षिप्तिकानिर्माणं प्रस्तुतीकरणं च		20			
4		शिक्षाशास्त्रीकक्षासु कयो: द्वयो: पाठयोजनयो: शिक्षणम्		20			
5		सत्रार्द्धाधारितम् अंत:वस्तुपरकगोष्ठयां पत्रप्रस्तुति:		20			
232		**शैक्षिकगतिविधय: (Educational Activities)**	**अनिवार्यम् (Compulsory)**	50	2*	**80% अनिवार्यम्**	
1		समसामयिकविषयाणां समूहचर्चा					
2		परिसराधारितं स्वच्छताभियानम्					
3		क्रीडा					
4		विशिष्टव्याख्यानम्					

सत्यापित
VERIFIED

कुलसचिव / Registrar
श्री लाल बहादुर शास्त्री राष्ट्रीय संस्कृत विश्वविद्यालय
Shri Lal Bahadur Shastri National Sanskrit University
बी-4, कुतुब सांस्थानिक क्षेत्र, नई दिल्ली-110016
B-4, Qutub Institutional Area, New Delhi-110016

तृतीयसत्रार्द्धस्य पाठ्यक्रमस्वरूपम्

पूर्णाङ्का: =500 **पूर्ण-क्रेडिटस् = 20+2***

कोर्स कोड Course Code	कोर्स - संख्या (No. of Course)	कोर्स - नाम (Name of the Course)	कोर्स-श्रेणी Course Category	निर्धारिता ङ्का: (Marks)	पूर्ण-क्रेडिट्स (Credits)	होरा:/सप्ताह: Hours/Week	होरा:/ सत्रार्द्धम् Hours/Semester
		Theory (सैद्धान्तिक)		**200**	**8**	**10**	**200**
241	9	विशेषज्ञताविषय:	विशेषज्ञता (अधोलिखितेभ्य : कोऽपि एक:)	100 75(E)+25(I)	04	04	80
	9-1	प्रारम्भिकशिक्षा					
241क		अथवा					
241ख	9-2	माध्यमिकशिक्षा					
242	10	विशिष्टप्रकरणाधारितं वैकल्पिकम् (विशेषज्ञताखण्डेभ्य: कोऽपि एक:)		100 75(E)+25(I)	04	04	80
		प्रारम्भिकशिक्षायाम्					
	10 क	पाठ्यक्रमविकास:					
242	10 ख	शैक्षिकप्रबंधनं नेतृत्वं च					
	……	अधिगमाकलनम्					
242	……	अथवा (Or)					
242	…..	**माध्यमिकशिक्षायाम्**					
		पाठ्यक्रमविकास:					
		शैक्षिकप्रबंधनं नेतृत्वं च					
		अधिगमाकलनम्					
243		संस्थासम्बद्धता		200	8		8 सप्ताहा:
	1.	अध्यापकशिक्षासंस्थागतसम्बद्धता		100	4		4 सप्ताहा:
	2.	विशेषज्ञताधारिता संस्थासम्बद्धता		100	4		4 सप्ताहा:

251	**प्रायोगिकम्**	**प्रायोगिकम्**	100	4	8	160
1.	विशेषज्ञताक्षेत्राधारितयो: कयो: द्वयो: राष्ट्र-राज्यस्तरयो: संस्थयो: पाठ्यक्रमस्य तुलनात्मकमध्ययनम्।		20			
2.	विशेषज्ञताक्षेत्राधारितयो: कयो: द्वयो: राष्ट्र-राज्यस्तरयो: संस्थयो: प्रबंधनस्य तुलनात्मकमध्ययनम्।		20			
3.	विशेषज्ञताक्षेत्राधारितयो: कयो: द्वयो: राष्ट्र-राज्यस्तरयो: संस्थयो: आकलनोपागमानां तुलनात्मकमध्ययनम्।		20			
4.	विद्यालयसम्बद्धताप्रशिक्षणसमये शिक्षाशास्त्री (B.ed) क्षत्राणां पर्यवेक्षणम्।		20			
5.	सत्रार्द्धधारितम् अंत:वस्तुपरकगोष्ठयां पत्रप्रस्तुति:।		20			
252	शैक्षिकगतिविधय: **(Educational Activities)**	अनिवार्यम् **(Compulsory)**	50	2*	**80% अनिवार्यम्**	
1	वृत्तिककार्यक्रम: उपबोधनकार्यक्रमश्च					
2	सूक्ष्मशिक्षणकक्षाणामवलोकनम्					
3	क्रीडा					
4	संस्कृतसम्भाषणशिविराणामायोजनम्					

सत्यापित
VERIFIED

कुलसचिव / Registrar
श्री लाल बहादुर शास्त्री राष्ट्रीय संस्कृत विश्वविद्यालय
Shri Lal Bahadur Shastri National Sanskrit University
बी-4, कुतुब सांस्थानिक क्षेत्र, नई दिल्ली-110016
B-4, Qutub Institutional Area, New Delhi-110016

शिक्षाचार्य: (एम.एड.) प्रथमवर्षम्

चतुर्थसत्रार्द्धस्य पाठ्यक्रमस्वरूपम्

निर्धारिताङ्का: = 500 | निर्धारित-क्रेडिट्स =20+2*

कोर्स-कोड् Course Code	कोर्स - संख्या (No. of Course)	कोर्स - नाम (Name of the Course)	कोर्स-श्रेणी Course Categary	निर्धारिताङ्का: (Marks)	पूर्ण-क्रेडिट्स (Credits)	होरा:/सप्ताह: Hours/Week	होरा:/ सत्रार्द्धम् Hours/Semester
		Theory (सैद्धान्तिक)		**300**	**12**	**15**	**300**
261	11	संस्कृतशिक्षणशास्त्रम्प्रारम्भिकशिक्षा	**संक्रेन्दिकानिवार्यम्**	100 75(E)+25 (I)	04	04	80
262	12	**ऐच्छिकम्** (अधोलिखितेभ्य: कोऽपि एक:)	वैकल्पिकम्-1	100 75(E)+25 (I)	04	04	80
262-1	12-1	मूल्यशिक्षा					
262-2	12-2	योगशिक्षा					
262-3	12-3	प्राचीनशिक्षेतिहास: दर्शनं च					
262-4	12-4	मानवाधिकारशिक्षा					
262-5	12-5	**दूरस्थशिक्षा**					
263	13	**ऐच्छिकम्** (अधोलिखितेभ्य: कोऽपि एक:)	वैकल्पिकम्-2	100 75(E)+25 (I)	04	04	80
263-1	13-1	**समावेशशिक्षा**					
263-2	13-2	निर्देशनमुपबोधनं च					
263-3	13-3	पर्यावरणशिक्षा					
263-4	13-4	तुलनात्मकशिक्षा					
263-5	13-5	भाषाशिक्षा					
264		**लघुशोधप्रबन्ध:**	क्षेत्राधारित: शोध:	200	08	-	-
1.		पूर्वलघुशोधप्रबन्धसंगोष्ठ्यां प्रस्तुतीकरणम्।		50(I)	04	04	80
2.		**लघुशोधप्रबन्ध:**		100(E)			
3.		मौखिकी		50(E)			
271		**शैक्षिकगतिविधय: (Educational Activities)**	**अनिवार्यम् (Compulsory)**	50	2*	**80% अनिवार्यम्**	
1		**शैक्षिकभ्रमणम् (विभागेन व्यावहारिकसंसाधनानामुपलब्धतानुगुणम्)**					
2		**राष्ट्र/राज्यस्तरसंगोष्ठ्यां पत्रप्रस्तुति: (कस्मिन्नपि विश्वविद्यालये महाविद्यालये वा)**					
3		**लक्ष्यसमूहपरिचर्चा विमर्शप्रतिवेदनं च**					
4		**सांस्कृतिककार्यक्रमाणाम् आयोजनम्**					

सत्यापित VERIFIED

कुलसचिव / Registrar
श्री लाल बहादुर शास्त्री राष्ट्रीय संस्कृत विश्वविद्यालय
Shri Lal Bahadur Shastri National Sanskrit University
बी-4, कुतुब सांस्थानिक क्षेत्र, नई दिल्ली-110016
B-4, Qutub Institutional Area, New Delhi-110016

द्विवर्षीयशिक्षाचार्यपाठ्यक्रमस्य (एम.एड़.) क्रियान्वयनविधय:

द्विवर्षीयशिक्षाचार्यपाठ्यक्रमस्य (एम.एड.) प्रभावपूर्णक्रियान्वयनाय व्याख्यानविधेः प्रयोगो भविष्यति। विशिष्य- संवादपरकव्याख्यानविधि:(Interactive Lecture Method)। एतदतिरिक्तं सम्पूर्णपाठ्यक्रमस्य क्रियान्वितिः कार्यशालाशैल्यां (Workshop Mode) करिष्यते। अनेन सहैव पाठ्यक्रमसम्पादनाय अधोलिखितक्रियान्वयनविधीनामुपयोगः भविष्यति –

संगोष्ठी (Seminar)- पाठ्यक्रमेऽस्मिन् विविधविषयानुगुणं विभागस्तरे साप्ताहिकगोष्ठीनामायोजनं करिष्यते। तेन छात्रेषु विषयसम्बद्धविचाराभिव्यक्तिसामर्थ्यं वर्धिष्यते।

परिचर्चा (Discussion)- पाठ्यक्रमस्यास्य क्रियान्वयनाय परिचर्चाविधेः प्रयोगः द्विधा- युग्मपरिचर्चा समूहपरिचर्चा रूपेण च भविष्यति। युग्मपरिचर्चायां छात्राणां युग्मनिर्माय एवं च समूहपरिचर्चायां कक्षां लघुसमूहेषु विभज्य शिक्षकेण प्रदत्तविषये चर्चा कारयिष्यते। तेन छात्राः विषयस्य संश्लेषणे, विश्लेषणे मूल्याँकने च सक्षमा: भविष्यन्ति।

दत्तकार्यम् (Assignment)- अस्योपयोगः छात्राणां लिखिताभिव्यक्तौ मुख्यत्वेन- विषयावबोधे, विश्लेषणे, मूल्यांकने समीक्षायां च दक्षतासम्पादनाय भविष्यति।

प्रश्नोत्तरी (Quiz)- अस्य प्रयोगः एकक(इकाई)समापने कक्षाशिक्षणसमये च भविष्यति। कक्षायाः विभिन्नसमूहानां समक्षं शिक्षणविषयस्य इकाईसम्बद्धवस्तुनिष्ठप्रश्ना: प्रश्नोत्तरीरूपेण उपस्थापयिष्यन्ते।

विचारावेश:(Brainstorming)- अस्य रचनाकौशलस्य प्रयोगः छात्राणां समस्यायाः सृजनात्मकसमाधानाय भवति। अतः कक्षास्तरस्य पाठ्यक्रमे निर्धारितविषयसंबद्धानां समस्यानां समाधानाय अस्योपयोग: भविष्यति।

अन्वितेः परीक्षणम् (Unit Test)- पाठ्यक्रमे निर्धारितविषयसम्बद्धानाम् अन्वितेः नामन्ते वस्तुनिष्ठलघूत्तरप्रश्नानां माध्यमेन लिखित/मौखिकपरीक्षणं छात्राणां अवबोधपरीक्षणाय भविष्यति।

सत्यापित
VERIFIED

कुलसचिव / Registrar
श्री लाल बहादुर शास्त्री राष्ट्रीय संस्कृत विश्वविद्या
Shri Lal Bahadur Shastri National Sanskrit Univers
बी-4, कुतुब सांस्थानिक क्षेत्र, नई दिल्ली-110016
B-4, Qutub Institutional Area, New Delhi-110016

सैद्धान्तिकपत्राणां प्रश्नपत्रस्वरूपम्

(Structure of the Question Paper for Theory Papers)

निर्धारिताङ्काः= 100

(Total Marks)

75 अङ्काः=बाह्यम् (लिखितपरीक्षा)

75 Marks = External (Written Examination)

25 अङ्काः= आन्तरिकम् (सत्रीयकार्यम्)

25 Marks = Internal (Sessional Work)

लिखितपरीक्षायै प्रश्नपत्रस्वरूपम्

प्रश्नस्य स्वरूपम् (Form of the Question)	प्रश्नस्य प्रकारः (Type of Question)	प्रश्नानां संख्या (No. of Questions)	अङ्काः/ प्रश्नः (Marks/ Question)	निर्धारिताङ्काः (Total Marks)
(क) अनिवार्यम् (Compulsory)	लघूत्तरात्मकम् (Short Answer)	5 (प्रत्येकम् अन्वितेः एकः प्रश्नः)	2 अङ्काः/ प्रश्नः	5(प्रश्नाः) x 2(अङ्काः/) =10
		5 (प्रत्येकम्: अन्वितेः एकः प्रश्नः)	3 अङ्काः/ प्रश्नः	5(प्रश्नाः) x 3(अङ्काः/) =15
(ख) आन्तरिकविकल्पः (Internal Choice)	दीर्घोत्तरात्मकम् (Long Answer)	5 (प्रत्येकम् अन्वितेः प्रश्नद्वम्)	10 अङ्काः/ प्रश्नः	5(प्रश्नाः) x 10(अङ्काः/) =50
पूर्णाङ्काः (Total Marks)				75 अङ्काः

सत्यापित
VERIFIED

कुलसचिव / Registrar
श्री लाल बहादुर शास्त्री राष्ट्रीय संस्कृत विश्वविद्यालय
Shri Lal Bahadur Shastri National Sanskrit University
बी-4, कुतुब सांस्थानिक क्षेत्र, नई दिल्ली-110016
B-4, Qutub Institutional Area, New Delhi-110016

श्रेणी-प्रणालीमूल्याङ्कनम्

SGPA तथा CGPA द्वारा छात्राणां सत्रार्थनिष्पादनमूल्याङ्कनस्य स्वरूपम्

(Structure of Evolution Procedure of Students Performance in Semester)

अङ्कानां प्रसार: (Scores Range)	श्रेणी (Grade)	श्रेण्या:बिन्दु : (Grade Point)
90-100	O	10
80-89	A	9
70-79	B	8
60-69	C	7
50-59	D	6
40-49	E	5
Pass with Grace Point	P	4
0-39	F	0
Non-appearances in Examination (Incomplete)	I	-
Compulsory Course	Z	

SGPA* - Semester Grade Point Average इत्यस्य गणनाया: सूत्रम् .

SGPA = where **Ci** = No of Credits assigned of i th course of a Semester

Pi = Grade point earned in the i th course

i = I ,…… n. represent no, of courses in which students is registered in the concerned semester .

CGPA* - Cumulative Grade Point Average इत्यस्य गणनाया: सूत्रम्.

CGPA = where **Cj** = No of Credits assigned of **j** th course of a Semester for which CGPA is to be calculated

Pj = Grade point earned in the **j** th course.

J = I ,…… m, represent no, of courses in which students is registered from the 1st semester to the semester for which CGPA is to be calculated.

*SGPA तथा CGPA इत्येतयो: द्वयो: दशमस्थानपर्यन्तं गणनाया आवश्यकता वर्तते।

श्रेणी –निर्धारणम्

CGPA	श्रेणी (Division)
8.5 & above	First division with distinction
6.5 & above but below 8.5	First division
5.0 & above but below 6.5	Second division
4.0 & above but below 5.0	Third division

CGPA इत्यस्य सम्बद्धस्य अङ्कप्रतिशते परिवर्तनाय सूत्रम्

X = 10 Y – 4.5 where X = अङ्कप्रतिशतम्

Y = CGPA

सत्यापित VERIFIED

कुलसचिव / Registrar
श्री लाल बहादुर शास्त्री राष्ट्रीय संस्कृत विश्ववि
Shri Lal Bahadur Shastri National Sanskrit Univ
बी-4, कुतुब सांस्थानिक क्षेत्र, नई दिल्ली-11001
B-4, Qutub Institutional Area, New Delhi-1100

शिक्षाचार्यः(एम. एड) पाठ्यक्रमः
प्रथमसत्रार्द्धः

सत्यापित
VERIFIED

कुलसचिव / Registrar
श्री लाल बहादुर शास्त्री राष्ट्रीय संस्कृत विश्वविद्
Shri Lal Bahadur Shastri National Sanskrit Univ
बी-4, कुतुब सांस्थानिक क्षेत्र, नई दिल्ली-1100
B-4, Qutub Institutional Area, New Delhi-1100

शिक्षाचार्यः (एम.एड.) प्रथमवर्षम्

प्रथमसत्रार्द्धस्य पाठ्यक्रमस्वरूपम्

पूर्णाङ्का: =500 **पूर्ण-क्रेडिटस् = 20+2***

कोर्स - कोड् Course Code	**कोर्स - संख्या (No. of Course)**	**कोर्स - नाम (Name of the Course)**	कोर्स-श्रेणी Course Categary	**निर्धारिताङ्का : (Marks)**	**पूर्ण-क्रेडिट्स (Credits)**	होरा:/सप्ताह: Hours/ Week	होरा:/ सत्रार्द्धम् Hours/Semester
		Theory (सैद्धान्तिक)		**400**	**16**	**20**	**400**
201	1	शिक्षाया: दार्शनिकपरिप्रेक्ष्यम् (Philosophical Perspectives of Education)	**संकेन्द्रिक परिप्रेक्ष्यम्**	100 75(E)+25(I)	04	04	80
202	2	अधिगंतु: अधिगमस्य च मनोविज्ञानम् (Psychology of Learner and Learning)	**संकेन्द्रिक परिप्रेक्ष्यम्**	100 75(E)+25(I)	04	04	80
203	3	शैक्षिकानुसन्धानप्रविधि: (Methodology of Educational Reaserch)	**संकेन्द्रिक परिप्रेक्ष्यम्**	100 75(E)+25(I)	04	04	80
204	4	शैक्षिकप्रौद्योगिकी (Educational)	**संकेन्द्रिक परिप्रेक्ष्यम्**	100 75(E)+25(I)	04	04	80
211		**प्रायोगिकम् (Practicum)**	**प्रायोगिकम् (Practicum)**	100	04	08	160
1		आधुनिक-भारतीयदार्शनिकयो: शैक्षिकविचाराणां समीक्षात्मकमध्ययनम्		20			
2		मनोवैज्ञानिकचिंतनधारासु (व्यवहारवाद:, संज्ञानवाद:, रचनावाद:) अग्रणीचिन्तकानाम् अवदानस्य समीक्षात्मकमध्ययनम्		20			
3		शोधोपकरणनिर्माणम् (न्यूनातिन्यूनम् एकमुपकरणम्)		20			
4		अनुदेशनात्मकसामग्रीनिर्माणम् प्रस्तुतीकरणं च		20			
5		सत्रार्द्धाधारितम् अंत:वस्तुपरकगोष्ठयां पत्रप्रस्तुति:		20			
212		**शैक्षिकगतिविधय: (Educational Activities)**	**अनिवार्यम् (Compulsory)**	50	2*	**80% अनिवार्यम्**	
1 **2** **3** **4**		संस्कृतसप्ताह: परिसराधारितं स्वच्छताभियानम् क्रीड़ा संस्कृतसम्भाषण शिविरम्					

सत्यापित
VERIFIED

कुलसचिव / Registrar
श्री लाल बहादुर शास्त्री राष्ट्रीय संस्कृत विश्वविद्यालय
Shri Lal Bahadur Shastri National Sanskrit University
बी-4, कुतुब सांस्थानिक क्षेत्र, नई दिल्ली-110016
B-4, Qutub Institutional Area, New Delhi-110016

1 - शिक्षायाः दार्शनिकपरिप्रेक्ष्यम्
(Philosophical Perspectives of Education)

पाठ्यक्रमकूटाङ्कः - 201

पूर्ण-क्रेडिट्स् -04

क्रियान्वयनहोरा:- 4 होरा:/सप्ताह:

पूर्णाङ्का: = 100

अभीष्टाधिगमपरिणाम (Learning Outcomes)-

- **भारतीय-पाश्चात्यदर्शनयोः परिप्रेक्ष्ये शिक्षादर्शनयोः प्रकृतेः अवबोधः।**
- **भारतीय-पाश्चात्यदर्शनयोः विविधसम्प्रदायानां परिप्रेक्ष्ये शैक्षिकविषयाणां समीक्षात्मकविश्लेषणस्य क्षमतायाः विकासः।**
- **शैक्षिकसंप्रत्ययानां, प्रतिमानानां धारणानां च समीक्षात्मकमध्यनम्।**
- **मूल्यशिक्षायाः विविध पक्षाणां शांतिशिक्षायाश्च संप्रत्ययानां प्रति संवेदनशीलतायाः विकासः**

पाठ्यवस्तु (Content) **75 अङ्काः**

प्रथमान्वितिः- शिक्षादर्शनम्- शिक्षादर्शनयोः अर्थचिन्तनम्, शिक्षायाः दर्शनस्य च सम्बन्धः, दर्शनस्य प्रमुखशाखानां यथा तत्त्वमीमांसा, ज्ञानमीमांसा, मूल्यमीमांसा तर्कशास्त्रस्य परिचयश्च। पाठ्यचर्यायाः अवधारणा दार्शनिकाधाराश्च। राष्ट्रियशिक्षानीतिः 2020 संदर्भे।

द्वितीयान्वितिः- शिक्षायाः विशिष्टसन्दर्भे भारतीयविचारधाराणां (सांख्य-योग-वेदांत-बौद्ध-जैन) योगदानं, दयानन्ददर्शनम्, शैक्षिकलक्ष्यं प्रामाणिकज्ञानार्जनं च प्रति इस्लामिकदृष्टिकोणः।

तृतीयान्वितिः- भारतीय एवं च पाश्चात्यविचारधाराणां (आदर्शवादः,यथार्थवादः, प्रकृतिवादः, व्यवहारवादः, अस्तित्ववादः, मार्क्सवादः) योगदानम्।

चतुर्थान्वितिः- मूल्यशिक्षा - मूल्यस्यावधारणा, भारतीयशिक्षानीतिषु मूल्यशिक्षासंबद्धाः विचाराः, भारतीयसंविधानं मूल्यानि च।

पंचमान्वितिः- नीतिशास्त्रम् शिक्षा च - नीतिशास्त्रस्य परिचयः, शैक्षिकसन्दर्भे नैतिकताशोधः- व्यावसायिकनैतिकतायाः विशिष्टसंदर्भेषु।

सत्रीयकार्यम्- **25 अङ्काः**

1. भारतीयसमसामयिक वार्तापत्रिकासु शोधपत्रिकासु च प्रकाशितानां शैक्षिकविचाराणां विषये संवादः स्वतंत्रलेखनं च।
2. केंद्र-राज्यसर्वकारद्वारा प्रकाशितानां मूल्यशिक्षासंबद्धानाम् अभिलेखानाम् अनुशीलनम् (NCERT इत्यादिभिः संस्थाभिः प्रकाशितम्)।
3. विदुषीणां शैक्षिकविचाराणामध्ययनं प्रस्तुतिकरणं च।

सत्यापित
VERIFIED

अध्येयाग्रन्थाः -

1. पाण्डेय,के.पी., (2005) शिक्षा के दार्शनिक एवं सामाजिक आधार, विश्वविद्यालय प्रकाशन,वाराणसी।
2. पाण्डेय, आर.एस., (1997) शिक्षा दर्शन, विनोद पुस्तक मन्दिर, आगरा, उ.प्र.।
3. गैरोला, वाचस्पति, (1995) भारतीय दर्शन, लोक भारती प्रकाशन, इलाहाबाद ।

कुलसचिव / Registrar
श्री लाल बहादुर शास्त्री राष्ट्रीय संस्कृत विश्वविद्यालय
Shri Lal Bahadur Shastri National Sanskrit University
बी-4, कुतुब सांस्थानिक क्षेत्र, नई दिल्ली-110016
B-4, Qutub Institutional Area, New Delhi-110016

4. शर्मा, चन्द्र धर, (1995) भारतीय दर्शनः आलोचना, विश्वविद्यालय प्रकाशन, वाराणसी ।
5. झा, नागेन्द्र, (1992) वैदिक शिक्षा पद्धति एवं आधुनिक शिक्षा पद्धति, वेंकटेश प्रकाशन, नई दिल्ली।
6. मिश्र, भास्कर, (2001) वैदिक शिक्षा मीमांसा, ईस्टन बुक लिंकर्स, चन्द्रावल, दिल्ली।
7. मिश्र, भास्कर, (2000) शिक्षा संस्कृति नये सन्दर्भ में, भावना प्रकाशन, नई दिल्ली।
8. भण्डारी, आर. एवं विजय श्री, (1998)भारतीय दार्शनिक चिन्तन, न्यू भारतीय बुक कारपोरेशन
9. पाठक, आर.पी.,(2011) शिक्षा के दार्शनिक एवं समाज शास्त्रीय सिद्धान्त, पियर्सन एजुकेशन, नई दिल्ली।
10. उपाध्याय, आचार्य,बलदेव (1991) भारतीय दर्शन, शारदा मन्दिर, वराणसी ।
11. रस्क, आर., (1970) शिक्षा के दार्शनिक आधार जयपुर, राजस्थान, हिन्दी ग्रन्थ अकादमी।
12. पाठक, आर.पी., (2009) भारतीय परम्परा में शैक्षिक चिन्तन, कनिष्का प्रकाशन, नई दिल्ली।
13. पाठक, आर.पी., (2011) भारत के महान शिक्षाशास्त्री , पियर्सन एजुकेशन, नई दिल्ली।
14. पाठक, आर.पी., (2012) विश्व के महान शिक्षाशास्त्री , पियर्सन एजुकेशन, नई दिल्ली।
15. ओड, एल.के. (1990) शिक्षा की दार्शनिक पृष्ठभूमि, राजस्थान हिन्दी ग्रन्थ अकादमी, जयपुर।
16. नेल्सन, वी.एच. (1990) मार्डन फिलासाफीज एण्ड एजूकेशन, सेन्ट्रल बुक डिपो, इलाहाबाद।
17. लाल, रमन बिहारी एवं पलोड़, सुनीता (2005) शिक्षा के दार्शनिक एवं समाजशास्त्रीय आधार, आर.लाल बुक डिपो, मेरठ, उ.प्र.।
18. शर्मा,आर. ए.(1995) तत्व मीमांसा, ज्ञान मीमांसा, मूल्य मीमांसा एवं शिक्षा, आर.लाल बुक डिपो, मेरठ, उ. प्र.।
19. लाल, रमन बिहारी (2007) शैक्षिक चिन्तन एवं प्रयोग, आर.लाल बुक डिपो, मेरठ, उ.प्र.।
20. ब्रूवेकर जे.एस. (1969) मार्डन फिलॉसफीज ऑफ एजुकेशन, मैकग्राहिल, पब्लिशिंग हाउस,नई दिल्ली।
21. Vinoba Bhave Acharya ,Thoughts on Education; (1985)Sarva Seva Sangh, Varanasi .
22. सिकरवारः, डा. प्रेमसिंह, (२०१६)शिक्षायाः दार्शनिकसामाजिकाधाराः,एम.बी.पब्लिशर्स, जयपुरम्।
23. सिकरवारः, डा. प्रेमसिंह, (२०१६)वैश्विकचिन्तकाः,एम.बी.पब्लिशर्स, जयपुरम्।
24. पाठक, रमेश प्रसाद एवं शर्मा सारिका(2018): भारतीय शिक्षा के प्रवर्तक, कनिष्का प्रकाशन, दरियागंज, नई दिल्ली।
25. Pathak, R.P. and Bhardwaj Amita pandey(2018) Education Thinks of East and West Kaniksha Publishers, New Delhi.

सत्यापित
VERIFIED

अन्तर्जालस्रोतः-

सम्बन्धित विषय विशेषज्ञों की ई.पी.जी. पाठशाला, स्वयंम्, मूक्स आदि में उपलब्ध प्रस्तुतियाँ।

कुलसचिव / Registrar
श्री लाल बहादुर शास्त्री राष्ट्रीय संस्कृत विश्व
Shri Lal Bahadur Shastri National Sanskrit Un
बी-4, कुतुब सांस्थानिक क्षेत्र, नई दिल्ली-110
B-4, Qutub Institutional Area, New Delhi-11

2- अधिगन्तुः अधिगमस्य च मनोविज्ञानम्
(Psychology of Learner and Learning)

पाठ्यक्रमकूटाङ्कः - 201 | पूर्ण-क्रेडिट्स् -04

क्रियान्वयनहोरा:- 4 होरा:/सप्ताह: | पूर्णाङ्का: = 100

अभीष्टाधिगमपरिणाम: (Learning Outcomes)-

- भारतीय-पाश्चात्यमनोविज्ञानयो: अवधारणाया: सन्दर्भे शिक्षा-शिक्षार्थी- अधिगमपरिस्थितीनां विश्लेषणस्य अवबोधस्य च परिप्रेक्ष्यस्य विकास: ।
- सामाजिकाधिगमस्य सामाजिकसंज्ञानस्य च संकल्पनाया: परिचय:, सामाजिक सक्षमतायै कौशलानां विकास: ।
- भारतीय-पाश्चात्यदृष्टौ अंगीकृतानानां मूलावधारणानाम् आलोके अभिप्रेरणाया:, सर्जनात्मकताया: परासंज्ञानस्य चाधारेण उपयुक्तपरिप्रेक्षस्य विकास: ।

पाठ्यवस्तु (Content) **75 अङ्का:**

अन्विति 1 :- शिक्षामनोविज्ञानम् अधिगमश्च - शिक्षामनोविज्ञानस्यावधारणा, उद्देश्यानि महत्त्वं च। मनोविज्ञानस्य सम्प्रदाया:- व्यवहारवाद:, मनोविश्लेषणवाद:, गेस्टाल्ट्वाद:, संज्ञानवाद: इत्येतेषां शिक्षायां निहितार्थ:। अधिगमस्याभिप्राय:, अधिगमनियमा:। अधिगमस्य व्यवहारजन्यसिद्धांता:- टॉलमैनवर्यस्य संकेताधिगम: लेविन् महोदयस्य संज्ञानात्मकक्षेत्रसिद्धांत:।

अन्विति 2 :- संज्ञानात्मकं सामाजिकं चाधिगम:- संज्ञानात्मक: अधिगम:- पियाजे, ब्रूणर, ओस्बेल इत्येतेषां मते अधिगमस्यावधारणा, सिद्धांत: अनुप्रयोगश्च। सामाजिकाधिगम:- अभिप्राय:, प्रभावकारका:, सामाजिकसक्षमता, सामाजिकसंज्ञानस्य संकल्पना, सामाजिकसम्बन्धा: समाजीकरणस्य लक्ष्यानि च। बंदुराया: सामाजिकाधिगमसिद्धांत:। अद्यतनरचनावादस्य अवधारणा:- नोवाक-वाइगोत्सकी अनयो: सन्दर्भे शैक्षिकमहत्वम्।

अन्विति 3 :- अभिप्रेरणाया: मनोविज्ञानं- अभिप्रेरणाया: अभिप्राय:, प्रकारा:, सिद्धांता:- प्रक्रियागतसिद्धांत: विषयगतसिद्धांतश्च- मैक्लीलैंड इत्यस्य आवश्यकतासिद्धांत:, मासलोमहोदयस्य अभिप्रेरणसिद्धान्तस्य एल्डरफरद्वारा संशोधितं विकसितप्रतिमानं, प्रक्रियागतसिद्धांत:- विक्टररूम-पोर्टरलोलरयोश्च प्रत्याशासिद्धांत:, स्किनरमहोदयस्य प्रबलनसिद्धांत:, सकारात्मक-नकारात्मक प्रबलनस्य रीतय:, दण्ड: विलोपश्च।

अन्विति 4 :- चिंतनस्य सर्जनात्मकतायाश्च मनोविज्ञानं- चिंतनस्य अवधारणा, महत्त्वं प्रकाराश्च। समालोचनात्मकं चिन्तनं समस्यासमाधानस्य संकल्पना:। सर्जनशीलता- अवधारणा, परिचय: संवर्धनोपायानां च शैक्षिकसंदर्भेषु अध्ययनम्। परासंज्ञानं सर्जनात्मकता च।

सत्यापित
VERIFIED

अन्विति 5 :- भारतीयचिन्तने मनोविज्ञानम् - भारतीयमनोविज्ञानस्य अवधारणा महत्वं च। मानसिकशक्तीनां चेतनायाश्च उन्नयने अष्टांगयोगस्य पंचकोशावधारणायाश्च महत्वम्। पुरुषार्थचतुष्टयस्य अवधारणा शिक्षायां तस्य प्रासंगिकता च। सर्जनशीलताया: स्वरूपे प्रतिभा-क्षमता इत्यनयो: भारतीयावधारणा।

कुलसचिव / Registrar
श्री लाल बहादुर शास्त्री राष्ट्रीय संस्कृत विश्वविद्यालय
Shri Lal Bahadur Shastri National Sanskrit University
बी-4, कुतुब सांस्थानिक क्षेत्र, नई दिल्ली-110016
B-4, Qutub Institutional Area, New Delhi-110016

सत्रीयकार्यम्- **25 अङ्का:**

1. भारतीय-पाश्चात्यमनोविज्ञानयोः मुख्यतत्त्वानामाधारेण समूहपरिचर्चा।
2. कस्यापि बालकस्य सर्जनशीलतायाः व्यष्ट्यध्ययनम्।
3. सामाजिकसक्षमतायै कौशलविकासाधारिता कार्यशाला।

अध्येयग्रन्थाः -

1. सिंह, (2006) अरूण कुमार, शिक्षा मनोविज्ञान, भारती भवन, आगरा, उ.प्र.।
2. जायसवाल, सीताराम, (1990) भारतीय मनोविज्ञान और शिक्षा, आर्य बुक डिपो, दिल्ली।
3. पाण्डेय, के.पी., (2005) नवीन शिक्षा मनोविज्ञान, विश्वविद्यालय प्रकाशन, वाराणसी,उ.प्र.।
4. चौबे एस.पी.,(1995) शिक्षा मनोविज्ञान, विनोद पुस्तक मन्दिर, आगरा, उ.प्र.।
5. पाण्डेय आर.एस., (1995) शिक्षा मनोविज्ञान, विनोद पुस्तक मन्दिर, आगरा, उ.प्र.।
6. पाल, हंसराज, (2006) प्रगत शिक्षा मनोविज्ञान, हिन्दी माध्यम कार्यान्वयन निदेशालय, दिल्ली वि.वि.।
7. गुप्ता, एस.पी., (2010) उच्चतर शिक्षा मनोविज्ञान, शारदा पुस्तक भवन, इलाहबाद।
8. मंगल, एस.के., (2006) शिक्षा मनोविज्ञान, प्रेन्टिस हाल आफ इंडिया प्रा. लि. नई दिल्ली।
9. पाठक, आर.पी., (2006) उच्च शिक्षा मनोविज्ञान-एक परिचय, राधा प्रकाशन, नई दिल्ली।
10. पाठक, आर.पी., (2011) शिक्षा मनोविज्ञान, पियर्सन एजुकेशन, नालेज पार्क, नोएडा, उ.प्र.।
11. पाठक, आर.पी. एवं भारद्वाज, अमिता पाण्डेय, (2013) शिक्षा मनोविज्ञान के मूल तत्त्व, कनिष्का प्रकाशन, नई दिल्ली।
12. पाठक, आर.पी. एवं भारद्वाज, अमिता पाण्डेय, (2014) शिक्षा मनोविज्ञान के आधार, कनिष्का प्रकाशन, नई दिल्ली।
13. Bandura, A. and Walters, (1936) R.H., Social Learning and Personality Development, Holt, Rinehart and Winston.
14. Hilgard E.R.and Bower Gardon, H., (1977) Theories of learning, Prentice Hall of India, New Delhi.
15. Chauhan S.S., (1998) Advanced Educational Psychology, Vikas Publishing House, New Delhi.
16. Mathur S.S., (2000) Educational Psychology (Hindi EditionAlso) Vinod Pustak Mandir, Agra.
17. Pandey, K.P., (1998) Advanced Educational Psychology; Konark Pub lishers, New Delhi.
18. Ausubel, D., (1963) The Psychology of Meaningful Verbal Learning, Grune and Stratton.
19. Hall, C.S and Lindzey, G., (1978) Theories of Personality, 3rd ed, Wiley.
20. पाठक, आर.पी., (2018)शिक्षा मनोविज्ञान के परिप्रेक्ष्य अटलांटिक प्रकाशन, नई दिल्ली।

सत्यापित VERIFIED

अंतर्जालस्रोत: -

सम्बंधितानां विषयविशेषज्ञानाम् ई.पी.जी.पाठशाला- स्वयम् - मूक्स- इत्यादिषु समुपलब्ध- प्रस्तुतयः।

कुलसचिव / Registrar
श्री लाल बहादुर शास्त्री राष्ट्रीय संस्कृत विश्वविद्यालय
Shri Lal Bahadur Shastri National Sanskrit University
बी-4, कुतुब सांस्थानिक क्षेत्र, नई दिल्ली-110016
B-4, Qutub Institutional Area, New Delhi-110016

3- शैक्षिकानुसन्धानप्रविधिः
(Methodology of Educational Reaserch)

पाठ्यक्रमकूटाङ्कः - 203
क्रियान्वयनहोराः- 4 होराः/सप्ताहः

पूर्ण-क्रेडिट्स् -04
पूर्णाङ्काः = 100

अभीष्टाधिगमपरिणामः (Learning Outcomes)-

- शैक्षिकानुसन्धानस्य अवधारणायाः, प्रकाराणां सोपानानां च परिचयप्रदानम्।
- शैक्षिकानुसन्धानस्य समस्या-चर-परिकल्पनायाः अवधारणायाः परिचयप्रदानम्।
- शैक्षिकानुसन्धानस्य गुणात्मकानां मात्रात्मकानां च उपागमानां परिचयप्रदानम्।
- गुणात्मक-मात्रात्मक-मिश्रितशोधविधिनामवबोधः, परस्परान्तरस्य च ज्ञानम्।
- शैक्षिकानुसन्धानेषु समग्रस्य प्रतिदर्शस्य च अवधारणायाः ज्ञानं तथा च गुणात्मक-मात्रात्मकशोधेषु प्रतिदर्शचयने अन्तरस्य ज्ञानम्।
- शैक्षिकानुसन्धानेषु प्रयुक्तशोधोपकरणानां परिचयः तथा च गुणात्मक-मात्रात्मकशोधेषु एतेषां प्रयोगस्य निर्माणस्य च ज्ञानम्।

पाठ्यवस्तु (Content) **75 अङ्काः**

अन्विति 1 :- शैक्षिकानुसन्धानं तस्य क्षेत्रं च - शैक्षिकानुसन्धानस्य अवधारणा, उद्देश्यानि, क्षेत्रं अन्तःविद्यापरकता च। वैज्ञानिकविधिरूपेण शोधस्य उद्देश्यानि- समस्यासमाधानं, सामान्यीकारणं भाविकथनं च। शोधस्य प्रकार्याणि- विवरणात्मकं व्याख्यात्मकं च। शैक्षिकानुसन्धानस्य स्वरूपाणां वर्गीकरणम- मौलिकं, व्यवहृतं क्रियात्मकं च। शोधस्य प्रतिमानानि- मात्रात्मकशोधः गुणात्मकशोधश्च (मान्यताः, शोधसमस्या, शोधपरिकल्पना, शोधोपकरण-साक्ष्य-प्रतिवेदनलेखनदृष्ट्या विशिष्टताः अन्तरं च)। संस्कृतशोधक्षेत्रे शोधविधयः प्रमुखसंस्थाश्च।

अन्विति 2 :- शोधसमस्यानिरूपणं परिकल्पनानिर्माणं च- शोधसमस्यायाः चयनं निर्धारणं सीमांकनं च। मात्रात्मक-गुणात्मकशोधसन्दर्भे चराणां परिचयनं तत्प्रकाराश्च- आश्रितः, बाह्यः, मध्यवर्ती,परिनियामकश्च। परिकल्पनायाः प्रकाराः- शोधपरिकल्पना, क्रियात्मकशोधपरिकल्पना, सांख्यिकीयनकारात्मकशून्यपरिकल्पना। परिकल्पना शोधप्रश्नप्रतिपादनं च, उत्तमशोधपरिकल्पनायाः विशेषताः। सम्बद्धसाहित्यसर्वेक्षणं- अभिप्रायः लेखनं च। संदर्भग्रन्थसूचीनिर्माणम्।

अन्विति 3 :- शैक्षिकशोधविधिः- मात्रात्मकशोधविधिः-वर्णनात्मक-प्रयोगात्मक-कार्योत्तरशोधविधेः विशेषताः अभिकल्पश्च। गुणात्मकशोधविधिः-ऐतिहासिकविधिः, दार्शनिकनरेटिव-विधिः(Narrative), व्यष्टि-अध्ययनविधिः(Case Study), संक्रेंदिकसमूहपरिचर्चा (Focused Group Discussion), ग्राउंडेड्-सिद्धांतः (Grounded Theory), सांकेतिकान्तःक्रिया (Symbolic Interaction), नृजातीय (Ethnography) मिश्रितविधयः-त्रिभुजीकरणम् (Triangulation) पराविश्लेषणम् (Meta-analysis)

अन्विति 4 :- शैक्षिकशोधेषु समग्र-प्रतिदर्शचयनम्- शोधसमग्रस्यावधारणा परिभाषीकरणम्। मात्रात्मक-गुणात्मकशोधानां सन्दर्भे न्यादर्शचयनस्य सम्भाव्य-असम्भाव्यविधयः। पैरामीटर सांख्यिकी च।

सत्यापित
VERIFIED

अन्विति 5 :- शोधोपकरणानि, तेषां निर्माणं च- मात्रात्मक-गुणात्मकशोधानां सन्दर्भे प्रयुक्तशोधोपकरणानि- साक्षात्कारः, प्रश्नावली, निरीक्षणं, निर्धारणमापनी, अभिवृत्तिमापनी, अभिक्षमतामापनी, उपलब्धिपरीक्षणं अनुसूची च। उपकरणनिर्माणस्य सोपानानि विशेषताश्च- वस्तुनिष्ठता, विश्वसनीयता, वैधता प्रासंगिकता च।

कुलसचिव / Registrar
श्री लाल बहादुर शास्त्री राष्ट्रीय संस्कृत विश्वविद्यालय
Shri Lal Bahadur Shastri National Sanskrit University
बी-4, कुतुब सांस्थानिक क्षेत्र, नई दिल्ली-110016
B-4, Qutub Institutional Area, New Delhi-110016

सत्रीयकार्यम्- **25 अङ्का:**

1. विविधशोधपत्रिकासु प्रकाशितानां मात्रात्मक-गुणात्मकशोधसंबद्धानाम् अध्ययनानां शोधसारांशप्रस्तुतीकरणम्।(न्यूनातिन्यूनं शोधसारांशद्वयम्)
2. न्यादर्शचयनप्रकाराणाम् आधारेण प्रायोगिककार्यं तस्य प्रस्तुतिकरणं च।
3. मात्रात्मकम् अथवा गुणात्मकप्रतिमानाधारितं शोधाभिकल्पनम्।

अध्येयग्रन्था: -

1. पाण्डेय, के.पी., (1998) शैक्षिक अनुसन्धान, विश्वविद्यालय प्रकाशन, वाराणसी,उ.प्र.।
2. त्रिपाठी, एल.बी. एवं भार्गव, हरप्रसाद, (1990) मनोवैज्ञानिक अनुसंधान पद्धति, विनोद पुस्तक मन्दिर आगरा, उ.प्र.।
3. गुप्ता, एस.पी., (1998) शिक्षा में सांख्यिकी, शारदा पुस्तक भवन, इलाहाबाद, उ.प्र.।
4. पाण्डेय, के.पी. (2005) शिक्षा तथा मनोविज्ञान में सांख्यिकी, विश्वविद्यालय प्रकाशन, वाराणसी,उ.प्र.।
5. गुप्ता एस.पी., (2000) अनुसंधान संदर्शिका, शारदा पुस्तक भवन, इलाहाबाद, उ.प्र.।
6. पाठक, आर.पी. एवं भारद्वाज, अमिता पाण्डेय, (2012) शिक्षा में अनुसंधान एवं सांख्यिकी, कनिष्का प्रकाशन, नई दिल्ली।
7. शर्मा,आर. ए.(2005)) शिक्षा अनुसंधान के मूल तत्व एवं शोध प्रक्रिया, आर.लाल बुक डिपो,मेरठ,उ.प्र.।
8. भटनागर. ए.बी. (2002)) शिक्षा अनुसंधान की कार्यप्रणाली, आर.लाल बुक डिपो, मेरठ, उ.प्र.।
9. Pandey,K.P., (2005) Fundamentals of Educational Research; Vishwavidyalaya Prakashan, Chowk, Varanasi.
10. Best, John W., (2000) Research in Education, Prentice Hall Inc, New Delhi.
11. Kerlinger, F.N., (2000) Foundations of Behaviroal Research, Surjeet Publications, Kamla Nagar, New Delhi
12. Keeves, J.P., Educational Research Methodology And Measrement, International Handbook, Pergamon Press.
13. Pathak, R.P., Research in Psychology and Education, Pearson Education, New Delhi.
14. Guilford & Fruchter, (1987) Fundamental Statistics in Psychology & Education, McGraw Hill.

अन्तर्जालस्रोत:-

सम्बन्धित विषय विशेषज्ञों की ई.पी.जी. पाठशाला, स्वयंम्, मूक्स आदि में उपलब्ध प्रस्तुतियाँ।

सत्यापित
VERIFIED

कुलसचिव / Registrar
श्री लाल बहादुर शास्त्री राष्ट्रीय संस्कृत विश्वविद्या
Shri Lal Bahadur Shastri National Sanskrit Unive
बी-4, कुतुब सांस्थानिक क्षेत्र, नई दिल्ली-11001
B-4, Qutub Institutional Area, New Delhi-1100

4- शैक्षिकप्रौद्योगिकी
(Educational Technology)

पाठ्यक्रमकूटाङ्कः - 204 **पूर्ण-क्रेडिट्स् -04**

क्रियान्वयनहोराः- 4 होराः/सप्ताहः **पूर्णाङ्काः = 100**

अभीष्टाधिगमपरिणामः (Learning Outcomes)-

- शैक्षिकप्रौद्योगिक्याः अवधारणायाः, संप्रत्ययानां, प्रकाराणाम् उपागमानां च अवबोधः।
- शैक्षिकसंप्रेषणस्य संप्रत्ययानां विविधविधिनां च ज्ञानम्।
- अनुदेशनात्मकप्रणालीनाम् उद्देश्यानाम् अभिकल्पनस्य च अवगमनम्।
- प्रमुखशिक्षणप्रतिमानानां सिद्धांतानां च अवगमनम्।
- प्रमुखशिक्षणप्रतिमानानां सिद्धांतानां च अवगमनम्।
- अभिक्रमिताधिगमस्य अवधारणायाः, सिद्धांतानांः, प्रकाराणांः, निर्माणप्रक्रियायाश्च ज्ञानम्।
- शिक्षणाधिगमप्रबंधनस्य चतुर्षु घटकेषु- नियोजन- संघटन- अग्रसरण- नियन्त्रणेषु अंतर्दृष्टिविकासः।
- शिक्षणप्रतिमानानां सिद्धांतानां च संप्रत्ययात्मकावधारणायाः प्रकाराणां च परिचयः।
- अभिक्रमिताधिगमस्य अवधारणायाः विकासावस्थानां च विषये अवबोधः।
- व्यवस्थितप्रेक्षणविधीनां माध्यमेन शिक्षणव्यवहारस्य विश्लेषणदक्षतायाः च विकासः।

पाठ्यवस्तु (Content) **75 अङ्काः**

अन्विति 1 :- शैक्षिकप्रौद्योगिकी- अभिप्रायः, प्रकृतिः, उद्देश्यानि, उपागमाः क्षेत्रं च। प्रोडक्ट-टेक्नोलोजी, आइडिया-टेक्नोलोजी अनयोः सम्बन्धश्च। शिक्षणव्यवहारविश्लेषणं- अवधारणा, विशेषताः विश्लेषणविधयश्च - फ्लैंडर अन्तःक्रियाविश्लेषणं (FIAC), ओबर्स्- पारम्परिकानुवर्गविधिः (RCS), बेंटले-मिलरमहोदययोः समकक्षवार्ताश्रेणीविधिः (ETC)-उद्देश्यानि, श्रेण्यः, विशेषताः, प्रक्रिया, विश्लेषणविधिः उपयोगिता च।

अन्विति 2 :- शिक्षणाधिगमप्रबंधनम्- नियोजनं- कार्यविश्लेषणं, प्रशिक्षणस्य अधिगमावश्यकतानां च परिचयनं, एवं च शैक्षिकोद्देश्यानां प्रतिपादनम्। **संघटनम्-** उपयुक्तयुक्तीनां, कक्षाकारस्य सम्प्रेषणव्यूहरचनायाश्च चयनम्। **अग्रसरणम्-** अग्रसरणाय अभिप्रेरणस्यानुप्रयोगः उपयुक्तरचनाकौशलस्य चयनं च। **नियंत्रणम्-** अधिगमप्रणाल्याः मूल्याँकनं, मापनम् उद्देश्यानि च।

अन्विति 3 :- शिक्षणसिद्धांताः प्रतिमानानि च- प्रतिमान-सिद्धांतयोः अवधारणा मुख्यमंतरं च। शिक्षणस्य सिद्धांताः- धात्रीसिद्धांतः, सम्प्रेषणसिद्धांतः, ढलाईसिद्धांतः, परस्परपृच्छासिद्धांतः (विशेषता-सीमा-शैक्षिकनिहितार्थसन्दर्भे)

शिक्षणस्य प्रतिमानानि- अवधारणा आधारभूततत्त्वानि च। चयनितशिक्षणप्रतिमानानि- विकासात्मकप्रतिमानं (पियाजे), एडवांस ऑर्गनाइज़र (ओस्बेल), पृच्छाप्रशिक्षणप्रतिमानानि (सचमैन) शिक्षकप्रशिक्षकप्रतिमानस्य (हिल्डाटाबा) अवयवाः, विशेषताः, सीमाः शैक्षिकनिहितार्थश्च। प्रत्येकं शिक्षणप्रतिमानस्य चराधारितपाठयोजना।

अन्विति 4 :- अभिक्रमाधिगमस्य तकनीकी- अभिक्रमिताधिगमस्य अवधारणा ऐतिहासिकविकासश्च। अभिक्रमिताधिगमस्य सिद्धान्ताः प्रकाराश्च (रेखीय, शाखीय मैथेटिक्स च) संगणकसहायकानुदेशनम्।

सत्यापित
VERIFIED

अभिक्रमविकासस्य अवस्थाः-

१. अभिक्रमनियोजनम्- प्रकरणचयनं, विषयवस्तुविश्लेषणं, अधिगमकर्तुः मान्यताः, उद्देश्यलेखनं, पूर्वापेक्षितकौशल-निकषपरीक्षणनिर्माणम्।
२. अभिक्रमलेखनम्- अभिक्रमस्य संरचनात्मकानि प्रकार्यात्मकानि च तत्त्वानि, पदलेखनम् अनुक्रमश्च, अभिक्रमसम्पादनं संशोधनं च।

कुलसचिव / Registrar
श्री लाल बहादुर शास्त्री राष्ट्रीय संस्कृत विश्वविद्यालय
Shri Lal Bahadur Shastri National Sanskrit University
बी-4, कुतुब सांस्थानिक क्षेत्र, नई दिल्ली-110016
B-4, Qutub Institutional Area, New Delhi-110016

३. अभिक्रमपरीक्षणम्- व्यक्तिगतं, लघुसमूहः क्षेत्रपरीक्षणं च।

४. अभिक्रमस्य मूल्याङ्कनम्- त्रुटिदर, सूचनाघनत्वम्, अनुक्रमप्रगमनं 90/90 मानकस्तरश्च।

अन्विति 5 :- डिजिटलशिक्षणशास्त्रीयोपागमः संसाधनानि च –

- आई. सी. टी. - अभिप्रायः, विशेषताः, प्रकाराः उपयोगिता च। सम्प्रेषणम् (अभिप्रायः, अवयवाः, प्रक्रिया, अवरोधकतत्त्वानि)।
- TPACK उपागमः।
- फ्लिप्ड, ब्लैंडेड, ऑनलाइन-शिक्षणम् अधिगमश्च- अभिप्रायः, विशेषताः, प्रक्रिया उपयोगिता च।
- ई-संसाधनम्- अभिप्रायः, विशेषताः, प्रकाराः (वीडियो, चित्रं, पाठ्यवस्तुः) उपयोगिता च।
- पावरपॉइन्ट-निर्माणं प्रस्तुतीकरणं च।

सत्रीयकार्यम्- (अधोलिखितेभ्यः किमपि द्वयम्) **25 अङ्काः**

1. शिक्षणप्रतिमानाधारिता पाठयोजना निर्माणम्।
2. रेखीयाभिक्रमनिर्माणम् (कमपि विद्यालयविषयं स्वीकृत्य) ।
3. कस्यापि व्यवस्थितप्रेक्षणविधिप्रयोगेण शिक्षणव्यवहारस्य विश्लेषणम् आशोधनं च।
4. पावरपॉइंट-निर्माणं प्रस्तुतीकरणं च (कमपि विद्यालयविषयं स्वीकृत्य)
5. किमपि एकम् ई-संसाधन निर्माणम्।

अध्येयग्रन्थाः -

1. मिश्र, करूणा शंकर, (1995) शिक्षण में नवचिन्तन, संज्ञानालय, कानपुर, उ.प्र.।
2. पाण्डेय,के.पी.,(1992)अभिक्रमित अधिगमन की टेकनालॉजी, विश्वविद्यालय प्रकाशन,चौक वाराणसी, उ.प्र.।
3. पाठक, आर.पी.(2011) शैक्षिक प्रौद्योगिकी, पियर्सन एजुकेशन, नई दिल्ली।
4. पाठक, आर.पी. एवं भारद्वाज, अमिता पाण्डेय, (2012) शैक्षिक प्रौद्योगिकी एवं क्रियात्मक अनुसंधान, कनिष्का प्रकाशन, नई दिल्ली।
5. शर्मा,आर. ए.(2002)) शिक्षा के तकनीकी आधार, आर.लाल बुक डिपो, मेरठ, उ.प्र.।
6. भटनागर. ए.बी. (2000)) शैक्षिक तकनीकी एवं प्रबन्धन, आर.लाल बुक डिपो, मेरठ, उ.प्र.।
7. सक्सेना, एन.आर. स्वरूप (2006)) शिक्षण की तकनीकी, आर.लाल बुक डिपो, मेरठ, उ.प्र.।
8. शर्मा,आर. ए.(2010))सूचना सम्प्रेषण एवं शैक्षिक तकनीकी, आर.लाल बुक डिपो, मेरठ, उ.प्र.।
9. शर्मा,आर. ए.(2005)) शिक्षणशास्त्र के मूल तत्व, आर.लाल बुक डिपो, मेरठ, उ.प्र.।
10. पाठक, आर.पी.(2014) शैक्षिक तकनीकी के आयाम, विकास पब्लिशर्स, नई दिल्ली।
11. Pandey, K.P., (1997) Modern Concepts of Teaching Behaviour, Anamika Publications, New Delhi.
12. K. Sampat and et.all, (1990) Education Technology Sterling Publishing Pvt.Ltd., New Delhi.
13. Bruner, J.S., (1980) Towards Theory of Instruction, Mass Hardward University Press, Cambridge.
14. Singh, L.C. (1990) Microteaching, Bhargava Book Depot, Agra. U.P.
15. Allen And Ryan, (1985) Microteaching, Addison Wesley, New York.
16. Shelter, P A (1980) History of Instructional Technology, Megran, New York.
17. Bruce Joyce and Marsha Weil, (1975) Models of Teaching, Prentice Hall of India. New Delhi.
18. Passi B.K., (1985) Becoming Better Teacher, Sahitya Mudranalaya, Ahmadabad.
19. Pathak,R.P.,(2010) : Educational Technology : Pearson Education New Delhi.
20. पाठक, रमेश प्रसाद (2018)शैक्षिक प्रोद्योगिकी एवं जन संचार माध्यम कनिष्का प्रकाशन, नई दिल्ली।

सत्यापित
VERIFIED

अन्तर्जालस्रोतः-

सम्बन्धित विषय विशेषज्ञों की ई.पी.जी. पाठशाला, स्वयंम्, मूक्स आदि में उपलब्ध प्रस्तुतियाँ।

कुलसचिव / Registrar
श्री लाल बहादुर शास्त्री राष्ट्रीय संस्कृत विश्व
Shri Lal Bahadur Shastri National Sanskrit U
बी-4, कुतुब संस्थानिक क्षेत्र, नई दिल्ली-11
B-4, Qutub Institutional Area, New Delhi-1

शिक्षाचार्यः (एम. एड्) पाठ्यक्रमः

द्वितीयसत्रार्द्धः

सत्यापित
VERIFIED

कुलसचिव / Registrar
श्री लाल बहादुर शास्त्री राष्ट्रीय संस्कृत विश्वविद्यालय
Shri Lal Bahadur Shastri National Sanskrit University
बी-4, कुतुब सांस्थानिक क्षेत्र, नई दिल्ली-110016
B-4, Qutub Institutional Area, New Delhi-110016

शिक्षाचार्य: (एम.एड.) प्रथमवर्षम्
द्वितीयसत्रार्द्धस्य पाठ्यक्रमस्वरूपम्

पूर्णाङ्का: =500 | **पूर्ण-क्रेडिटस् = 20+2***

कोर्स कोड Course Code	**कोर्स - संख्या (No. of Course)**	**कोर्स - नाम (Name of the Course)**	कोर्स श्रेणी Course Categary	**निर्धारिताङ्का : (Marks)**	**पूर्ण-क्रेडिट्स (Credits)**	होरा:/सप्ताह: Hours/ Week	होरा:/ सत्रार्द्धम् Hours/Semester
		Theory (सैद्धान्तिक)		**400**	**16**	**20**	**400**
				400	16	20	400
221	5	शिक्षाया: समाजशास्त्रीयपरिप्रेक्ष्यम्	**संक्रेन्दिकपरिप्रेक्ष्यम्**	100 75(E)+25(I)	04	04	80
222	6	बुद्धि:, व्यक्तित्वं परामर्शस्य च मनोविज्ञानम्	**संक्रेन्दिकपरिप्रेक्ष्यम्**	100 75(E)+25(I)	04	04	80
223	7	शैक्षिकशोधेषु प्रदत्तविश्लेषणं प्रतिवेदनं च	**संक्रेन्दिकपरिप्रेक्ष्यम्**	100 75(E)+25(I)	04	04	80
224	8	अध्यापकशिक्षा	**संक्रेन्दिकपरिप्रेक्ष्यम्**	100 75(E)+25(I)	04	04	80
231		**प्रायोगिकम् (Practicum)**	**प्रायोगिकम् (Practicum)**	100	04	08	160
1		शैक्षणिकलेखनम्- इन्द्रियानुभविकं दार्शनिकं च शोधपरिप्रेक्ष्ये लेखनप्रारूपम्		20			
2		मनोवैज्ञानिकपरीक्षणं प्रयोगश्च		20			
3		शोधसंक्षिप्तिकानिर्माणं प्रस्तुतीकरणं च		20			
4		शिक्षाशास्त्रीकक्षासु कयो: द्वयो: पाठयोजनयो: शिक्षणम्		20			
5		सत्रार्द्धाधारितम् अंत:वस्तुपरकगोष्ठयां पत्रप्रस्तुति:		20			
232		**शैक्षिकगतिविधय: (Educational Activities)**	**अनिवार्यम् (Compulsory)**	50	2*	**80% अनिवार्यम्**	
1		समसामयिकविषयाणां समूहचर्चा					
2		परिसराधारितं स्वच्छताभियानम्					
3		क्रीड़ा					
4		विशिष्टव्याख्यानम्					

सत्यापित
VERIFIED

कुलसचिव / Registrar
श्री लाल बहादुर शास्त्री राष्ट्रीय संस्कृत विश्वविद्यालय
Shri Lal Bahadur Shastri National Sanskrit University
बी-4, कुतुब सांस्थानिक क्षेत्र, नई दिल्ली-110016
B-4, Qutub Institutional Area, New Delhi-110016

5 पत्रम्- शिक्षायाः समाजशास्त्रीयपरिप्रेक्ष्यम्

(Sociological Perspectives of Education)

पाठ्यक्रमकूटाङ्कः - 221 **पूर्ण-क्रेडिट्स् -04**

क्रियान्वयनहोराः- 4 होराः/सप्ताहः **पूर्णाङ्काः = 100**

अभीष्टाधिगमपरिणामः (Learning Outcomes)-

- समाजशास्त्रपरिप्रेक्ष्ये अद्यतनभारतीयसमस्यानां संश्लेषण-विश्लेषणयोः समीक्षात्मकाध्ययनस्य कुशलतायाः विकासः।
- शिक्षायाः समसामयिकविषयाणां परिचर्चाधारितविमर्शस्य प्रोत्साहनम्।
- भारतीयसमाजस्य ज्वलंतसमस्यानां यथा- शैक्षिकावसराणां समानता, विषमता, पक्षपातः, लिंगानुपातः, समुदाय/अंचलाधारितविषयेषु विशिष्टचिंतनपरिप्रेक्ष्यस्य विकासः।

पाठ्यवस्तु (Content) **75 अङ्काः**

अन्विति 1 :- शिक्षायाः समाजशास्त्रीय-आधारः - समाजशास्त्रस्य शिक्षायाश्च परिचयः, ज्ञानं समाजशास्त्रं च।

अन्विति 2 :- शिक्षा संस्कृतिश्च- संस्कृतेः अवधारणा, शिक्षा संस्कृतिश्च, सांस्कृतिकोन्नयने शिक्षायाः भूमिका।

अन्विति 3 :- सामाजिकपरिवर्तनम्- सामाजिकपरिवर्तनस्य सम्प्रत्ययः, सामाजिकपरिवर्तनाय शैक्षिकविचाराः- श्रीअरविंदः, जे. कृष्णमूर्तिः,पावलो फ्रेरे इत्येतेषां सन्दर्भे।

अन्विति 4 :- शिक्षानीतयः- नीतीनां शिक्षायाश्च सम्बन्धः, राष्ट्रीयविकासः राष्ट्रीयशिक्षानीतिः 1986 एवं च 2020 इत्यनयोः निरूपणप्रक्रियायाः निर्धारकतत्त्वानि- वर्तमानस्थितेः विश्लेषणं नीतिविकल्पस्य नीतिप्रभावस्य चाकलनं, अनुवर्तीनीतिचक्रं च।

अन्विति 5 :- शिक्षायाः अर्थशास्त्रं, शिक्षा राजनीतिश्च- शिक्षायाः अर्थशास्त्रं, संकल्पना, शैक्षिकवित्तव्यवस्था, शिक्षायाः राजनीतिसम्बद्धं दृष्टिकोणं- उदारवादः, रूढ़िवादः समालोचनात्मकश्च। राजनैतिकसमाजशास्त्रस्य अवधारणा।

सत्रीयकार्यम्- (अधोलिखितेभ्यः किमपि द्वयम्) **25 अङ्काः**

सत्यापित
VERIFIED

1. समाजशास्त्रीणां शैक्षिकविचारप्रस्तुतिः।
2. संस्कृतवाङ्मये शिक्षासंबद्धावधारणानां आकलनम्।
3. स्वयंसेवासंघटनानां समाजसेवाकार्यक्रमाणां (शिक्षासन्दर्भे) निरीक्षणं विवरणप्रस्तुतिश्च।

कुलसचिव / Registrar
श्री लाल बहादुर शास्त्री राष्ट्रीय संस्कृत विश्वविद्यालय
Shri Lal Bahadur Shastri National Sanskrit University
बी-4, कुतुब सांस्थानिक क्षेत्र, नई दिल्ली-110016
B-4, Qutub Institutional Area, New Delhi-110016

अध्येयग्रन्था: -

1. पाण्डेय, के.पी., (2005) शिक्षा के दार्शनिक एवं सामाजिक आधार, विश्वविद्यालय प्रकाशन, वाराणसी,उ.प्र.।

2. पाण्डेय,आर.एस., (1997) शिक्षा दर्शन, विनोद पुस्तक मन्दिर, आगराए उ.प्र.।

3. गैरोला, वाचस्पति, (1997) भारतीय दर्शन, लोक भारती प्रकाशन, इलाहाबादए उ.प्र.।

4. शर्मा, चन्द्र धर, (1990) भारतीय दर्शनः आलोचना, वि.वि.प्र0, वाराणसी, उ.प्र.।

5. पाठक, आर. पी., (2006) Philosophy and Sociological Perspectives of Education, Atlantic Publishers & Distributors, Ansari Road, Darya Ganj, New Delhi

6. पाठक, आर.पी., (2010) शिक्षा के दार्शनिक एवं समाज शास्त्रीय सिद्धान्त, पियर्सन एजुकेशन, नई दिल्ली।

7. पाठक,आर.पी., (2006) भारतीय समाज में शिक्षा,पियर्सन एजूकेशन,नई दिल्ली।

8. शर्मा, रामनाथ, (1999) शैक्षिक समाजशास्त्र, अटलांटिक पब्लिशर्स,नई दिल्ली।

9. हार्न एच.एस., (1980) डेमोक्रेटिक फिलासाफी आफ एजूकेशन न्यूयार्क, मैकमिलन

10. तनेजा, वी.आर, (1973) एजूकेशनल थाट प्रैक्टिस, स्टर्लिंग पब्लिशर्स, नई दिल्ली।

11.लाल, रमन बिहारी(2005) उदीयमान भारतीय समाज में शिक्षा, आर.लाल बुक डिपो, मेरठ, उ.प्र.।

12. सक्सेना, एन.आर. स्वरूप एवं संजयकुमार (2006) शिक्षा के दार्शनिक एवं समाजशास्त्रीय सिद्धान्त, आर.लाल बुक डिपो, मेरठ, उ.प्र.।

13. शर्मा, डी.एस. (2010) शिक्षा तथा भारतीय समाज, आर.लाल बुक डिपो, मेरठ, उ.प्र.।

14. पाठक,आर.पी., (2014) उदीयमान आधुनिक भारतीय समाज में शिक्षा, विकास पब्लिशिंग हाउस,नई दिल्ली।

15. मिश्र, भास्कर, (1998) शिक्षा संस्कृति नये सन्दर्भ में, भावना प्रकाशन, नई दिल्ली

16. भण्डारी,आर. एवं विजय श्री, (1990) भारतीय दार्शनिक चिन्तन, न्यू भारतीय बुक कारपोरेशन, नई दिल्ली।

17. Pillai, P.P.Dr. Religion and Economic development (2021) Witness Publication, Kerala.

18. राष्ट्रीय शिक्षा नीति 1986 और NPE-2020, शिक्षा मंत्रालय भारत सरकार, नई दिल्ली।

अन्तर्जालस्रोत

ई.पी.जी. पाठशाला, स्वयं, मूक्स इत्यादि में उपलब्ध सामग्री।

NIEPA, N.C.E.R.T, S.C.E.R.T संस्थाओं के जालपुटों में उपलब्ध विषय सम्बन्धी दस्तावेज।

सत्यापित
VERIFIED

कुलसचिव / Registrar
श्री लाल बहादुर शास्त्री राष्ट्रीय संस्कृत विश्वविद्यालय
Shri Lal Bahadur Shastri National Sanskrit University
बी-4, कुतुब सांस्थानिक क्षेत्र, नई दिल्ली-110016
B-4, Qutub Institutional Area, New Delhi-110016

6 - बुद्धेः, व्यक्तित्वस्य परामर्शस्य च मनोविज्ञानम्

(Psychology of Intelligence, Personality and Counseling)

पाठ्यक्रमकूटाङ्कः - 222 — **पूर्ण-क्रेडिट्स् -04**
क्रियान्वयनहोरा:- 4 होरा:/सप्ताहः — **पूर्णाङ्का: = 100**

अभीष्टाधिगमपरिणाम: (Learning Outcomes)-

- शिक्षणाधिगमस्य प्रभावपूर्णव्यवस्थानां अभिकल्पानां च निर्माणाय बुद्धिव्यक्तित्वयोः अद्यतनसिद्धान्तानुगुणं उपयुक्तपरिप्रेक्ष्यस्य विकासः।
- विविधसंज्ञानात्मकयोग्यतानां मापनस्य सैद्धांतिकज्ञानप्रदानं तत्प्रयोगे सामर्थ्योत्पादनं च।
- अंतर्द्वंद्वः, समायोजनप्रक्रिया, प्रतिरक्षाक्रियाविधि: तनावप्रबंधनस्य च व्यावहारिकपरिस्थितिषु निहितार्थनिरूपणस्य कौशलोत्पादनम्।
- वर्तमानप्रतिस्पर्धात्मकयुगे निर्देशनपरामर्शयोः विविधोपागमानां परामर्शसिद्धांतानां च शैक्षिकपरिस्थितिषु उपादेयतादृष्ट्या प्रयोगप्रभाविताया: विकासः।
- भारतीयमनोविज्ञानस्य मूलावधारणानां परिप्रेक्ष्ये बुद्धिः, व्यक्तित्वं समायोजनस्य च विषये उपयुक्तपरिप्रेक्ष्यस्य विकासः।

पाठ्यवस्तु (Content) — **75 अङ्का:**

अन्विति 1 :- बुद्धेः मनोविज्ञानम्- बुद्धेः अवधारणा सिद्धांताश्च- गिलफोर्ड-स्टर्नबर्ग-गार्डनरस्य बहुबुद्धिसिद्धांत:। सामाजिकबुद्धिः, संवेगात्मकबुद्धि:(डेनियल गोलमैन) आध्यात्मिकबुद्धि: (डोना जोहर) इत्येतेषां संकल्पना निहितार्थश्च। बुद्धिमापनम्- (शैक्षिक-सामाजिकबुद्धि-संवेगात्मक-आध्यात्मिकबुद्धि:) बुद्धिपरीक्षणानाम् आवश्यकता, महत्त्वं प्रकाराश्च- वैयक्तिकानि सामूहिकानि च परीक्षणानि (वाचिकं, अवाचिकं निष्पादनं च)

अन्विति 2 :- व्यक्तित्वस्य मनोविज्ञानम्- अवधारणा, प्रकाराः सिद्धांताश्च- मनोविश्लेषणसिद्धांत:- फ्रायड, युंङ्, एडलर्, विशेषकसिद्धांत:- आलपोर्ट्, कैटल्, मानववादसिद्धांत:- एब्राहम् मासलो, कार्लरोजर्स्। व्यक्तित्वमापनं- वस्तुनिष्ठ-आत्मनिष्ठ-प्रक्षेपणविधयः।

अन्विति 3 :- अंतर्द्वंद्वः समायोजनं च- अंतर्द्वंद्व:- संप्रत्ययः, प्रकाराः समाधानोपायाश्च। समायोजनम्- अवधारणा, प्रक्रिया विशेषताश्च। प्रतिरक्षाक्रियाविधयः, तनुश्रान्तिप्रबंधनम्। सुस्थिरजीवनशैली।

अन्विति 4 :- निर्देशनपरामर्शयोः मनोविज्ञानम्- अवधारणा, आवश्यकता, महत्वं निर्देशनस्य प्रकारा: (शैक्षिकं, व्यावसायिकं स्वास्थ्यसम्बद्धं च), परामर्शस्य प्रकाराः (निर्देशात्मकः, अनिर्देशात्मकः संकलनात्मकश्च परामर्श:) परामर्शस्योपागमा:- संज्ञानात्मक-व्यवहारवादोपागम:(एल्बर्ट एलिस- REBT), व्यवस्थितकेंद्रितपरामर्शः (कार्ल रोजर्स) परामर्शस्य सिद्धांता:- व्यवहारवादः (Behavioristic), तर्कसंगतः (Rational), संवेगात्मकः (Emotive), यथार्थश्च (Reality)

अन्विति 5 :- भारतीयदृष्टौ बुद्धि-व्यक्तित्व-समायोजनस्य मनोविज्ञानम्- भारतीयदृष्टौ अन्तःकरणचतुष्टयम्- मनसः, बुद्धेः, चित्तस्य अहंकारस्य च अवधारणा। भारतीयदृष्टिकोणे संवेगात्मकबुद्धेः आध्यात्मिकबुद्धेश्च आधारः। व्यक्तित्वविकासे पंचकोशानां सत्व-रजस्-तमसगुणानाम् अवधारणा। भगवद्गीतायां स्थितप्रज्ञः समत्वबुद्धेश्च अवधारणा, समायोजनदृष्ट्या तन्महत्वम् औचित्यं च।

सत्यापित
VERIFIED

कुलसचिव / Registrar
श्री लाल बहादुर शास्त्री राष्ट्रीय संस्कृत विश्व
Shri Lal Bahadur Shastri National Sanskrit U
बी-4, कुतुब सांस्थानिक क्षेत्र, नई दिल्ली-11
B-4, Qutub Institutional Area, New Delhi-1

सत्रीयकार्यम्- (अधोलिखितेभ्य: किमपि द्वयम्) **25 अङ्का:**

1. बुद्धेः व्यक्तित्वस्य वा सिद्धान्तानां वास्तविकजीवने उपयोगितायाः विषये विमर्शात्मकप्रतिवेदननिर्माणम्।
2. सुविधावंचितानां अधिगमाक्षमाणां च बालकानां सन्दर्भे समायोजनयुक्त्याधारिता कार्यशाला।
3. कस्मिन्नपि विद्यालये प्रदत्तानां निर्देशनपरामर्शसेवानाम् अध्ययनं प्रतिवेदननिर्माणं च।

अध्येयाग्रन्था: -

1. शुक्ल, रमाशंकर, (1989) शिक्षक-शिक्षा दशा एवं दिशा, अक्षत प्रकाशन, 36 खारोल कालोनी, फतेहपुरा, उदयपुर (राजस्थान)
2. ओड, एल.के., (1998) शिक्षा में नूतन आयाम, राजस्थान हिन्दी ग्रन्थ अकादमी, जयपुर।
3. मेहता,चतरसिंह,(1973)शिक्षक प्रशिक्षण के सिद्धान्त एवं समस्यायें, राजस्थान हिन्दी ग्रन्थ अकादमी,जयपुर।
4. श्रीवास्तव शंकर शरण,(1988)शिक्षा में नवाचार एवं आधुनिक प्रवृत्तियाँ,हरप्रसाद भार्गव प्रकाशन,आगरा, उ.प्र.।
5. शर्मा आर०ए० एवं चतुर्वेदी शिखा, (1983) अध्यापक शिक्षा, लायल बुक डिपो मेरठ, उ.प्र.।
6. मेहता एवं जोशी, (2001)अध्यापक शिक्षा, Vol I & II , राजस्थान हिन्दी ग्रन्थ अकादमी, जयपुर।
7. पाठक, आर.पी. एवं भारद्वाज, अमिता पाण्डेय, (2012) पाठ्यचर्चा, निर्देशन एवं तुलनात्मक शिक्षा का आधार, कनिष्का प्रकाशन, नई दिल्ली।
8. सक्सेना, एन.आर. (2002) अध्यापक शिक्षा, आर.लाल बुक डिपो, मेरठ, उ.प्र.।
9. प्रहलाद, जोशी - (1997) अध्यापक शिक्षा R.S. Vidyapeetha, Tirupati, (A.P)
10. Primary, Secondary, Teacher Education Curriculum, Publication, Department, NCERT,New Dehli.
11. Teacher Education Curriculum " A Frame Work , Publication Department, NCERT, New Delhi.
12. Pandey, B.N & Khosla, D.N, (1986) Student Teaching and Education, NCERT, New Delhi.
13. National Policy on Education, (1986) Govt. of India, New Delhi.
14. Chakrawarti Mohit (2005) Teacher Education, Kanikshka Publisher, Darya Ganj, New Delhi.
15. Sharma, Shashi Prabha (2010) Teacher Education, Kanishka Pubisher Darya Ganj,New Delhi.
16. Sheela, Mangla, (2000) Teacher Education, Radha Publication, New Delhi.
17. Dixit, S.S. : (1990) Teacher Education in Modern Democracy, Sterling Publishers,New Delhi.
18. Mukherjee, S.N. (1985) Education of Teachers in India (Vol I & II), S. Chand & Co., Delhi.
19. Report on Education Commission (1992) (Chapters on Teacher Education) Govt. of India. , New Delhi.
20. Pathak R.P. (2006) Education in the Emerging India, Atlantic Publishers, Delhi.
21. पाठक, आर.पी.(2019): भारतीय दर्शनेषु व्यक्तित्वम्, ज्ञान भारती प्रकाशन, नई दिल्ली।
22. Pathak R.P. (2018) Teacher Education , Atlantic Publishers, New Delhi.

सत्यापित
VERIFIED

अन्तर्जालस्रोत:-

सम्बन्धित विषय विशेषज्ञों की ई.पी.जी. पाठशाला, स्वयम्, मूक्स आदि में उपलब्ध प्रस्तुतियाँ।

कुलसचिव / Registrar
श्री लाल बहादुर शास्त्री राष्ट्रीय संस्कृत विश्वविद्यालय
Shri Lal Bahadur Shastri National Sanskrit University
बी-4, कुतुब सांस्थानिक क्षेत्र, नई दिल्ली-110016
B-4, Qutub Institutional Area, New Delhi-110016

7 - शैक्षिकशोधेषु प्रदत्तविश्लेषणं प्रतिवेदनं च

(Data Anaalysis & Report in Educational Research)

पाठ्यक्रमकूटाङ्कः - 223 **पूर्ण-क्रेडिट्स् -04**

क्रियान्वयनहोराः- 4 होराः/सप्ताहः **पूर्णाङ्काः = 100**

अभीष्टाधिगमपरिणामः (Learning Outcomes)-

- शैक्षिकशोधेषु प्रदत्तविश्लेषणसम्बद्धानां अपेक्षितकौशलानां विकासः।
- शैक्षिकशोधेषु प्रदत्तानां विविधस्रोतनिर्धारणाय क्षमताविकासः।
- प्रदत्तविश्लेषणाय सांख्यिक्याः गुणात्मकप्रविधीनां चानुप्रयोगे प्रावीण्यसम्पादनम्।
- शोधप्रतिवेदनलेखनस्य विविधप्रकाराणां यथा- शोधप्रबंधः, लघुशोधप्रबंधः, शोधसंगोष्ठी शोधपत्रिकाणां च निहितप्रारूपस्य परिचयः तल्लेखने कौशलोत्पादनम्।

पाठ्यवस्तु (Content) **75 अङ्काः**

अन्विति 1 :- शोधप्रदत्तानामाधारेण विश्लेषणम्- अभिप्रायः, व्यवस्थापनं वर्णनात्मकं अनुमानपरकं च विश्लेषणं, मात्रात्मक-गुणात्मकप्रदत्तानां वर्गीकरणं व्यवस्थापनं च। मात्रात्मक-गुणात्मकशोधेषु प्रदत्तविश्लेषणस्य भेदकलक्षणानि। आवृत्तिवितरणतालिकानिर्माणं, बिंदुरेखा प्रदर्शनं (वृत्तचित्रं, दण्डाकृतिः,स्तम्भाकृतिः, आवृतिबहुभुजः तोरणं च)।मात्रात्मक-गुणात्मकप्रदत्तविश्लेषणस्य दृष्टांताः- कृतशोधानां मध्यमेन।

अन्विति 2 :- वर्णनात्मकसांख्यिकीविधिना प्रदत्तविश्लेषणम्- केन्द्रवर्तीमानं-मध्यमानं, मध्यांकः बहुलांकमानं च।विचलनमानं- प्रसारः, चतुर्थांकः, विचलनं, औसत-विचलनं, प्रामाणिकविचलनं विचलनशीलतागुणांकश्च। स्थितिसूचनमानं- प्रतिशतांकः प्रतिशतक्रमांकश्च। सहसम्बन्धगुणांकः- स्पीयरमैनवर्यस्य अनुस्थिति-अन्तरविधिः (Rank Difference Method) पियर्सनस्य गुणनाघूर्णविधिः (Product Moment Method) मूलप्राप्ताङ्कविधिना। सामान्यसंभाव्यतावक्रं (NPC) : अर्थः, विशेषताः अनुप्रयोगश्च।

अन्विति 3 :- अनुमानपरकसांख्यिकीविधिना प्रदत्तविश्लेषणम्- अनुमानाधारितसांख्यिकीप्रविधयः- प्राचलिकः अप्राचलिकश्च- मानकत्रुटेः संप्रत्ययः द्वयोः समूहयोः सार्थकतापरीक्षणं - टी- परीक्षणं (t test), मध्यांकपरीक्षणं (Median Test), चिह्नपरीक्षणं (Sign Test), मानव्हिटनी-यू-परीक्षणं (Mann Whitney U Test) एवं च Wilcoxon Signed Rank Test, द्वयोः तदधिकानां वा समूहानां मध्ये सार्थकतापरीक्षणम्- एफ- परीक्षणं (F. Test), मूलप्राप्तांकविधिना। क्रुसकालवालिसएकमार्गीप्रसरणविश्लेषणं (Kruskal Wallis One Way Analysis of Variance), काईवर्गपरीक्षणं (Chi-Square Test) समानस्वतंत्रवितरणस्य परिकल्पनायाः आधारेण पारस्परिकनिर्भरतागुणांकः (Contingency Co officient)।

अन्विति 4 :- मात्रात्मक-गुणात्मकशोधेषु प्रदत्तविश्लेषणम्-

- **मात्रात्मकशोधेषु परिकल्पनापरीक्षणं-** परिकल्पनापरीक्षणस्य सोपानानि - शून्यपरिकल्पनानिर्माणं, सार्थकास्तरनिर्धारणं, सांख्यिकीपरीक्षणस्य चयनं निरस्तताक्षेत्रस्य परिभाषीकरणम्।शून्यपरिकल्पनापरीक्षणे त्रुटयः- प्रथमप्रकारः (टाइप-1) द्वितीयप्रकारश्च (टाइप-2)।एकपुच्छपरीक्षणं द्विपुच्छपरीक्षणं च।
- **गुणात्मकशोधेषु आधारसामग्रीविश्लेषणस्य सोपानानि-** विश्लेषणाय प्रदत्त/आधारसामग्रीणां व्यवस्थितिकारणं, प्रदत्तानाम् अन्वेषणं कूटसंकेतनं च, विषयवस्तुनः विवरणस्य च निर्माणाय कूटसंकेतनविधेः उपयोगः, गुणात्मकनिष्कर्षाणां प्रस्तुतीकरणं प्रतिवेदननिर्माणं च, निष्कर्षाणां व्याख्याकरणं वैधतानिर्धारणं च- त्रिभुजीकरणं, बाह्यपरीक्षणं, समूहसदस्यैः परीक्षणम्।
- ग्राउंडेड-नेरेटिव-केसअध्ययन-नृजातीयशोधेषु साक्ष्याधारितं, क्षेत्रटिप्पणी-आधारितम् अभिलेखाधारितं च विश्लेषणम्।

सत्यापित VERIFIED

कुलसचिव / Registrar
श्री लाल बहादुर शास्त्री राष्ट्रीय संस्कृत विश्व
Shri Lal Bahadur Shastri National Sanskrit U
बी-4, कुतुब सांस्थानिक क्षेत्र, नई दिल्ली-11
B-4, Qutab Institutional Area, New Delhi-1

अन्विति 5 :- मात्रात्मक-गुणात्मकशोधेषु प्रतिवेदनप्रस्तुतिः-

- प्रतिवेदनस्य प्रकाराः- शोधप्रबंधानां, लघुशोधप्रबंधानां, शोधपत्राणां संगोष्ठीपत्राणां च कृते प्रारूपविवरणम्।
- प्रतिवेदनलेखनाय ध्येयबिन्दवः- भाषा, शैली, विषयवस्तुनः संघटनं, पृष्ठानाम् अध्यायानां च प्रारूपं, तालिकाः, आरेखः, पादटिप्पणी, संदर्भः- सूची, परिशिष्ट, प्रतिवेदनस्याकारः तस्य यांत्रिकपक्षश्च।

प्रतिवेदनप्रस्तुतिः- प्रतिवेदनस्य प्रकाराः- शोधप्रबन्धानां, लघुशोधप्रबन्धानां, शोधपत्रिकाणाम् आधारेण प्रतिवेदनं तथा च शोधसंगोष्ठीनां कृते निर्धारितप्रारूपाणां विवरणम्। प्रतिवेदनलेखनम्- भाषाशैली, मानकप्रारूपगतनिर्धारिकाः परम्परागतनिर्धारिकाश्च- प्रतिवेदनस्य आकारः यांत्रिकावश्यकरणीयता च।

सत्रीयकार्यम्- (अधोलिखितेभ्यः किमपि द्वयम्) 25 अङ्काः

1. मात्रात्मक-गुणात्मकशोधाधारितानां प्रकाशितशोधाभिलेखानां संक्षिप्तीकरणं प्रस्तुतीकरणं च।
2. मात्रात्मक-गुणात्मकशोधानां सन्दर्भे प्रदत्तविश्लेषणस्य अभ्यासः।
3. शोधप्रतिवेदनानाम् उदाहरणानि, तेषां समीक्षात्मकमध्यनम्, तस्य लघ्वंशानाम् अनुवर्तीलेखनस्य कौशलाभ्यासः।
4. संगणकाधारितशोधविश्लेषणस्य सॉफ्टवेयर इत्यस्य परिचयः, अपेक्षितावधानस्य परिचर्चा च।

अध्येयाग्रन्थाः -

1. पाण्डेय, के.पी., (1998) शैक्षिक अनुसन्धान, विश्व विश्वविद्यालय प्रकाशन, वाराणसी।
2. त्रिपाठी, एल.बी.एवं भार्गव, (1998) मनोवैज्ञानिक अनुसंधान पद्धति, विनोद पुस्तक मन्दिर,आगरा।
3. गुप्ता, एस.पी., (1998) शिक्षा में सांख्यिकी, शारदा, पुस्तक भवन, इलाहाबाद।
4. पाण्डेय, के.पी.(1998) शिक्षा तथा मनोविज्ञान में सांख्यिकी, विश्वविद्यालय प्रकाशन,वाराणसी।
5. पाठक, आर.पी. एवं भारद्वाज, अमिता पाण्डेय, (2012) शिक्षा में अनुसंधान एवं सांख्यिकी, कनिष्का प्रकाशन, नई दिल्ली।
6. गुप्ता, एस.पी., (2012) अनुसंधान संदर्शिका, शारदा पुस्तक भवन, इलाहाबाद
7. शर्मा आर.ए. (2007) शिक्षा मापन के मूल तत्व एवं सांख्यिकी, आर.लाल बुक डिपो मेरठ।
8. Pandey, K.P., (2005) Fundamentals of Educational Research, Vishwavidyalaya Prkashan, Varanasi.
9. Best John w., (2000) Research in Education, Prentice Hall, Inc, New Delhi.
10. Kerlinger F.N., (2000) Foundations of behaviroal Research, Surjeet Publications, Kamla Nagar, New Delhi.
11. Keeves, J.P., (1990) Educational Research Methodology and Measurement, International Handbook, Pergamon Press. New York.
12. Pathak, R.P. (2011), Research in Psychology and Education, Pearson Education, New Delhi.
13. Guilford & Fruchter, (1987) Fundamental Statistics in Psychology & Education, McGraw Hill, New Delhi.
14. Sidney and Seigal, (1956) Non-Parametric Statistics, McGraw Hill Book Co. New Delhi.
15. Creswell JohnW.(2011) Educational Research, Pearson Education, New Delhi.
16. Levin Jack & Fox J.A (2012) Elementary Statistics in Social Reseach, Pearson Education New Delhi.
17. Mangal, S.K. & Mangal, S (2015), Research Methodology in Behavioral Sciences, PHI Learning Pvt. Delhi.
18. Garrett, H.E (2005) Statistics in Psychology and Education, Vakils, Feffer and Simons Pvt. Ltd. Bombay.

अन्तर्जालस्रोतः-

सम्बन्धित विषय विशेषज्ञों की ई.पी.जी. पाठशाला, स्वयम्, मूक्स आदि में उपलब्ध प्रस्तुतियाँ।

सत्यापित
VERIFIED

कुलसचिव / Registrar
श्री लाल बहादुर शास्त्री राष्ट्रीय संस्कृत विश्वविद्यालय
Shri Lal Bahadur Shastri National Sanskrit University
बी-4, कुतुब सांस्थानिक क्षेत्र, नई दिल्ली-110016
B-4, Qutub Institutional Area, New Delhi-110016

8 - अध्यापकशिक्षा

(Teacher Education)

पाठ्यक्रमकूटाङ्कः - **224** | पूर्ण-क्रेडिट्स् **-04**
क्रियान्वयनहोराः- **4** होराः/सप्ताहः | पूर्णाङ्काः = **100**

अभीष्टाधिगमपरिणामः (Learning Outcomes)-

- अध्यापकशिक्षायाः समस्यानां निराकरणाय समीक्षात्मकपरिप्रेक्ष्यस्य विकासः।
- अध्यापकशिक्षायां विविधस्तरेषु अध्यापकप्रशिक्षणस्य समन्वयाय समदृष्टेः विकासः।
- अध्यापकशिक्षायाः सेवापूर्वपद्धतिषु सेवारतपद्धतिषु च अपेक्षितसंशोधनाय संवेदनशीलतायाः विकासः।
- विभिन्नदेशानां अध्यापकशिक्षायाः तुलनात्मकस्वरूपस्य भारतीयसन्दर्भे निहितार्थावगमनाय योग्यता सम्पादनम्।

पाठ्यवस्तु (Content) **75 अङ्काः**

अन्विति 1 :- अध्यापकशिक्षा- सम्प्रत्ययः, उद्देश्यानि, क्षेत्रम्। पूर्वप्राथमिक प्रारम्भिक माध्यमिकस्तरेषु अध्यापकशिक्षायाः उद्देश्यानि पाठ्यक्रमश्च। अध्यापकशिक्षयाः विकासः - प्राचीनकालः, मध्यकालः, ब्रिटिशकालः स्वातंत्र्योत्तरभारते गठितायोगानां समितीनां च परामर्शाः- संस्कृतायोगः (1956), कोठारीआयोगः (1964-66),राष्ट्रीयशिक्षानीतिः (1986) राष्ट्रीयशिक्षानीतिः कार्ययोजना च (1986,1992), डेलर्स रिपोर्ट (1996), राष्ट्रीयपाठ्यचर्याप्रारूपम् - अध्यापकशिक्षा (NCF-TE) 2009 एवं च NPE-2020 सन्दर्भे।

अन्विति 2 :- अध्यापकशिक्षायाः वृत्तिपरकविकासः:- वृत्तिरूपेणाध्यनम्। अध्यापकशिक्षायाः केंद्रस्तरस्य राज्यस्तरस्य संघटनानि तेषां भूमिका च - विश्वविद्यालयानुदानायोगः (UGC), राष्ट्रीयशैक्षिकानुसन्धानपरिषद् (NCERT), राष्ट्रीयशैक्षिकयोजना-प्रशासनविश्वविद्यालयः (NUEPA), राज्यशैक्षिकानुसंधानप्रशिक्षणपरिषद् (SCERT), राष्ट्रीयाध्यापकशिक्षापरिषद् (NCTE), अध्यापकशिक्षासन्दर्भे राष्ट्रस्तरे स्वयंसेवासंघटनानि, क्षमताधारिता अध्यापकशिक्षा, सफलाध्यापकः,शिक्षकप्रशिक्षकस्य गुणाः(प्राचीनार्वाचीनसन्दर्भे) ।

अन्विति 3 :- अध्यापकशिक्षायाः समसामयिकसमस्याः:- निजीकरणम् अध्यापकशिक्षायाः समस्याः। सेवाकालीनप्रशिक्षणं, पूर्वसेवाकालीनप्रशिक्षणम्। दूरस्थशिक्षा, मानवसंसाधनविकासः। गुणवत्ताश्वासनम् (Quality Assurance), आतंरिकमूल्यांकनं प्रचलितयुक्तयश्च। शल्मैन (SUHULMAN), डेंग (Deng), ल्यूक (Luke) तथा च हैबरमैन (Haberman) इत्येतेषां मतानुगुणं शिक्षायाः ज्ञानाधारस्यावगमनम्।

अन्विति 4 :- अध्यापकशिक्षाप्रशिक्षणकार्यक्रमाणां तुलनात्मकविवेचनम्- ऐतिहासिक-प्रयोजनमूलक-संरचनात्मकपाठ्यक्रमकार्यक्रमाणां संचालनं - भारत, अमेरिका, इंग्लैण्ड, सिंगापूरदेशानां सन्दर्भे। प्रभावीशिक्षकस्य विकासाय शिक्षणाभ्यासस्य आयोजनम्- ब्लॉक एवं च इंटर्नशिप, शिक्षणाभ्यासस्य प्रणाल्यः समस्याश्च। अभ्यासपाठानां निरीक्षणम्, अवलोकनं मूल्यांकनं च, प्रशिक्षणप्रतिपुष्टेः अवधारणा प्रकाराश्च।

अन्विति 5 :- अध्यापकशिक्षाधारितमनुसन्धानम्- शिक्षणप्रभावशीलता। अध्यापकव्यवहारे आशोधनाय युक्तयः। विद्यालयपरिवेशगतप्रभावशीलता। अध्यापकशिक्षायां नवाचाराः - पाठ्यक्रम, मूल्यांकन प्रबंधनसंबद्धाश्च नवाचाराः।

सत्रीयकार्यम्- (अधोलिखितेभ्यः किमपि द्वयम्) **25 अङ्काः**

1. अध्यापकशिक्षायाः संस्थाभ्यः यथा- DIET (डाइट), CTE, IASE एताभ्यः एकस्याः प्रभावपूर्णतायाः व्यष्ट्यध्ययनम्।
2. भारतीयसन्दर्भे अध्यापकशिक्षायाः समूहपरिचर्चा।
3. राष्ट्रियाध्यापकशिक्षापरिषदः गतिविधिनामाधारेण विचारावेशसत्रस्य आयोजनम्।
4. अध्यापकशिक्षायाः गुणात्मकविकासाय विविधायामानां विषये केंद्रितकार्यशालायाः आयोजनम्।

सत्यापित
VERIFIED

कुलसचिव / Registrar
श्री लाल बहादुर शास्त्री राष्ट्रीय संस्कृत विश्वविद्यालय
Shri Lal Bahadur Shastri National Sanskrit University
बी-4, कुतुब सांस्थानिक क्षेत्र, नई दिल्ली-110016
B-4, Qutub Institutional Area, New Delhi-110016

अध्येयाग्रन्था: -

1. शुक्ल, रमाशंकर, (1989) शिक्षक-शिक्षा दशा एवं दिशा, अक्षत प्रकाशन, 36 खारोल कालोनी, फतेहपुरा, उदयपुर (राजस्थान)
2. ओड, एल.के., (1998) शिक्षा में नूतन आयाम, राजस्थान हिन्दी ग्रन्थ अकादमी, जयपुर।
3. मेहता, चतरसिंह, (1973) शिक्षक प्रशिक्षण के सिद्धान्त एवं समस्यायें, राजस्थान हिन्दी ग्रन्थ अकादमी,जयपुर।
4. श्रीवास्तव शंकर शरण, (1988) शिक्षा में नवाचार एवं आधुनिक प्रवृत्तियाँ, हरप्रसाद भार्गव प्रकाशन, आगरा, उ.प्र.।
5. शर्मा आर0ए0 एवं चतुर्वेदी शिखा, (1983) अध्यापक शिक्षा, लायल बुक डिपो मेरठ, उ.प्र.।
6. मेहता एवं जोशी, (2001)अध्यापक शिक्षा, Vol I & II , राजस्थान हिन्दी ग्रन्थ अकादमी, जयपुर।
7. पाठक, आर.पी. एवं भारद्वाज, अमिता पाण्डेय, (2012) पाठ्यचर्चा, निर्देशन एवं तुलनात्मक शिक्षा का आधार, कनिष्का प्रकाशन, नई दिल्ली।
8. सक्सेना, एन.आर. (2002) अध्यापक शिक्षा, आर.लाल बुक डिपो, मेरठ, उ.प्र.।
9. प्रहलाद, जोशी – (1997) अध्यापकशिक्षा R.S. Vidyapeetha, Tirupati, (A.P)
10. Primary, Secondary, Teacher Education Curriculum, Publication, Department, NCERT, New Dehli.
11. Teacher Education Curriculum " A Frame Work , Publication Department, NCERT, New Delhi.
12. Pandey, B.N & Khosla, D.N, (1986) Student Teaching and Education, NCERT, New Delhi.
13. National Policy on Education, (1986) Govt. of India, New Delhi.
14. Chakrawarti Mohit (2005) Teacher Education, Kanikshka Publisher, Darya Ganj, New Delhi.
15. Sharma, Shashi Prabha (2010) Teacher Education, Kanishka Pubisher Darya Ganj, New Delhi.
16. 16. Sheela, Mangla, (2000) Teacher Education, Radha Publication, New Delhi.
17. Dixit, S.S. : (1990) Teacher Education in Modern Democracy, Sterling Publishers, New Delhi.
18. Mukherjee,S.N.(1985) Education of Teachers in India (Vol I & II), S.Chand & Co, Delhi.
19. Report on Education Commission (1992) (Chapters on Teacher Education) Govt. of India, New Delhi.
20. Pathak R.P. (2006) Education in the Emerging India, Atlantic Publishers, Delhi

सत्यापित
VERIFIED

कुलसचिव / Registrar
श्री लाल बहादुर शास्त्री राष्ट्रीय संस्कृत विश्वविद्यालय
Shri Lal Bahadur Shastri National Sanskrit University
बी-4, कुतुब सांस्थानिक क्षेत्र, नई दिल्ली-110016
B-4, Qutub Institutional Area, New Delhi-110016

शिक्षाचार्यः (एम्. एड्) पाठ्यक्रमः
तृतीयसत्रार्द्धः

सत्यापित
VERIFIED

कुलसचिव / Registrar
श्री लाल बहादुर शास्त्री राष्ट्रीय संस्कृत विश्वविद्यालय
Shri Lal Bahadur Shastri National Sanskrit University
बी-4, कुतुब सांस्थानिक क्षेत्र, नई दिल्ली-110016
B-4, Qutub Institutional Area, New Delhi-110016

शिक्षाचार्यः (एम.एड.) प्रथमवर्षम्
तृतीयसत्रार्द्धस्य पाठ्यक्रमस्वरूपम्

पूर्णाङ्का: =500 **पूर्ण-क्रेडिटस् = 20+2***

कोर्स कोड Course Code	कोर्स - संख्या (No. of Course)	कोर्स - नाम (Name of the Course)	कोर्स-श्रेणी Course Categary	निर्धारिताङ्का: (Marks)	पूर्ण-क्रेडिट्स (Credits)	होरा:/सप्ताह: Hours/Week	होरा:/ सत्रार्द्धम् Hours/Semester
		Theory (सैद्धान्तिक)		**200**	**8**	**10**	**200**
241	9	विशेषज्ञताविषय:	विशेषज्ञता (अधोलिखितेभ्य : कोऽपि एक:)	100 75(E)+25(I)	04	04	80
241क	9-1	प्रारम्भिकशिक्षा					
		अथवा					
241ख	9-2	माध्यमिकशिक्षा					
242	10	विशिष्टप्रकरणाधारितं वैकल्पिकम् (विशेषज्ञताखण्डेभ्य: कोऽपि एक:)					
	10 क	**प्रारम्भिकशिक्षायाम्**					
	10 ख	पाठ्यक्रमविकास:					
242	……	शैक्षिकप्रबंधनं नेतृत्वं च					
	……	अधिगमाकलनम्					
242	…..	**अथवा (Or)**					
242		**माध्यमिकशिक्षायाम्**					
		पाठ्यक्रमविकास:					
		शैक्षिकप्रबंधनं नेतृत्वं च					
		अधिगमाकलनम्					
243		संस्थासम्बद्धता		200	8		8 सप्ताहा:
1.		अध्यापकशिक्षासंस्थागतसम्बद्धता		100	4		4 सप्ताहा:
2.		विशेषज्ञताधारिता संस्थासम्बद्धता		100	4		4 सप्ताहा:

251	**प्रायोगिकम्**	**प्रायोगिकम्**	100	4	8	160
1.	विशेषज्ञताक्षेत्राधारितयोः कयोः द्वयोः राष्ट्र-राज्यस्तरयोः संस्थयोः पाठ्यक्रमस्य तुलनात्मकमध्ययनम्।		20			
2.	विशेषज्ञताक्षेत्राधारितयोः कयोः द्वयोः राष्ट्र-राज्यस्तरयोः संस्थयोः प्रबंधनस्य तुलनात्मकमध्ययनम्।		20			
3.	विशेषज्ञताक्षेत्राधारितयोः कयोः द्वयोः राष्ट्र-राज्यस्तरयोः संस्थयोः आकलनोपागमानां तुलनात्मकमध्ययनम्।		20			
4.	विद्यालयसम्बद्धताप्रशिक्षणसमये शिक्षाशास्त्री (B.ed) क्षत्राणां पर्यवेक्षणम्।		20			
5.	सत्रार्द्धाधारितम् अंत:वस्तुपरकगोष्ठयां पत्रप्रस्तुति:।		20			
252	शैक्षिकगतिविधयः **(Educational Activities)**	अनिवार्यम् **(Compulsory)**	50	2*	**80%** अनिवार्यम्	
1	वृत्तिककार्यक्रमः उपबोधनकार्यक्रमश्च					
2	सूक्ष्मशिक्षणकक्षाणामवलोकनम्					
3	क्रीड़ा					
4	संस्कृतसम्भाषणशिविराणामायोजनम्					

सत्यापित
VERIFIED

कुलसचिव / Registrar
श्री लाल बहादुर शास्त्री राष्ट्रीय संस्कृत विश्वविद्यालय
Shri Lal Bahadur Shastri National Sanskrit University
बी-4, कुतुब सांस्थानिक क्षेत्र, नई दिल्ली-110016
B-4, Qutub Institutional Area, New Delhi-110016

९-(१) प्रारम्भिक-शिक्षा

(Elementary Education)

पाठ्यक्रमकूटाङ्कः - 242 (1)
क्रियान्वयनहोराः- 4 होराः/सप्ताहः
अभीष्टाधिगम-परिणामः (Learning Outcomes)

पूर्ण-क्रेडिट्स् -04
पूर्णाङ्काः = 100

- प्रारम्भिकस्तरे विद्यालयानां प्रभावपूर्ण नियोजन-संचालनयोः दक्षतायाः विकासः ।
- समानस्तरीयसंस्थाभिः सह प्रारम्भिकशिक्षायाः मध्ये सम्बन्धानां संप्रत्ययात्मकावबोधस्य विस्तारः।
- आवश्यकताधारितः पाठ्यक्रमः तथा च अनुदेशनात्मक-रणनीतिनामभिकल्पाय कौशलानां विकासः।
- प्रारम्भिकस्तरीयाणां कार्यक्रमाणां गुणवत्तासुनिश्चयाय नवाचारकौशलानां प्रोत्साहनम्।

पाठ्यवस्तु

अन्वितिः १: प्रारम्भिकशिक्षा - अवधारणा, उद्देश्यानि , आवश्यकताः, महत्त्वम्, संरचनायाः (अधिगमकर्ता तस्य च सामाजिक-सांस्कृतिकपृष्ठभूमिः) (प्रभावीशिक्षणाधिगमः) आयोजनम् एवञ्च प्रारम्भिक-आवश्यकता- आधारित- शैक्षिककार्यक्रमाणां विकासः निहितार्थश्च।

अन्वितिः २ : प्रारम्भिकशिक्षायाः पाठ्यक्रमः - पूर्वप्राथमिक-प्राथमिक तथा च प्रारम्भिकविद्यालयानां कृते आवश्यकता, कार्यम् , राष्ट्रियपाठ्यचर्यायाः रुपरेखा (NCF-२००५) अंतर्गतत्वेन निर्मितः पाठ्यक्रमः (Package) । प्रारम्भिकस्तरस्य विषयक्षेत्रे सम्मिलित-पाठ्यवस्तूनां समीक्षा, आर.टी.ई. एक्ट- २००९ इत्यस्य समीक्षा , यशपालसमितेः संस्तुतयः । राष्ट्रीयशिक्षानीतिः -२०२०।

अन्वितिः ३ : अधिगमः शिक्षणञ्च - शिक्षणाधिगमस्य रचनात्मकोपागमः , प्रभावीशिक्षणाय प्रत्यक्षाप्रत्यक्षयोः शिक्षणाधिगमयोश्च रणनीतयः। अधिगमकर्ता द्वारा कार्यारम्भक्षमतायाः उन्नयनं तस्य निहितार्थश्च।

अन्वितिः ४ :प्रारम्भिकस्तरे अधिगमसंसाधनानि- अधिगमसंसाधनानाम् आवश्यकता , महत्त्वं प्रकाराश्च (समुदाय-आधारितं, स्थानविशेष-आधारितञ्च) । अधिगम-किट्, अधिगम-कलब् , अधिगम-सामग्री TLM ।

अन्वितिः ५ : प्रारम्भिकशिक्षायाम् अभिकरणानि नवाचारप्रवृत्तयश्च - भारते शिक्षास्तरीय- नीतीनां कार्यक्रमाणाञ्च क्रियान्वयने सम्मिलितानि औपचारिक-अनौपचारिक-अभिकरणानि तेषां भूमिका। महत्त्वपूर्णाः मध्यस्थता कार्यक्रमाः (Invention) (समाजस्य विभिन्नेषु वर्गेषु प्रेक्षित-विसङ्गतेः परिष्कारार्थं) तथा च तेषां समीक्षा, यथा- समग्रशिक्षाभियानम्, समर्थशिक्षाभियानम्, सर्वशिक्षाभियानम्, मध्याह्नभोजनकार्यक्रमः, निश्शुल्क-बालिकाशिक्षा, सर्वेषां कृते शिक्षा, बालिकां रक्षयतु बालिकां पाठयतु।

सत्रीय-कार्यम्

१. प्रारम्भिकशिक्षास्तरस्य प्राथमिक-कार्यक्रमाणां परिष्कारार्थं कार्य-योजनायाः विकासः।

२. प्रारम्भिकस्तरस्य चयनित-संस्थानां व्यष्टिपरकाध्ययनम्।

३. प्रारम्भिकस्तरस्य शीर्षस्तरीयानां -संस्थानां भ्रमणं संस्थागतपार्श्वचित्राणां निर्माणञ्च।

सत्यापित
VERIFIED

कुलसचिव / Registrar
श्री लाल बहादुर शास्त्री राष्ट्रीय संस्कृत विश्वविद्यालय
Shri Lal Bahadur Shastri National Sanskrit University
बी-4, कुतुब सांस्थानिक क्षेत्र, नई दिल्ली-110016
B-4, Qutub Institutional Area, New Delhi-110016

अध्येयग्रन्थाः -

१. लाल, रमणबिहारी शर्मा, कृष्णकान्त (२०१०), भारतीय शिक्षा का इतिहास ,विकास एवं समस्याएं, आर.लाल.बुक डिपो ,मेरठ,उत्तर-प्रदेश।

२. राष्ट्रीय शिक्षा नीति का प्रतिवेदन (१९८६,१९९२), भारत सरकार,नई दिल्ली।

३. राष्ट्रीय पाठ्यचर्या की रुपरेखा (२००५,२००९), एन.सी.आर.टी., नई दिल्ली।

४. पाठक,आर.पी. (२०१२), आधुनिक भारतीय शिक्षा की समस्याएँ एवं समाधान, कनिष्का प्रकाशन,नई दिल्ली।

५. भटनागर, सुरेश (२००५) आधुनिक भारतीय शिक्षा और उनकी समस्याएं, आर.लाल.बुक डिपो, मेरठ, उ.प्र.

६ Bhat, B.D. & Sharma,S.R (1992) Principles of Curriculam Construction. Kanishka Publication House, New Delhi.

7. Mamidi, M.R & Ravishankar, S (1984). Curriculam Development & Educational Technology Sterling Publishers, New Delhi.

८. NPE-2020, Govt. Of India, New Delhi.

९ . Pathak, R.P., (2021) , Education in Contemporary India. Kanishka Publishers. New Delhi.

अंतर्जालस्रोत: -

सम्बंधितानां विषयविशेषज्ञानाम् ई.पी.जी.पाठशाला- स्वयम् - मूक्स- इत्यादिषु समुपलब्ध- प्रस्तुतयः।

सत्यापित
VERIFIED

कुलसचिव / Registrar
श्री लाल बहादुर शास्त्री राष्ट्रीय संस्कृत विश्वविद्यालय
Shri Lal Bahadur Shastri National Sanskrit University
बी-4, कुतुब सांस्थानिक क्षेत्र, नई दिल्ली-110016
B-4, Qutub Institutional Area, New Delhi-110016

९-(२) माध्यमिक -शिक्षा

(Secondary Education)

पाठ्यक्रमकूटाङ्कः - 242 (2) **पूर्ण-क्रेडिट्स् -04**
क्रियान्वयनहोराः- 4 होराः/सप्ताहः **पूर्णाङ्काः = 100**
अभीष्टाधिगमपरिणामः (Learning Outcomes)

- माध्यमिकस्तरीयाणां संस्थानां समस्यानां निवारणाय विशेषज्ञाध्यापकानां निर्माणम्।
- माध्यमिकस्तरीय संस्थाद्वारा संचालितमध्यस्थताकार्यक्रमाणां प्रभावपूर्णक्रियान्वयनाय दक्षतायाः विकासः।
- माध्यमिकशिक्षास्तरे गुणवत्तासमुत्पादनाय संवेदनशीलतायाः विकासः।
- माध्यमिकशिक्षास्तरे नवाचारप्रवृत्तियुक्तानामध्यापकानां निर्माणम्।

पाठ्यवस्तु

अन्वितिः १: भारते माध्यमिकशिक्षा - उद्देश्यानि, आवश्यकताः महत्त्वञ्च। नीतिनिर्धारकसंस्थाः तासां भूमिका च। एन.सी.ई.आर.टी. (NCERT), सी.आई.ई.टी. (CIET), सी. बी. एस. ई.(CBSE)। विभिन्नायोगानां समितीनाञ्च संस्तुतेः पुनरावलोकनम् (आवश्यकताः क्रियान्वयनञ्च)। माध्यमिकशिक्षायाः सार्वभौमीकरणम् (RMSA), NPE-२०२० .

अन्वितिः २ :माध्यमिकशिक्षायाः अभिकरणानि - अधिगमकर्तुः आवश्यकताः तेषाम् अपेक्षाश्च, विशिष्टबालकबालिकानां समस्यानां निदानं समाधानञ्च। औपचारिकानौपचारिकानि अभिकरणानि।

अन्वितिः३ : माध्यमिकशिक्षायाः पाठ्यक्रमः - एन.सी.एफ्.-२००५ इत्यस्य निहितार्थानां प्रयोगः। विषयकेंद्रितपाठ्यक्रम - अनुभवकेन्द्रित-पाठ्यक्रमोपागमयोर्मध्येः अभिकल्पनिर्माणे रचनावादी-उपागमस्य निहितार्थाः। मानवतावादीपाठ्यक्रमः, उद्देश्यानि, विशेषताः, शिक्षकस्य भूमिका एवञ्च कक्षागतपरिस्थितौ निहितार्थः।

अन्वितिः४ : माध्यमिकस्तरे शिक्षणम् अधिगमश्च- रचनावादी-उपागमान्तर्गते शैक्षिकं प्रतिमानम्। सर्जनात्मक-अन्वेषणपरकशिक्षणयोः रणनीतयः, जीवनकौशलस्य शिक्षा, समुदायाधारितः कार्यक्रमः, सूचनासंप्रेषणप्रविधयः, अधिगमसंकुलः।

अन्वितिः५ : माध्यमिकस्तरः - आकलनं प्रबन्धनञ्च, गुणवत्तामापनम्, आकलनं मूल्यांकलनञ्च, आकलनं (स्वाकलनं, सहपाठी-आकलनं, अध्यापक-आकलनं, सम्पूर्णगुणवत्ताप्रबन्धनं, रणनीतिक-नियोजनं, स्वाक (SWOC) विश्लेषणं, नेतृत्व-शैली, जोहरी-विण्डो।

सत्यापित
VERIFIED

सत्रीय-कार्यम्-

१. विभिन्नानि सङ्घटनानि, यथा- केंद्रीयमाध्यमिकशिक्षापरिषद् (CBSE) तथा च विभिन्न-शैक्षणिकपरिषदा सहायताप्राप्तविशिष्ट-माध्यमिक-स्तरीयसंस्थायाः व्यष्टिगतमध्ययनम्।

२. माध्यमिकस्तरीयसंस्थायाः शक्तेः न्यूनतायाश्च प्रदर्शनाय स्वॉट विश्लेषणम्।

३. प्रभावपूर्णमाध्यमिकस्तरीयसंस्थायाः केसफाईलनिर्माणं तथा च नवाचारीसंस्थायाः भ्रमणाधारित-प्रतिवेदननिर्माणम्।

४.माध्यमिकस्तरीयसंस्थासु सततव्यापकमूल्याङ्कनयोः प्रभावात्मकक्रियान्वयनेषु क्रियात्मकानुसन्धानपरियोजना।

कुलसचिव / Registrar
श्री लाल बहादुर शास्त्री राष्ट्रीय संस्कृत विश्ववि
Shri Lal Bahadur Shastri National Sanskrit Univ
बी-4, कुतुब सांस्थानिक क्षेत्र, नई दिल्ली-1100
B-4, Qutub Institutional Area, New Delhi-110

अध्येयग्रन्थाः -

१. लाल, रमणबिहारी शर्मा, कृष्णकान्त (२००६), २१वीं शताब्दी के सन्दर्भ में भारत में माध्यमिक शिक्षा , आर.लाल.बुक डिपो ,मेरठ,उत्तर-प्रदेश।

२. रानी, नीलम एवं शर्मा , दीपक (२००६), भारत में माध्यमिक शिक्षा का परिदृश्य , आर.लाल.बुक डिपो ,मेरठ,उत्तर-प्रदेश।

३. लाल, रमणबिहारी (२००२), भारत में माध्यमिक शिक्षा , आर.लाल.बुक डिपो ,मेरठ,उत्तर-प्रदेश।

४. शर्मा, आर. ए. (१९९५), सूचना सम्प्रेषण एवं शैक्षिक तकनीकी, आर.लाल.बुक डिपो ,मेरठ,उत्तर-प्रदेश।

५. भटनागर, सुरेश (२००५) आधुनिक भारतीय शिक्षा और उनकी समस्याएं, आर.लाल.बुक डिपो, मेरठ, उ.प्र.

६. राष्ट्रीय पाठ्यचर्या की रुपरेखा (२००५,२००९), एन.सी.आर.टी., नई दिल्ली।

७. राष्ट्रीय शिक्षा नीति -२०२० , भारत सरकार,नई दिल्ली।

८. Bhat, B.D. & Sharma,S.R (1992) Principles of Curriculam Construction. Kanishka Publication House, New Delhi.

९ . Pathak, R.P., (2021) , Education in Contemporary India. Kanishka Publishers. New Delhi.

अंतर्जालस्रोत:-

सम्बंधितानां विषयविशेषज्ञानाम् ई.पी.जी.पाठशाला- स्वयम् - मूक्स- इत्यादिषु समुपलब्ध- प्रस्तुतयः।

सत्यापित
VERIFIED

कुलसचिव / Registrar
श्री लाल बहादुर शास्त्री राष्ट्रीय संस्कृत विश्वविद्यालय
Shri Lal Bahadur Shastri National Sanskrit University
बी-4, कुतुब सांस्थानिक क्षेत्र, नई दिल्ली-110016
B-4, Qutub Institutional Area, New Delhi-110016

१० -क (१) प्रारम्भिक-शिक्षायां पाठ्यक्रम-विकासः

(Curriculm Development in Elementary Education)

पाठ्यक्रमकूटाङ्कः - 261 क (1) **पूर्ण-क्रेडिट्स् -04**

क्रियान्वयनहोराः- 4 होराः/सप्ताहः **पूर्णाङ्काः = 100**

अभीष्टाधिगमपरिणामः (Learning Outcomes)

- पाठ्यक्रमस्य आधारतत्त्वानां सिद्धांतानाञ्च अवबोधः।
- पाठ्यक्रमविकासस्य चतसृणाम् अवस्थानां यथा- नियोजन-निर्माण-क्रियान्वयन-मूल्याङ्कनानाञ्च अवबोधः।
- प्रारम्भिकस्तरे शिक्षायाः कश्चन् विषयमधिकृत्य पाठ्यक्रमनिर्माणस्य दक्षतायाः विकासः।
- प्रारम्भिकस्तरे शिक्षायां प्रयुक्तपाठ्यक्रमाणां राष्ट्रीयपाठ्यक्रमपरिप्रेक्ष्ये अपेक्षानुरूपं मूल्याङ्कनदक्षतायाः विकासः।

पाठ्यवस्तु **७५ अङ्काः**

अन्वितिः १: प्रारम्भिकशिक्षा- पाठ्यक्रमः तस्याधारश्च- पाठ्यक्रमस्य अवधारणा, उद्देश्यानि, आधारभूतानि घटकानि, सिद्धान्ताः प्रकाराश्च। प्रारम्भिकस्तरस्य शिक्षायाः प्रयुक्त-प्रकाराः। राष्ट्रियपाठ्यक्रमपरिप्रेक्ष्यम् (NCF)-२००५ एवञ्च NPE-२०२० प्रारम्भिकशिक्षा। पाठ्यक्रमस्य आधारः- दार्शनिकं मनोवैज्ञानिकं सामाजिकञ्च।

अन्वितिः२ : पाठ्यक्रमनियोजनम्- अभिप्रायः, नियोजनस्य आधारबिन्दवः - विषयस्य प्रकृतिः, सामाजिककारकाः, विकासात्मककारकाः, शिक्षकसम्बंधितकारकाः, संस्थागतकारकाः, पर्यावरणीय-अर्थशास्त्रीयाश्च कारकाः। प्रारम्भिकशिक्षास्तरस्य पाठ्यक्रमनियोजनस्य मुख्यकारकाः।

अन्वितिः३ : पाठ्यक्रमनिर्माणप्रक्रिया - अनुदेशनात्मकानामुद्देश्यानां निरुपणं, विषयवस्तुनिर्धारणं, विषयवस्तुनः सापेक्षितभारस्य विशिष्टीकरणं, शिक्षणाधिगमयोः व्यूहरचनायाः चयनं, सन्दर्भग्रन्थसामग्रीणां चयनं तथा च मूल्यांकनप्रक्रियायाः विशिष्टीकरणम्। प्रारंभिकशिक्षास्तरसंबन्धितं कश्चन् पाठ्यक्रमं निर्मीय दृष्टान्तोपस्थापनम्।

अन्वितिः४ : पाठ्यक्रमविकासस्य प्रतिमानानि क्रियान्वयनञ्च- चयनित-प्रतिमानानि- (टाइटलर-प्रतिमानम्, ताबा-प्रतिमानम्, सेलर-अलेक्सेंडरयोः प्रतिमानम्, मिलर-सेलरयोः प्रतिमानम्, रोजर्सप्रतिमानम्, ओपनक्लासरूमप्रतिमानम्), पाठ्यक्रमक्रियान्वयनं- विषयवस्तुविश्लेषणञ्च, इकाई-अभिकल्पनं तथा च उपयुक्तप्रस्तुतीकरणस्य माध्यमाः।

अन्वितिः५ : पाठ्यक्रममूल्याङ्कनम् (प्रारम्भिकस्तरस्य शिक्षायाः सन्दर्भे) - अवधारणा, सूक्ष्म-वृहद्स्तरयोः विधयः, संरचनात्मकयोगात्मकमूल्याङ्कनयोः सन्दर्भे पाठ्यक्रमस्य मूल्याङ्कनम्। मानक-निकषसन्दर्भितोपागमयोः आधारितं पाठ्यक्रममूल्याङ्कनम्। केंद्रीय-राजकीयबोर्ड् इत्यनयोः प्रारम्भिकस्तराणां पाठ्यक्रमाणां तुलनात्मकसमीक्षा।

सत्रीय-कार्यम्-

१. प्रारम्भिकशिक्षास्तरे एकस्य विषयस्य उपविषयमवलम्ब्य सापेक्षितभारस्य विशिष्टीकरणाधारितं दत्तकार्यम्।
२. प्रारम्भिकशिक्षास्तरे एकस्य विषयस्य पाठ्यक्रमस्य समीक्षाधारितं दत्तकार्यम्।
३. प्रारम्भिकशिक्षास्तरे एकस्य विषयस्य पाठ्यक्रमनिर्माणम्।
४. प्रारम्भिकशिक्षास्तरे विभिन्नशिक्षापरिषदानां एकस्याः कक्षायाः पाठ्यक्रमस्य तुलनात्मकमध्ययनम्।

सत्यापित
VERIFIED

कुलसचिव / Registrar
श्री लाल बहादुर शास्त्री राष्ट्रीय संस्कृत विश्वविद्यालय
Shri Lal Bahadur Shastri National Sanskrit University
बी-4, कुतुब सांस्थानिक क्षेत्र, नई दिल्ली-110016
B-4, Qutub Institutional Area, New Delhi-110016

अध्येय-ग्रन्थाः -

१. पाल, हंसराज एवं पाल ,राजेन्द्र , (२००६), पाठ्यचर्या कल,आज और कल , शिप्रा पब्लिकेशन , विकास मार्ग,दिल्ली।

२. यादव,सियाराम , (२००८), पाठ्यक्रम विकास,अग्रवाल पब्लिकेशन , आगरा-२

३. पाण्डेय,के.पी., (२००६), शिक्षा में मापन एवं मूल्याङ्कन, विश्वविद्यालय प्रकाशन, वाराणसी।

४. गुप्ता, एस.सी.(२००१), शिक्षा में मापन एवं मूल्याङ्कन, शारदा पुस्तक भवन,इलाहाबाद।

५. पाठक,आर.पी. एवं भारद्वाज, अमिता पाण्डेय (२०१२), पाठ्यचर्या निर्देशन एवं तुलनात्मक शिक्षा , कनिष्का प्रकाशन,नई दिल्ली।

६. NCF-2005 , 2009 , NCERT,New Delhi.

७. Bhat, B.D. & Sharma,S.R (1992) Principles of Curriculam Construction. Kanishka Publication House, New Delhi

८. Aggarwal,J.C.,(1990), Curriclum Reforms in India, Doaba House, Delhi

९. Mamidi, M.R & Ravishankar, S (1984). Curriculam Development & Educational Technology Sterling Publishers, New Delhi.

अंतर्जाल स्रोत:-

सम्बंधितानां विषयविशेषज्ञानाम् ई.पी.जी.पाठशाला- स्वयम् - मूक्स- इत्यादिषु समुपलब्ध- प्रस्तुतयः।

सत्यापित
VERIFIED

कुलसचिव / Registrar
श्री लाल बहादुर शास्त्री राष्ट्रीय संस्कृत विश्वविद्यालय
Shri Lal Bahadur Shastri National Sanskrit University
बी-4, कुतुब सांस्थानिक क्षेत्र, नई दिल्ली-110016
B-4, Qutub Institutional Area, New Delhi-110016

१० -क (२) प्रारम्भिकशिक्षायां शैक्षिकप्रबन्धनं नेतृत्वञ्च
(Educational Management & Leadership in Elementary Education)

पाठ्यक्रमकूटाङ्कः - 261 क (2) **पूर्ण-क्रेडिट्स् -04**
क्रियान्वयनहोराः- 4 होराः/सप्ताहः **पूर्णाङ्काः = 100**

अभीष्टाधिगमपरिणामः(Learning Outcomes)

- प्रारम्भिकस्तरे शैक्षिकप्रबंधनप्रशासनयोः अवधारणायाः परिचयः, तथा च संस्थागतनियोजनं, विकासः वातावरणावबोधश्च।
- प्रारम्भिकस्तरे नेतृत्वशैलीनां प्रकाराणाञ्च अवबोधः।
- प्रारम्भिकस्तरे प्रबन्धने गुणवत्तायाः अवधारणायाः परिचयः तथा च प्रारम्भिकस्तरे सम्पूर्णगुणवत्ताप्रबन्धने अनुप्रयोगस्य क्षमतायाः विकासः।
- प्रबन्धने क्षमतासंवर्द्धनाय नवीनावधारणायाः परिचयः तथा च प्रारम्भिकस्तरे एताषामवधारणानामनुप्रयोगः।
- प्रारम्भिकशिक्षासम्बन्धी अधिनियमानां, संस्थानां कार्यक्रमाणाञ्च परिचयः अवबोधश्च।

पाठ्यवस्तु **७५ अङ्काः**

अन्वितिः १: शैक्षिकप्रबन्धनम्- अवधारणाः, प्रबंधनप्रशासनयोः भेदः, प्रबन्धनस्य सिद्धान्ताः, ऐतिहासिकपरिप्रेक्ष्ये प्रबन्धनस्य उपागमाः, प्रबन्धनस्य तत्त्वानि (POSDCORB), संस्थागतविकासः, वातावरणम् अनुपालनञ्च।

अन्वितिः२ : शैक्षिकप्रबन्धने नेतृत्वम् - अवधारणा, शैली - विषयकाधारितं, अभिवृत्ति- आधारितं, व्यवहाराधारितं परिस्थितिगतञ्च। नेतृत्वस्य प्रकारः सिद्धांताश्च, शैक्षिकसन्दर्भे प्रभाविप्रबन्धनाय अस्यानुप्रयोगः।

अन्वितिः३ : शैक्षिकप्रबन्धने गुणवत्ता- गुणवत्तायाः अवधारणा, शिक्षायां, गुणवत्तानियंत्रणम्, गुणवत्ता-आश्वासनम्, सम्पूर्णगुणवत्ताप्रबन्धनम् (TQM) तथा च भारतीयशैक्षिकसन्दर्भे सम्पूर्णगुणवत्ताप्रबन्धनम्।

अन्वितिः४ : प्रबन्धने क्षमतासंवर्द्धनम्- प्राथमिकस्तरप्रबन्धने प्रधानाध्यापकानाम् अध्यापकानाञ्च क्षमताविकासस्य सङ्केताकः (Performance Indicator), क्षमतासंवर्द्धनाय स्वाच (SWOC) इत्यस्य विश्लेषणम्। सततविकासपरकमूल्याङ्कनम्, केजनिंग इति। क्रियात्मकानुसन्धानेन क्षमताविकासः। सक्षमता-विश्लेषणञ्च (Can do will do Analysis).

अन्वितिः५ : प्रारम्भिकशिक्षा-सम्बन्धिताः अधिनियमाः - संस्थाः कार्यक्रमाश्च - शिक्षायाः अधिकारस्य अधिनियमः-२००९ (R.T.E.Act-2009), एन.सी.इ.आर.टी.(NCERT), एस.सी.इ.आर.टी. (SCERT), डी.आई.इ.टी (DIET), भाररहिता शिक्षा, सर्वशिक्षा-अभियानम्, मध्याह्नभोजनयोजना (Mid Day Meal).

सत्रीयकार्यम्- निम्नलिखितेषु द्वौ -

१. विद्यालयाधारितं-कक्षाधारितं वा 'स्वाच' विश्लेषणं प्रतिवेदनञ्च।
२.प्रारम्भिकशिक्षासम्बन्धितायाः एकस्याः संस्थायाः प्रयासानां-कार्यक्रमाणां - अभियानानाञ्च समीक्षाधारितं दत्तकार्यम्।
३. विद्यालय-स्तरीयप्रबन्धनसम्बन्धितसमस्यासु परिचर्चायाः प्रतिवेदनस्य च निर्माणम्।

अध्येय-ग्रन्थाः -

१. सुखिया, एस.पी.(१९९६), विद्यालय प्रशासन एवं संगठन, विनोद पुस्तक मन्दिर, आगरा।
२. कुदेसिया, उमेश चंद्र , (१९९५), शिक्षा प्रशासन , विनोद पुस्तक मन्दिर ,आगरा।
३. प्रसाद,केशव,, (१९९८), विद्यालय व्यवस्था, विनोद पुस्तक मन्दिर ,आगरा।
४. भारद्वाज,दिनेश चन्द्र, (२०००) विद्यालय प्रशासन , विनोद पुस्तक मन्दिर, आगरा।
५. शर्मा,देव दत्त,(२००१), शैक्षिक प्रबन्धन के मूल तत्त्व , विनोद पुस्तक मन्दिर, आगरा।dइल्ली।
६. जोशी, रजनी , (२०००), विद्यालय प्रशासन एवं प्रबन्धन, शारदा पुस्तक भवन , इलाहाबाद।
७. मुखोपाध्याय, एम्. (२००३), शिक्षा में सम्पूर्ण गुणवत्ता प्रबंधन, नीपा, नई दिल्ली।
८. पाठक, आर.पी. (२०१०), शैक्षिक प्रबन्धन, राधा-प्रकाशन, अंसारी रोड,दरियागंज,नई दिल्ली।

सत्यापित
VERIFIED

कुलसचिव / Registrar
श्री लाल बहादुर शास्त्री राष्ट्रीय संस्कृत विश्वविद्यालय
Shri Lal Bahadur Shastri National Sanskrit University
बी-4, कुतुब सांस्थानिक क्षेत्र, नई दिल्ली-110016
B-4, Qutub Institutional Area, New Delhi-110016

९. पाठक, रमेश.प्रसाद . एवं शर्मा, संजय (२०२१), शैक्षिक नियोजन एवं प्रशासन, कनिष्का प्रकाशन ,अंसारी रोड, दरियागंज, नई दिल्ली।
१०. शर्मा, आर.ए., (१९९५), शैक्षिक प्रबन्धन एवं प्रशासन, आर.लाल.बुक.डिपो , मेरठ।
११. ओड, एल. के., (१९९०), शैक्षिक प्रबन्ध, राजस्थान हिन्दी ग्रन्थ अकादमी , जयपुर।
१२. Bhatnagar & Agrawal, (2005), Educational Administration, Loyal Book Depot. Meerut.
अंतर्जाल स्रोत:-
सम्बंधितानां विषयविशेषज्ञानाम् ई.पी.जी.पाठशाला- स्वयम् - मूक्स- इत्यादिषु समुपलब्ध- प्रस्तुतयः।

सत्यापित
VERIFIED

कुलसचिव / Registrar
श्री लाल बहादुर शास्त्री राष्ट्रीय संस्कृत विश्वविद्यालय
Shri Lal Bahadur Shastri National Sanskrit University
बी-4, कुतुब सांस्थानिक क्षेत्र, नई दिल्ली-110016
B-4, Qutub Institutional Area, New Delhi-110016

१० -क (३) प्रारम्भिक-शिक्षायां अधिगम-आकलनञ्च

(Educational Management & Leadership in Elementary Education)

पाठ्यक्रमकूटाङ्कः - 261 क (3) **पूर्ण-क्रेडिट्स् -04**

क्रियान्वयनहोरा:- 4 होरा:/सप्ताहः **पूर्णाङ्काः = 100**

अभीष्टाधिगमपरिणामः (Learning Outcomes)

- प्रारम्भिकशिक्षायां मापन-आकलन-मूल्याङ्कनानाम् अवधारणायाः अवबोधः।
- प्रारम्भिकशिक्षायां संज्ञानात्मक-संज्ञानात्मकेतरयोग्यतानाम्-आकलनार्थम् उपकरणानां परिचयप्रदानम्।
- प्रारम्भिकस्तरीयशिक्षायाः कस्यचिद्विषयस्य उपलब्धिपरीक्षणनिर्माणस्य क्षमताविकासः।
- प्रारम्भिकशिक्षायां सतत-व्यापकमूल्याङ्कनयोः प्रारूपाणां कार्ययोजनानाञ्च प्रायोगिकदक्षतायाः विकासः।
- प्रारम्भिकशिक्षायां परीक्षाप्रणाल्यः राष्ट्रीयशिक्षानीतिसंदर्भे परिवर्द्धित-प्रयासानामवबोधः।

पाठ्ययवस्तु **७५ अङ्काः**

अन्वितिः १ : मापनम् - आकलनं - मूल्याङ्कनञ्च - अवधारणाः, उद्देश्यानि, महत्त्वं, कार्यं भिन्नता च। शिक्षायां मूल्याङ्कनप्रक्रिया- उद्देश्यानां निर्धारणं, अधिगमक्रियाणाम् आयोजनं व्यवहारपरिवर्त्तनञ्च। मूल्यांकनस्य प्रकाराः - स्थानन (Position) निदानात्मकं, संरचनात्मकं योगात्मकञ्च (अभिप्रायः, विशेषताः, विधयः, भेदाश्च).

अन्वितिः२ : प्रारम्भिकशिक्षायां मापन-आकलनयोः उपकरणानि प्रविधयश्च- मापनस्य उपकरणानि- प्रश्नावलीपरीक्षण-अनुसूची, निर्धारण-मापनी तथा च एतेषां विशेषताः। निष्पादन-आकलनम् - अभिप्रायः, निर्माणम्, प्रयोगः, गुणाः अवगुणाश्च। पोर्टफोलियो आकलनम् - अभिप्रायः, निर्माणम्, प्रयोगः, गुणाः अवगुणाश्च।

अन्वितिः३ : प्रारम्भिकशिक्षायाम् उपलब्धिपरीक्षणम्- प्रकाराः- प्राचीनपरीक्षणपद्धतिः, निबन्धात्मकः, वस्तुनिष्ठः, प्रमापीकृतं, अध्यापक-निर्मितं, गति-शक्तिपरीक्षणञ्च।

- परीक्षणनिर्माणस्य योजना, ब्ल्युप्रिंटनिर्माणम् पदलेखनं, पदविश्लेषणं (विभेद-क्षमता-कठिनतास्तरञ्च), प्रश्नपत्र-निर्माणम्।
- NRT एवञ्च CRT - (अभिप्रायः, विशेषताः भेदाश्च)
- परीक्षणप्रशासनं, - प्रतिवेदनं प्रतिपुष्टिश्च।

अन्वितिः४ : सुपरीक्षणस्य विशेषताः - व्यावहारिकी-तकनीकीविशेषतानां च अभिप्रायः- विश्वसनीयतापरीक्षणं, पुनःपरीक्षणं, समतुल्यपरीक्षणविधिः, अर्धविच्छेदविधिः, आंतरिकसंगततागुणांकः, क्रोण्बैंक(Chronbach) गुणांकः, होएट्स (Hoyt's) विश्वसनीयतागुणांकः। वैधता - विषयगत-अन्वय-समवर्ती-पूर्वकथन-तार्किक-कारकीयवैधताश्च।

अन्वितिः५ : प्राथमिकशिक्षायां परीक्षाप्रणाली-

सत्यापित
VERIFIED

- पारम्परिकप्रणाली, सतत-व्यापकमूल्याङ्कनप्रणाली च।
- श्रेणी (ग्रेड) प्रणाली , प्रश्नकोशसत्रीयप्रणाली (प्रश्नबैंकसेमेस्टर) .
- परीक्षापरिमार्जनसिद्धान्तः तेषां बाधकतत्त्वानि च। राष्ट्रीय-समितीनां सन्दर्भे परीक्षा-परिमार्जनं -- -राष्ट्रीयनवशिक्षानीतिः (NEP) १९८६-१९९२, प्राथमिकशिक्षा आयोगः।
- NISHTHA (National Intiative for School Head Holistic Advancement)

सत्रीय-कार्यम्- निम्नलिखितेषु द्वौ -

१. प्रारम्भिकशिक्षास्तरेषु अध्यापितेषु एकस्य विषयस्य उपलब्धिपरीक्षणस्य निर्माणम्।

२. प्रारम्भिकशिक्षास्तरेषु प्रयुक्तविभिन्न-मापन-मूल्याङ्कनयोः विद्याधारितं दत्तकार्यम्।

३. प्रारम्भिकशिक्षास्तरे संज्ञानेतरपक्षाणां मूल्यांकनेषु आधारितं परीक्षणनिर्माणम्।

कुलसचिव / Registrar
श्री लाल बहादुर शास्त्री राष्ट्रीय संस्कृत विश्वविद्यालय
Shri Lal Bahadur Shastri National Sanskrit University
बी-4, कुतुब सांस्थानिक क्षेत्र, नई दिल्ली-110016
B-4, Qutub Institutional Area, New Delhi-110016

अध्येय-ग्रन्थाः -

१ . गुप्ता, एस. पी. (2001) आधुनिक मापन एवं मूल्याङ्कन , शारदा पुस्तक भवन, इलाहाबाद।

२. अस्थाना, विपिन, (1999) मनोविज्ञान और शिक्षा में मापन एवं मूल्याङ्कन, विनोद पुस्तक मंदिर, आगरा।

३ . भार्गव, महेश (1990) आधुनिक मनोवैज्ञानिक परीक्षण एवं मापन , भार्गव बुक डिपो, आगरा।

४ . पाण्डेय, के.पी., (2006) शिक्षा में मापन एवं मूल्याङ्कन , विश्वविद्यालय प्रकाशन,वाराणसी।

५ . शर्मा, आर. ए. (2002) शिक्षा मापन के मूल तत्त्व सांख्यिकी, आर.लाल.बुक डिपो, मेरठ।

६ . राष्ट्रिय शिक्षा नीति- १९८६,१९९२, का प्रतिवेदन, भारत सरकार, नई दिल्ली

७ . प्रो. यशपाल समिति १९९१-९२ का प्रतिवेदन, भारत सरकार, नई दिल्ली.

८ . प्रो. राममूर्ति समिति १९९१ का प्रतिवेदन , भारत सरकार, नई दिल्ली

९ . पाठक, आर.पी. एवं मोहन, रचना वर्मा, (2019),अधिगम आकलन, मापन एवं मूल्याङ्कन , कनिष्क पब्लिशिंग हाउस , नई दिल्ली ।

10. MehtaVI. First Mental Measurement Handbok for NCERT, New Delhi , The concept of Evaluation in Education. NCERT, New Delhi.

11. Edward. (1969) Technique of Attitued Scale Construction Valkens Feliner and Simmon Pvt. Ltd. Bombay.

12. Thorndike And Hagen (1970) Measurement of Evaluation in Pychology and Education: Wiley Easten Pvt. Ltd., New Delhi.

14. Anastassi, (1982) Psychological Testing Mc Millan Company- New York

15. Bloom et.al. (1956) Taxonomy of Education Objectives, Hand Book 1 David Mckay Company New Delhi.

16. Simpson. (1988) The Classification of Education Objectives, Pyschomotor Domain Illinois Teachers of Home Economics.

17. Lindquist, Educational Measuremant. American Council on Education Washingon, . D.C. US.

18. Pathak, R.P. (2010) Measurement and Evaluation in Education, Pearson Publication New Delhi

19. UGC Examination Reform: A Plan of Action-1992

अंतर्जालस्रोत:-

सम्बंधितानां विषयविशेषज्ञानाम् ई.पी.जी.पाठशाला- स्वयम् - मूक्स- इत्यादिषु समुपलब्ध- प्रस्तुतयः।

सत्यापित
VERIFIED

कुलसचिव / Registrar
श्री लाल बहादुर शास्त्री राष्ट्रीय संस्कृत विश्वविद्यालय
Shri Lal Bahadur Shastri National Sanskrit University
बी-4, कुतुब संस्थानिक क्षेत्र, नई दिल्ली-110016
B-4, Qutub Institutional Area, New Delhi-110016

१० -ख (१) माध्यमिकशिक्षायां पाठ्यक्रमविकासः
(Curriculam Development in Secondary Education)

पाठ्यक्रमकूटाङ्कः - 261 ख (1) **पूर्ण-क्रेडिट्स् -04**
क्रियान्वयनहोराः- 4 होराः/सप्ताहः **पूर्णाङ्काः = 100**
अभीष्टाधिगमपरिणामः (Learning Outcomes)

- पाठ्यक्रमस्य आधारतत्त्वानां सिद्धांतानाञ्च अवबोधः ।
- पाठ्यक्रमविकासस्य चतसृणां अवस्थानां यथा- नियोजन-निर्माण-क्रियान्वयन-मूल्याँकनानाञ्च अवबोधः।
- माध्यमिकस्तरे शिक्षायाः किमपि विषयमधिकृत्य पाठ्यक्रम-निर्माणस्य दक्षतायाःविकासः।
- माध्यमिकस्तरे शिक्षायां प्रयुक्तपाठ्यक्रमाणां राष्ट्रियशिक्षानीतिः-२०२० परिप्रेक्ष्ये अपेक्षानुरूपं मूल्यांकनयोग्यतायाः दक्षतायाश्च विकासः ।

पाठ्यवस्तुः **७५ अङ्काः**

अन्वितिः १: पाठ्यक्रमः तस्याधाराश्च- पाठ्यक्रमस्य अवधारणा, उद्देश्यानि, आधारभूतानि घटकानि, सिद्धान्ताः प्रकाराश्च। माध्यमिकस्तरस्य शिक्षायाः प्रयुक्त-प्रकारः। राष्ट्रियपाठ्यक्रमसंरचना (NCF)-२००५ एवञ्च NPE-२०२० माध्यमिकशिक्षा। पाठ्यक्रमस्य आधारः - दार्शनिकं मनोवैज्ञानिकं सामाजिकञ्च।

अन्वितिः२ : पाठ्यक्रमनियोजनम् - अभिप्रायः, नियोजनस्य आधारभूतबिन्दवः - विषयस्य प्रकृतिः, सामाजिककारकाः, विकासात्मककारकाः, शिक्षकसम्बंधितकारकाः, संस्थागतकारकाः, पर्यावरणीय-अर्थशास्त्रीयाश्च कारकाः। माध्यमिकशिक्षास्तरस्य पाठ्यक्रमनियोजनस्य मुख्याः कारकाः।

अन्वितिः३ : पाठ्यक्रमनिर्माणप्रक्रिया - अनुदेशनात्मकानामुद्देश्यानां निरुपणं, विषयवस्तु-निर्धारणं, विषयवस्तुनः सापेक्षभारस्य विशिष्टीकरणं, शिक्षणाधिगमयोः व्यूहरचनायाः चयनं, सन्दर्भग्रन्थसामग्रीणां चयनं तथा च मूल्यांकनप्रक्रियायाः विशिष्टीकरणम्। माध्यमिकशिक्षास्तरसंबन्धितं कश्चन् पाठ्यक्रमं निर्माय दृष्टान्तोपस्थापनम्।

अन्वितिः४ : पाठ्यक्रमविकासस्य प्रतिमानानि क्रियान्वयनञ्च - चयनित-प्रतिमानानि - (टाइटलर-प्रतिमानम्, ताबा-प्रतिमानम्, सेलर-अलेक्सेंडरयोः प्रतिमानम्, मिलर्-सेलर्वर्ययोः प्रतिमानम्, रोजर्स् - प्रतिमानम्, ओपनक्लासरूमप्रतिमानम्), पाठ्यक्रमक्रियान्वयनं - विषयवस्तुविश्लेषणञ्च, इकाई-अभिकल्पनं तथा च उपयुक्त-प्रस्तुतीकरणस्य माध्यमः।

अन्वितिः५ : पाठ्यक्रम-मूल्याङ्कनम् (माध्यमिकशिक्षायाः सन्दर्भे) - अवधारणा, सूक्ष्म-वृहद्स्तरयोः विधयः, संरचनात्मकयोगात्मकमूल्याङ्कनयोः सन्दर्भे पाठ्यक्रमस्य मूल्याङ्कनम्। मानक-निकषसन्दर्भितोपागमयोः आधारितं पाठ्यक्रममूल्याङ्कनम्। केंद्रीय-राजकीयबोर्ड इत्यनयोः प्रारम्भिकस्तराणां पाठ्यक्रमाणां तुलनात्मकसमीक्षा।

सत्रीय-कार्यम्-

१. माध्यमिकशिक्षास्तरे कश्चन् एकस्य विषयस्य उपविषयमवलम्ब्य सापेक्षितभारस्य विशिष्टीकरणाधारितम्-दत्तकार्यम्।
२. माध्यमिकशिक्षास्तरे कश्चन् एकस्य विषयस्य पाठ्यक्रमस्य समीक्षाधारितं दत्तकार्यम्।
३. माध्यमिकशिक्षास्तरे कश्चन् एकस्मिन् विषये पाठ्यक्रम-निर्माणम्।
४. माध्यमिकशिक्षास्तरे विभिन्नशिक्षापरिषदाम् एकस्याः कक्षायाः पाठ्यक्रमस्य तुलनात्मकम् अध्ययनम्।

अध्येय-ग्रन्थाः -

१. पाल, हंसराज एवं पाल ,राजेन्द्र , (२००६), पाठ्यचर्या कल,आज और कल , शिप्रा पब्लिकेशन , विकास मार्ग,दिल्ली।
२. यादव,सियाराम , (२००८), पाठ्यक्रम विकास,अग्रवाल पब्लिकेशन , आगरा-२
३. पाण्डेय,के.पी., (२००६), शिक्षा में मापन एवं मूल्याङ्कन, विश्वविद्यालय प्रकाशन, वाराणसी।
४. गुप्ता, एस.सी.(२००१), शिक्षा में मापन एवं मूल्याङ्कन, शारदा पुस्तक भवन,इलाहाबाद।
५. पाठक,आर.पी. एवं भारद्वाज, अमिता पाण्डेय (२०१२), पाठ्यचर्या निर्देशन एवं तुलनात्मक शिक्षा , कनिष्का प्रकाशन,नई दिल्ली।
६. राष्ट्रीयशिक्षानीति-२०२०
७. NCF-2005 , 2009 , NCERT,New Delhi.

VERIFIED

कुलसचिव / Registrar
श्री लाल बहादुर शास्त्री राष्ट्रीय संस्कृत विश्वविद्यालय
Shri Lal Bahadur Shastri National Sanskrit University
बी-4, कुतुब सांस्थानिक क्षेत्र, नई दिल्ली-110016
B-4, Qutub Institutional Area, New Delhi-110016

८ . Bhat, B.D. & Sharma,S.R (1992) Principles of Curriculam Construction. Kanishka Publication House, New Delhi
९ . Aggarwal,J.C.,(1990), Curriclum Reforms in India, Doaba House, Delhi
१० . Mamidi, M.R & Ravishankar, S (1984). Curriculam Development & Educational Technology Sterling Publishers, New Delhi.
अंतर्जालस्रोत:-
सम्बंधितानां विषयविशेषज्ञानाम् ई.पी.जी.पाठशाला- स्वयम् - मूक्स- इत्यादिषु समुपलब्ध- प्रस्तुतयः।

सत्यापित
VERIFIED

कुलसचिव / Registrar
श्री लाल बहादुर शास्त्री राष्ट्रीय संस्कृत विश्वविद्यालय
Shri Lal Bahadur Shastri National Sanskrit University
बी-4, कुतुब सांस्थानिक क्षेत्र, नई दिल्ली-110016
B-4, Qutub Institutional Area, New Delhi-110016

१० -ख (२) माध्यमिक-शिक्षायां शैक्षिकप्रबन्धनं नेतृत्वञ्च

(Educational Management & Leadership in Secondary Education)

पाठ्यक्रमकूटाङ्कः - 261 ख (2) **पूर्ण-क्रेडिट्स् -04**

क्रियान्वयनहोराः- 4 होराः/सप्ताहः **पूर्णाङ्काः = 100**

अभीष्टाधिगमपरिणामः (Learning Outcomes)

- माध्यमिकस्तरे शैक्षिकप्रबंधनप्रशासनयोःअवधारणायाः परिचयः , तथा च संस्थागत - नियोजनं विकासः वातावरणावबोधश्च ।
- माध्यमिकस्तरे नेतृत्वशैलीनां प्रकाराणाञ्च अवबोधः।
- माध्यमिकस्तरे प्रबन्धने गुणवत्तायाः अवधारणायाः परिचयः तथा च माध्यमिकस्तरे सम्पूर्ण-गुणवत्ताप्रबन्धने अनुप्रयोगस्य क्षमतायाः विकासः।
- प्रबन्धने क्षमता-संवर्द्धनाय नवीन-अवधारणायाः परिचयः तथा च माध्यमिकस्तरे एतेषामवधारणानामनुप्रयोगः।
- माध्यमिक-शिक्षासम्बन्धी अधिनियमानां संस्थानां कार्यक्रमाणाञ्च परिचयः अवबोधश्च।

पाठ्यवस्तु **७५ अङ्काः**

अन्वितिः १: शैक्षिकप्रबन्धनम्- अवधारणा, प्रबंधनप्रशासनयोः भेदः , प्रबन्धनस्य सिद्धान्ताः, ऐतिहासिकपरिप्रेक्ष्ये प्रबन्धनस्य उपागमाः, प्रबन्धनस्य कार्याणि (POSDCORB), संस्थागत- अनुपालनं - विकासः , वातावरणञ्च।

अन्वितिः२ : शैक्षिक-प्रबन्धने नेतृत्वम् - अवधारणा, शैली - विषयकाधारितं, अभिवृत्ति- आधारितं, व्यवहाराधारितं परिस्थितिगतञ्च। नेतृत्वस्य प्रकारः सिद्धांताश्च, शैक्षिकसन्दर्भे प्रभाविप्रबन्धनाय अस्यानुप्रयोगः।

अन्वितिः३ : शैक्षिकप्रबन्धने गुणवत्ता - गुणवत्तायाः अवधारणा, शिक्षायां गुणवत्तानियंत्रणम्, गुणवत्ता-आश्वासनम् . सम्पूर्णगुणवत्ताप्रबन्धनम् (TQM) : अवधारणा, तत्त्वानि, सोपानानि तथा च भारतीयशैक्षिकसन्दर्भे सम्पूर्णगुणवत्ताप्रबन्धनम्।

अन्वितिः४ : प्रबन्धने क्षमतासंवर्द्धनम् - माध्यमिकस्तरस्य -प्रबन्धने प्रधानाध्यापकानाम् अध्यापकानाञ्च क्षमताविकासस्य सङ्केतकः (Performance Indicator), क्षमता-संवर्द्धनाय स्वाच (SWOC) इत्यस्य विश्लेषणम्। सततविकासपरकमूल्याङ्कनम्, केजनिंग इति। क्रियात्मक-अनुसन्धानेन क्षमताविकासः। सक्षमता-विश्लेषणञ्च (Can do will do Analysis).

अन्वितिः५ : माध्यमिकशिक्षा सम्बन्धिताः अधिनियमाः - संस्थाः कार्यक्रमाश्च - अधिनियमः ४५, आर.टी.ई. अधिनियमः (R.T.E. Act), एन.सी.इ.आर.टी.(NCERT), एस.सी.इ.आर.टी. (SCERT), एन.आई.ओ.एस. (NIOS), भाररहिता शिक्षा , सर्वशिक्षा-अभियानम् (SSA), ऑपरेशन्-ब्लैकबोर्ड , मध्याह्नभोजनयोजना(Mid Day Meal).

सत्रीय-कार्यम्- निम्नलिखितेषु द्वौ -

१. विद्यालयाधारितं-कक्षाधारितं वा 'स्वाच' विश्लेषणं प्रतिवेदनञ्च।

२. माध्यमिकशिक्षासम्बन्धितायाः एकस्याः संस्थायाः प्रयासानां- कार्यक्रमाणां - अभियानानाञ्च समीक्षाधारितं दत्तकार्यम्।

३. विद्यालय-स्तरीयप्रबन्धनसम्बन्धितसमस्यासु परिचर्चायाः प्रतिवेदनस्य च निर्माणम्।

अध्येय-ग्रन्थाः -

१. सुखिया, एस.पी.(१९९६), विद्यालय प्रशासन एवं संगठन, विनोद पुस्तक मन्दिर, आगरा।

२. कुदेसिया, उमेश चंद्र , (१९९५), शिक्षा प्रशासन , विनोद पुस्तक मन्दिर ,आगरा।

३. प्रसाद,केशव,, (१९९८), विद्यालय व्यवस्था, विनोद पुस्तक मन्दिर ,आगरा।

४. भारद्वाज,दिनेश चन्द्र, (२०००) विद्यालय प्रशासन , विनोद पुस्तक मन्दिर, आगरा।

५. शर्मा,देव दत्त,(२००१), शैक्षिक प्रबन्धन के मूल तत्त्व , विनोद पुस्तक मन्दिर, आगरा।dइल्ली।

६. जोशी, रजनी , (२०००), विद्यालय प्रशासन एवं प्रबन्धन, शारदा पुस्तक भवन , इलाहाबाद।

सत्यापित
VERIFIED

कुलसचिव / Registrar
श्री लाल बहादुर शास्त्री राष्ट्रीय संस्कृत विश्वविद्यालय
Shri Lal Bahadur Shastri National Sanskrit University
बी-4, कुतुब सांस्थानिक क्षेत्र, नई दिल्ली-110016
B-4, Qutub Institutional Area, New Delhi-110016

७. मुखोपाध्याय, एम्. (२००३), शिक्षा में सम्पूर्ण गुणवत्ता प्रबंधन, नीपा, नई दिल्ली।
८. पाठक, आर.पी. (२०१०), शैक्षिक प्रबन्धन, राधा-प्रकाशन, अंसारी रोड,दरियागंज,नई दिल्ली।
९. पाठक, रमेश.प्रसाद . एवं शर्मा, संजय (२०२१), शैक्षिक नियोजन एवं प्रशासन, कनिष्का प्रकाशन ,अंसारी रोड, दरियागंज, नई दिल्ली।
१०. Bhatnagar & Agrawal, (2005), Educational Administration, Loyal Book Depot. Meerut.
अंतर्जाल स्रोत:-
सम्बंधितानां विषयविशेषज्ञानाम् ई.पी.जी.पाठशाला- स्वयम् - मूक्स- इत्यादिषु समुपलब्ध- प्रस्तुतयः।

सत्यापित
VERIFIED

कुलसचिव / Registrar
श्री लाल बहादुर शास्त्री राष्ट्रीय संस्कृत विश्वविद्यालय
Shri Lal Bahadur Shastri National Sanskrit University
बी-4, कुतुब सांस्थानिक क्षेत्र, नई दिल्ली-110016
B-4, Qutub Institutional Area, New Delhi-110016

१० -ख (३) प्रारम्भिक-शिक्षायां अधिगम-आकलनञ्च

(Educational Management & Leadership in Elementary Education)

पाठ्यक्रमकूटाङ्कः - 261 ख (3) **पूर्ण-क्रेडिट्स् -04**

क्रियान्वयनहोराः- 4 होराः/सप्ताहः **पूर्णाङ्काः = 100**

अभीष्टाधिगम-परिणामः(Learning Outcomes)

- माध्यमिकशिक्षायां मापन-आकलन-मूल्याङ्कनानाम् अवधारणायाः अवबोधः।
- माध्यमिकशिक्षायां संज्ञानात्मक-संज्ञानात्मकेतरयोग्यतानाम् - आकलनार्थम् उपकरणानां परिचयप्रदानम्।
- माध्यमिकशिक्षायाः कस्यापि विषयस्य उपलब्धिपरीक्षणनिर्माणस्य क्षमतायाः विकासः।
- माध्यमिकशिक्षायां सततव्यापकमूल्याङ्कनयोः प्रारूपाणां कार्ययोजनानाञ्च प्रायोगिकदक्षतायाः विकासः।
- माध्यमिकशिक्षायां परीक्षाप्रणाल्याः राष्ट्रीयशिक्षानीतिसंदर्भे परिवर्द्धित-प्रयासानामवबोधः।

पाठ्ययवस्तु **७५ अङ्काः**

अन्वितिः१ : मापनम् - आकलनं - मूल्याङ्कनञ्च - अवधारणा, उद्देश्यानि, महत्त्वं, कार्यं, भिन्नता च। शिक्षायां मूल्याङ्कनप्रक्रिया - उद्देश्यानां निर्धारणं, अधिगमक्रियाणाम् आयोजनं व्यवहारपरिवर्त्तनञ्च। मूल्यांकनस्य प्रकाराः- स्थानन (Position) निदानात्मकं, संरचनात्मकं योगात्मकञ्च (अभिप्रायः, विशेषताः, विधयः, भेदश्च).

अन्वितिः२ : माध्यमिकशिक्षायां मापन-आकलनयोः उपकरणानि प्रविधयश्च- मापनस्य उपकरणानि - प्रश्नावलीपरीक्षण-अनुसूची, निर्धारण-मापनी तथा च एतेषां विशेषताः। निष्पादन-आकलनम् - अभिप्रायः, निर्माणम्, प्रयोगः, गुणाः अवगुणाश्च। पोर्टफोलियो आकलनम् - अभिप्रायः, निर्माणम् , प्रयोगः, गुणाः अवगुणाश्च।

अन्वितिः३ : माध्यमिकशिक्षायां उपलब्धिपरीक्षणं - प्रकारः - प्राचीनपरीक्षणपद्धतिः , निबन्धात्मकः, वस्तुनिष्ठः, प्रमापीकृतं, अध्यापक-निर्मितं, गति-शक्तिपरीक्षणञ्च।

- परीक्षणनिर्माणस्य योजना, ब्लूप्रिन्ट्निर्माणम् पदलेखनं, पदविश्लेषणं (विभेद-क्षमता-कठिनतास्तरञ्च), प्रश्नपत्र-निर्माणम्।
- NRT एवञ्च CRT - (अभिप्रायः, विशेषताः भेदश्च)
- परीक्षण-प्रशासनं, - प्रतिवेदनं प्रतिपुष्टिश्च।

अन्वितिः४ : सुष्ठु-परीक्षणस्य विशेषताः - व्यावहारिकी-तकनीकी-विशेषतायाश्च अभिप्रायः- विश्वसनीयतापरीक्षणं, पुनःपरीक्षणं, समतुल्य-परीक्षणविधिः, अर्थविच्छेदविधिः, आंतरिक-संगतता-गुणांकः, क्रोनबैंक(Chronbach) गुणांकः, होएट्स(Hoyt's) विश्वसनीयता-गुणांकः। वैधताः - विषयगत-अन्वय-समवर्ती-पूर्वकथन-तार्किक-कारकीयवैधताश्च ।

अन्वितिः५ : माध्यमिकशिक्षायां परीक्षा-प्रणाली-

- पारम्परिकप्रणाली, सतत-व्यापकमूल्याङ्कनप्रणाली च।
- श्रेणी (ग्रेड) प्रणाली , प्रश्नकोशसत्रीयप्रणाली (प्रश्नबैंकसेमेस्टर) .
- परीक्षापरिमार्जनसिद्धान्तः तेषां बाधकतत्त्वानि च। राष्ट्रीयसमितीनां सन्दर्भे परीक्षापरिमार्जनं -- राष्ट्रीयनवशिक्षानीतिः (NEP)१९८६-१९९२, प्राथमिकशिक्षाआयोगः।
- NISHTHA (National Intiative for School Head Holistic Advancement)

सत्यापित
VERIFIED

सत्रीयकार्यम्- निम्नलिखितेषु द्वौ -

१. माध्यमिकशिक्षास्तरेषु अध्यापितेषु एकस्य विषयस्य उपलब्धिपरीक्षणस्य निर्माणम्।
२. माध्यमिकशिक्षास्तरेषु प्रयुक्तविभिन्न-मापन-मूल्याङ्कनयोः विद्याधारितं दत्तकार्यम्।
३. माध्यमिकशिक्षास्तरे संज्ञानेतरपक्षाणां मूल्यांकनेषु आधारितं परीक्षणनिर्माणम्।

कुलसचिव / Registrar
श्री लाल बहादुर शास्त्री राष्ट्रीय संस्कृत विश्वविद्यालय
Shri Lal Bahadur Shastri National Sanskrit University
बी-4, कुतुब सांस्थानिक क्षेत्र, नई दिल्ली-110016
B-4, Qutub Institutional Area, New Delhi-110016

अध्येय-ग्रन्था: -

१ . गुप्ता, एस. पी. (2001) आधुनिक मापन एवं मूल्याङ्कन , शारदा पुस्तक भवन, इलाहाबाद।

२. अस्थाना, विपिन, (1999) मनोविज्ञान और शिक्षा में मापन एवं मूल्याङ्कन, विनोद पुस्तक मंदिर, आगरा।

३ . भार्गव, महेश (1990) आधुनिक मनोवैज्ञानिक परीक्षण एवं मापन , भार्गव बुक डिपो, आगरा।

४ . पाण्डेय, के.पी., (2006) शिक्षा में मापन एवं मूल्याङ्कन , विश्वविद्यालय प्रकाशन,वाराणसी।

५ . शर्मा, आर. ए. (2002) शिक्षा मापन के मूल तत्त्व सांख्यिकी, आर.लाल.बुक डिपो, मेरठ।

६ . राष्ट्रिय शिक्षा नीति- १९८६,१९९२, का प्रतिवेदन, भारत सरकार, नई दिल्ली

७ . प्रो. यशपाल समिति १९९१-९२ का प्रतिवेदन, भारत सरकार, नई दिल्ली.

८ . प्रो. राममूर्ति समिति १९९१ का प्रतिवेदन , भारत सरकार, नई दिल्ली

९ . पाठक, आर.पी. एवं मोहन, रचना वर्मा, (2019),अधिगम आकलन, मापन एवं मूल्याङ्कन , कनिष्क पब्लिशिंग हाउस , नई दिल्ली ।

10. MehtaVI. First Mental Measurement Handbok for NCERT, New Delhi , The concept of Evaluation in Education. NCERT, New Delhi.

11. Edward. (1969) Technique of Attitued Scale Construcation Valkens Feliner and Simmon Pvt. Ltd. Bombay.

12. Thorndike And Hagen (1970) Measurement of Evaluation in Pychology and Education: Wiley Easten Pvt. Ltd., New Delhi.

13 . Anastassi, (1982) Psychological Testing Me Millan Company- New York

14 . Bloom et.al. (1956) Taxonomy of Education Objectives, Hand Book 1 David Mckay Company New Delhi.

15 . Simpson. (1988) The Classification of Education Objectives, Pyschlomotor Domain Illinois Teachers of Home Economics.

16 . Lindquist, Educational Measuremant. Ameticun Council on Education Washongom, . D.C. US.

17 . Pathak, R.P. (2010) Measurement and Evaluation in Education, Pearson Publication New Delhi

18 . UGC Examination Reform: A Plan of Action-1992

अंतर्जाल स्रोत:-

सम्बन्धितानां विषयविशेषज्ञानाम् ई.पी.जी.पाठशाला- स्वयम् - मूक्स- इत्यादिषु समुपलब्ध- प्रस्तुतयः

सत्यापित
VERIFIED

कुलसचिव / Registrar
श्री लाल बहादुर शास्त्री राष्ट्रीय संस्कृत विश्वविद्यालय
Shri Lal Bahadur Shastri National Sanskrit University
बी-4, कुतुब सांस्थानिक क्षेत्र, नई दिल्ली-110016
B-4, Qutub Institutional Area, New Delhi-110016

संस्था-सम्बद्धता

पाठ्यक्रमकूटाङ्कः - 243 **पूर्ण-क्रेडिट्स् -08**

पूर्णाङ्काः = 200

पाठ्यक्रम-कूटाङ्कः	पाठ्यक्रम-नाम	अवधिः	अङ्काः
२४३-१	**संस्था-सम्बद्धता** अध्यापक-शिक्षा संस्थागत-सम्बद्धता	०४ सप्ताहः	१००
२४३-२	**संस्था-सम्बद्धता** विशेषज्ञता-आधारित- संस्थागत-सम्बद्धता	०४ सप्ताहः	१००

उभयोः संस्थागतयोः सम्बद्धतायाः पाठ्यक्रम-क्रियाः

(१०० अङ्काः / संस्था- सम्बद्धता)

क्र.सं.	**पाठ्यक्रमस्य क्रियाः**	अङ्काः
(१)	स्थानबद्धसंस्थानां सम्बंधितानुभवानां प्रेक्षणाभिलेखस्य निर्माणं प्रस्तुतीकरणं , प्रति-सप्ताहे	२० (५+५ +५+५)
(२)	स्थानबद्धसंस्थायाः पार्श्वचित्रनिर्माणं (अन्ते)	२०
(३)	स्थानबद्धसंस्थायाः गतिविधि-कार्यक्रमयोः आधारित-आख्या-प्रतिवेदन-निर्माणं प्रस्तुतिश्च (अन्ते)	२० (१५+५)
(४)	स्थानबद्धसंस्थायाः अनुभवाधारितविमर्शीयप्रतिवेदनं प्रस्तुतिश्च (अन्ते)	२० (१५+५)

सत्यापित
VERIFIED

कुलसचिव / Registrar
श्री लाल बहादुर शास्त्री राष्ट्रीय संस्कृत विश्वविद्यालय
Shri Lal Bahadur Shastri National Sanskrit University
बी-4, कुतुब सांस्थानिक क्षेत्र, नई दिल्ली-110016
B-4, Qutub Institutional Area, New Delhi-110016

शिक्षाचार्यः (एम. एड) पाठ्यक्रमः
चतुर्थसत्रार्द्धः

सत्यापित
VERIFIED

कुलसचिव / Registrar
श्री लाल बहादुर शास्त्री राष्ट्रीय संस्कृत विश्वविद्यालय
Shri Lal Bahadur Shastri National Sanskrit University
बी-4, कुतुब सांस्थानिक क्षेत्र, नई दिल्ली-110016
B-4, Qutub Institutional Area, New Delhi-110016

शिक्षाचार्यः (एम.एड.) प्रथमवर्षम्

चतुर्थसत्रार्द्धस्य पाठ्यक्रमस्वरूपम्

पूर्णाङ्काः = 500 — पूर्ण-क्रेडिट्स् =20+2*

कोर्स-कोड् Course Code	कोर्स - संख्या (No. of Course)	कोर्स – नाम (Name of the Course)	कोर्स-श्रेणी Course Categary		निर्धारिताङ्काः (Marks)	पूर्ण-क्रेडिट्स (Credits)	होराः/सप्ताहः Hours/Week	होराः/ सत्रार्द्धम् Hours/Semester
		Theory (सैद्धान्तिक)			**200**	**08**	**08**	**160**
261	11	संस्कृतशिक्षणशास्त्रम्प्रारम्भिकशिक्षा	**संक्रेन्दिकानिवार्यम्**		100 75(E)+25 (I)	04	04	80
262	12	**ऐच्छिकम्** (अधोलिखितेभ्यः कोऽपि एकः)	वैकल्पिकम्					
262-1	12-1 12-2	मूल्यशिक्षा						
262-2	12-3	योगशिक्षा						
262-3	12-4	प्राचीनशिक्षेतिहासः दर्शनं च						
262-4	12-5	मानवाधिकारशिक्षा						
262-5								
263	13	**दूरस्थशिक्षा**	वैकल्पिकम्					
	13-1							
263-1	13-2	**ऐच्छिकम्** (अधोलिखितेभ्यः कोऽपि एकः)						
263-2	13-3	**समावेशशिक्षा**						
263-3	13-4	निर्देशनमुपबोधनं च						
263-4	13-5	पर्यावरणशिक्षा						
263-5		तुलनात्मकशिक्षा						
		भाषाशिक्षा						
264		**लघुशोधप्रबन्धः**	क्षेत्राधारितः शोधः		200	08	-	-
1. 2. 3.		पूर्वलघुशोधप्रबन्धसंगोष्ठ्यां प्रस्तुतीकरणम्। **लघुशोधप्रबन्धः** मौखिकी			50(I) 100(E) 50(E)	04	04	80
271		**शैक्षिकगतिविधयः (Educational Activities)**	**अनिवार्यम् (Compulsory)**		50	2*	**80% अनिवार्यम्**	
1 **2** **3** **4**		**शैक्षिकभ्रमणम् (विभागेन व्यावहारिकसंसाधनानामुपलब्धतानुगुणम्)** **राष्ट्र/राज्यस्तरसंगोष्ठ्यां पत्रप्रस्तुतिः (कस्मिन्नपि विश्वविद्यालये महाविद्यालये वा)** **लक्ष्यसमूहपरिचर्चा विमर्शप्रतिवेदनं च** **सांस्कृतिककार्यक्रमाणाम् आयोजनम्**						

सत्यापित
VERIFIED

कुलसचिव / Registrar
श्री लाल बहादुर शास्त्री राष्ट्रीय संस्कृत विश्वविद्यालय
Shri Lal Bahadur Shastri National Sanskrit University
बी-4, कुतुब सांस्थानिक क्षेत्र, नई दिल्ली-110016
B-4, Qutub Institutional Area, New Delhi-110016

११ संस्कृत-शिक्षा
(Sanskrit Education)

पाठ्यक्रमकूटाङ्कः - 241 **पूर्ण-क्रेडिट्स् -04**
क्रियान्वयनहोराः- 4 होराः/सप्ताहः **पूर्णाङ्काः = 100**
अभीष्टाधिगम-परिणामः(Learning Outcomes)

- संस्कृतशिक्षाक्षेत्रस्य विषये पूर्णरूपेण अवबोधः।
- संस्कृतशिक्षायाः विकासस्य समस्यानाञ्च अवबोधः।
- संस्कृतशिक्षायामनुसन्धानाय क्षेत्राणां परिचयप्रदानम्।
- संस्कृतशिक्षा-सम्बद्धानां संस्थानां भूमिकायाः ज्ञानप्रदानम्।
- संस्कृतशिक्षायां नूतन- प्रवृत्तीनां ज्ञानप्रदानम्।

पाठ्यवस्तु **75 अङ्काः**

अन्वितिः १: संस्कृतशिक्षायाः विकासः - प्राचीनतः अर्वाचीनकालयावत् संस्कृतशिक्षा।संप्रत्ययाः,उद्देश्यानि, पाठ्यचर्या-शिक्षणम् ,विधयः मूल्याङ्कनञ्च, संस्कृतभाषायाः भाषाशास्त्रीयं महत्त्वम्।

अन्वितिः२ : संस्कृतशिक्षायाम् अनुसन्धानक्षेत्रम् - वर्णनात्मक-प्रायोगिक-ऐतिहासिक-दार्शनिक-क्रियात्मक- अनुसन्धानानाञ्च विधयः। संस्कृतशिक्षणस्य समस्याधारितम् अनुसंधानम्। शिक्षणविधिषु आधारितमनुसन्धानम्। संस्कृत-अधिगमाधारितमनुसन्धानम्। प्राचीन-संस्कृतग्रन्थेषु आधारितम् अनुसन्धानम्।

अन्वितिः३ : संस्कृतशिक्षायाः संवर्द्धनम् - संस्कृत-अध्ययनाय अनुदेशनात्मक-सामग्रीणां निर्माणम्। संस्कृतसम्भाषणशिविरस्य आयोजनं प्रविधयश्च। संस्कृतसम्बद्धानां संगोष्ठी-सम्मेलनानाञ्च आयोजनम्। अभिक्रमित-अनुदेशनेन संस्कृतशिक्षणस्य विभिन्नाः सर्वकारीय- असर्वकारीयाः परीक्षाः।

अन्वितिः४ : संस्कृतशिक्षा संबद्धाः संस्थाः - संस्कृतपाठशाला-गुरु कुलेषु च अभिनवप्रयोगः।संस्कृतसंवर्द्धनसंघटनम् , संस्कृतविश्वविद्यालयाः, संस्कृतशोधसंस्थाः - संस्कृत-अकादमी, सर्वकारीय-संस्थाः, स्वयंसेवी-संस्थाश्च।

अन्वितिः५ : संस्कृतशिक्षायां नूतन-प्रवृत्तयः- संस्कृतशिक्षायाम् ई-अधिगमः, संगणकाधृतं संस्कृतशिक्षणम् ,मूक्स (MOOCS), ई.पी.जी.पाठशाला इत्यादि दूरवर्ती शिक्षायाः माध्यमेन संस्कृत-अध्ययनम्। संस्कृतशिक्षायां स्वाध्याय-सामग्र्यः, राष्ट्रियशिक्षानीति(२०२०)- विशेषसन्दर्भे।

सत्रीय-कार्यम्-

१. संस्कृतभाषा-आधारितानां सामग्रीणां निर्माणम्।

२.संस्कृतविकासविषय-सम्बंधितानां पीपीटी (PPT) इत्यस्य निर्माणम्।

३. संस्कृतक्षेत्रे विद्यापीठे वा अन्यस्यां संस्थायां समायोजित-संस्कृतसंबंधितानां कार्यक्रमाणाम् अवलोकनं विवरणप्रस्तुतिश्च।साहित्यसेवी सम्माननं/पुरस्कारसम्बंधितानां विवरणानां संकलनम्।

४. एकस्य संस्कृत-पाठ्यपुस्तकस्य समीक्षा।

५. स्व-स्वराज्यानुसारं संस्कृतसंस्थायाः व्यष्टिवृत्तात्मकमध्ययनम्।

अध्येय-ग्रन्थाः -

१. पाण्डेय,के.पी.(१९९८), शैक्षिक-अनुसन्धान, विश्वविद्यालय प्रकाशन, वाराणसी, उ.प्र.।

२. त्रिपाठी,एल.बी.एवं भार्गव,हरप्रसाद, मनोवैज्ञानिक अनुसंधान पद्धति, विनोद पुस्तक मन्दिर ,आगरा।

सत्यापित
VERIFIED
कुलसचिव / Registrar
श्री लाल बहादुर शास्त्री राष्ट्रीय संस्कृत विश्वविद्यालय
Shri Lal Bahadur Shastri National Sanskrit University
बी-4, कुतुब सांस्थानिक क्षेत्र, नई दिल्ली-110016
B-4, Qutub Institutional Area, New Delhi-110016

३. गुप्ता,एस.पी., अनुसन्धान संदर्शिका, शारदा पुस्तक भवन, इलाहबाद।

४. Pandey, K.P., (2005),Fundamentas Of Educational Research, Vishvvidyalaya Prakashan, Chowk, Varanasi.

५. Best, John W., (2000), Research in Education,Prentice Hall ,New Delhi.

६. Kerlinger,F.N,(2000), Foundations of Behavioural Research, Surjeet Publications, Kamala Nagar, New Delhi.

७. Keeves,J.P., Educational Research Methodology and Measrement,International Handbook, Pergamon Press.

८. पाठक, आर.पी. (२०१०), शैक्षिक प्रबन्धन, राधा-प्रकाशन, अंसारी रोड,दरियागंज,नई दिल्ली।९. Pathak,R.P., Research in Psychology and Education, Pearson Education,New Delhi.

अंतर्जालस्रोत:-

सम्बंधितानां विषयविशेषज्ञानाम् ई.पी.जी.पाठशाला- स्वयम् - मूक्स- इत्यादिषु समुपलब्ध- प्रस्तुतयः।

सत्यापित
VERIFIED

कुलसचिव / Registrar
श्री लाल बहादुर शास्त्री राष्ट्रीय संस्कृत विश्वविद्यालय
Shri Lal Bahadur Shastri National Sanskrit University
बी-4, कुतुब सांस्थानिक क्षेत्र, नई दिल्ली-110016
B-4, Qutub Institutional Area, New Delhi-110016

१२-१ मूल्य-शिक्षा

(Value Education)

पाठ्यक्रमकूटाङ्कः - 262 (1)
क्रियान्वयनहोराः- 4 होराः/सप्ताहः
अभीष्टाधिगम-परिणामः(Learning Outcomes)।

पूर्ण-क्रेडिट्स् -04
पूर्णाङ्काः = 100

- भारतीयसंस्कृतौ परम्परायाञ्च अधिमान्य-मूल्यानां निर्धारणप्रक्रियां प्रति संवेदनशीलतायाः विकासः।
- भारतीय-वाङ्मये मूल्यानां मूल्यनिर्धारण-मानकानां च आधुनिकसन्दर्भे उपयोगं प्रति अभिप्रेरणा प्रदानम्।
- भारतीय-संविधाने सन्निहित-मूल्यानां संवर्द्धनाय अपेक्षितकौशलानां विकासः।

पाठ्यवस्तु **७५ अङ्काः**

अन्वितिः १: मूल्यशिक्षा - स्वरूपम्,उद्देश्यानि विकासश्च , मानवीय-मूल्यानामवधारणा (भारतीय-पाश्चात्ययोः सन्दर्भे), आवश्यकताः , उद्देश्यानि, महत्त्वञ्च ,मूल्यपरकशिक्षायाः विकासः,विभिन्न-आयोगानां समितीनाञ्च संस्तुतयः। मूल्यानां वर्गीकरणं , राष्ट्रीयशैक्षिकानुसन्धानपरिषद् (NCERT) अनुसारं सार्वभौमिक-सांवैधानिकञ्च मूल्यम् तथा च राष्ट्रीयशिक्षानीति-२०२०।

अन्वितिः२ : मूल्यानां स्रोतः - संवैधानिक-स्रोताः (संविधानस्य प्रस्तावना,शिक्षासम्बद्धा संवैधानिक-प्रावधानं , संवैधानिक-माध्यमेन मूल्यानां विकासः), धार्मिकस्रोतः (धार्मिकमूल्याः , धर्मेण मूल्यानां विकासः)

अन्वितिः३ : मूल्यशिक्षायाः परामर्शः - भारतीयशैक्षिकायोगेषु मूल्यशिक्षापरकपरामर्शः।

अन्वितिः४ : मूल्यशिक्षणं शिक्षणविधयश्च - परोक्षमूल्यसूचकः (लक्ष्यम्,आकांक्षाः,अभिवृत्तयः,रुचयः,भावनाः,विश्वासः , दृढ-धारणाः ,क्रियाः,चिन्ता बाधाश्च), विभिन्नविषयाणां शिक्षणद्वारा मूल्यानां शिक्षा , प्रत्यक्ष-मूल्यशिक्षणस्य विधयः-पाठ्यसहगामी-क्रियाभिः मूल्यशिक्षा, मूल्यशिक्षायाः एकीकरणस्य विधयः- भूमिका निर्वहणस्य विधिः, अनुरूपीकरणम् ,मूल्यस्पष्टीकरण-विधिः ,कथा प्रस्तुतीकरणविधिः , मूल्यविश्लेषणविधिः , चर्चा-विधिः, जीवनीपठनविधिश्च।

अन्वितिः५ : राष्ट्रीय-एकतायाः कृते मूल्यपरकशिक्षा- राष्ट्रीय-एकतायाः अवधारणा, आवश्यकता,स्वरूपम्,नीतीनां कार्यक्रमाणाञ्च क्रियान्वयने बाधाः। राष्ट्रीय-एकीकरणे अन्ताराष्टिय-सद्भावनायाः विकासे मूल्यपरकशिक्षायाः भूमिका।विद्यालयस्य विभिन्नस्तराणां कृते मूल्यशिक्षापाठ्यक्रमः ,उद्देश्यानि, पाठ्यवस्तुः एवञ्च चयनस्य नियमः। पटेलसमितेः परामर्शः। मूल्यशिक्षायाः अन्यैः विषयैः सह सम्बन्धः। वर्त्तमानपाठ्यक्रमे मूल्यशिक्षायाः स्थानम्।

सत्रीय-कार्यम्- निम्नलिखितेषु द्वौ - २५ अङ्काः

1. विद्यालयीय कार्यक्रमेषु गतिविधिषु समाहितानां मूल्यानां केचन चयनित-विद्यालयानां सन्दर्भे विश्लेषणम्।
2. भारतीय-वाङमये सन्निहितमूल्यानां वर्तमानसंदर्भे निहितार्थाधारित-संगोष्ठी प्रतिवेदनानाञ्च निर्माणम्।
3. विद्यालयेषु प्रवर्तित-क्रियाकलापानां गतिविधीनाञ्च अंतर्गतं मूल्यपरकदृष्टेः विकासस्य प्रयासानां व्यष्टयात्मकमध्ययनम्।
4. कस्यचित् भारतीयस्य पाश्चात्यस्य वा जीवनीपरक-अध्ययनम्।
5. विविधराज्यानां मूल्यशिक्षणपरकशिक्षायाः प्रलेखानामवलोकनम्।

सत्यापित
VERIFIED

कुलसचिव / Registrar
श्री लाल बहादुर शास्त्री राष्ट्रीय संस्कृत विश्वविद्यालय
Shri Lal Bahadur Shastri National Sanskrit University
बी-4, कुतुब सांस्थानिक क्षेत्र, नई दिल्ली-110016
B-4, Qutub Institutional Area, New Delhi-110016

अध्येय-ग्रन्थाः -

१. राष्ट्रीयशिक्षानीति-2020

२. जैश्री, मूल्य, (2008), पर्यावरण और मानव अधिकार की शिक्षा, चित्रा प्रकाशन, द्वितीय संस्करण, नई दिल्ली.

३. गुप्त, नत्थूलाल, (2005) मूल्यपरक शिक्षा और समाज, नमन प्रकाशन, नई दिल्ली.

४. झा, नागेंद्र, (2012), प्राचीन एवं अर्वाचीन शिक्षा पद्धति, अभिषेक प्रकाशन, पीतमपुरा,

५. पाठक, आर.पी., (2011), प्राचीन भारतीय शिक्षा, कनिष्का प्रकाशन, अंसारी रोड, दरियागंज, नई दिल्ली

६. पांडेय, रामशकल, (2005), मूल्य शिक्षा के परिप्रेक्ष्य, आर लाल बुक डिपो, मेरठ, उ.प्र.

७. शर्मा, आर.ए., (2002), मानव मूल्य एवं शिक्षा, आर लाल बुक डिपो, मेरठ,उत्तर प्रदेश ८. डागर, बी.एफ. (1995), मूल्य शिक्षा, हरियाणा हिंदी ग्रंथ अकादमी, चंडीगढ़

९. पाठक, रमेश प्रसाद ( ), म), मूल्य शिक्षा, कनिष्का प्रकाशन ,नई दिल्ली

१०. Purushottam Pillai, Dr., Covid-19, Word calamaty Relevance of Sanatan Dharma (2021) witness Publications, Kerela.

अंतर्जालस्रोत:-

सम्बंधितानां विषयविशेषज्ञानाम् ई.पी.जी.पाठशाला- स्वयम् - मूक्स- इत्यादिषु समुपलब्ध- प्रस्तुतयः।

सत्यापित
VERIFIED

कुलसचिव / Registrar
श्री लाल बहादुर शास्त्री राष्ट्रीय संस्कृत विश्वविद्यालय
Shri Lal Bahadur Shastri National Sanskrit University
बी-4, कुतुब सांस्थानिक क्षेत्र, नई दिल्ली-110016
B-4, Qutub Institutional Area, New Delhi-110016

१२-२ योग-शिक्षा

(Yoga Education)

पाठ्यक्रमकूटाङ्कः - 262 (2) **पूर्ण-क्रेडिट्स् -04**

क्रियान्वयनहोराः- 4 होराः/सप्ताहः **पूर्णाङ्काः = 100**

अभीष्टाधिगम-परिणामः(Learning Outcomes)।

- योगदर्शनस्य तत्त्वमीमांसकीय-आधारस्य परिचयप्रदानम्।
- शारीरिक-मानसिकसमन्वायाभ्यां आध्यात्मिकोपलब्धौ योगस्य प्रासङ्गिकतायाः ज्ञानप्रदानम्।
- बहु-आयामी व्यक्तित्वस्य निर्माणे योगस्य सामाजिक-मनोवैज्ञानिकाधारयोः स्पष्टीकरणम्।
- योगस्य वैज्ञानिकता उपशामकक्षमतायाश्च परिज्ञानम्।

पाठ्यवस्तु **७५ अङ्काः**

अन्वितिः १: योगशास्त्रस्य भारतीय-अवधारणा - वेद-उपनिषद्वाङमये योगः , पातञ्जलयोगः, जैन-बौद्धयोगः ,योगप्रचारस्य सर्वकारीय-असर्वकारीयाः संस्थाः,पुरुषस्य अवधारणा,ब्रह्माण्डस्य यथार्थता।प्रकृतेः मौलिकता- तत्वस्वरूपेण ,सर्गस्यावधारणा प्रक्रिया च, बुद्धेः(महत्) अहंकारस्य च अवधारणा, प्रकृतिः, वैयक्तिक-मौलिकतत्वरूपेण, अहंकारः गुणत्रयश्च , मन,कर्मेन्द्रियाणि तन्मात्राश्च , ज्ञानस्य प्रकृतिः तस्य प्राप्तेः प्रक्रिया प्राणायामः च । योगस्य दर्शनं,वैयक्तिक-सामाजिकान्वये च सम्बन्धः- योगस्य अवधारणा, स्वस्थ-एकीकृतजीवनयापनाय च योगः, मानवानां सामाजिक-नैतिकोन्नयनाय च योगः। आध्यात्मिकविकासाय जागृत्यै च योग पुरुषः।

अन्वितिः२ : योगत्रयस्य अवधारणा- भगवद्गीतायां ज्ञान-भक्ति-कर्मयोगानाञ्च स्वरूपः।

अन्वितिः३ : योगसाधनायाः सन्दर्भे- यम-नियम-आसन-प्राणायाम-प्रत्याहार-धारणा-ध्यान-समाधिश्च।

अन्वितिः४ :योगस्य वैज्ञानिक-आधारः - योगः मानसिकस्वास्थ्यञ्च। यौगिकं मनोविज्ञानञ्च। योगेन उपशमनं। विभिन्न-आसनानि तेषां शरीरे मनसि च स्वास्थ्यपूर्णप्रभावः।

अन्वितिः५ : योगानुसन्धानम् सुस्थिरा जीवनशैली च- योगशिक्षायाः क्षेत्रे अनुसन्धानस्य आवश्यकता,अनुसंधानक्षेत्रे अंतर्विद्यापरकशोधस्य योगशिक्षाक्षेत्रे प्रासंगिकता।राष्ट्रीयशिक्षानीति-२०२० विशेषसंदर्भे।

सत्रीय-कार्यम्- निम्नलिखितेषु द्वौ - **२५ अङ्काः**

१. अष्टांगयोगपद्धतेः प्रासंगिकता-आधारिता परिचर्चा।

२. सुस्थिरजीवनशैल्यां सफलसमायोजनस्य तनावप्रबन्धनस्य च आधारितः विशिष्टकार्यक्रमः अभिकल्पितप्रस्तावश्च।

३. योगशिक्षायाः मानसिकस्वास्थ्ये योगदानमिति विषयमधिकृत्य कार्यशालायाः आयोजनम्।

४. संस्थया समायोजितेषु योगकार्यक्रमेषु भागग्रहणं-संस्थायाः सन्दर्भे।

सत्यापित
VERIFIED

अध्येय-ग्रन्थाः -

१. पतञ्जलि योगदर्शन

२. स्वामी अद्वैतानन्द -योगविचार

३.शुक्ला, डॉ.,- योगशिक्षा

४. सिलोड़ी,महेश प्रसाद(२००८), योगामृतम्, मान्यता प्रकाशन , नई दिल्ली।

५. सिलोड़ी,महेश प्रसाद(२०१३), योगामृतम् एवं सिद्धान्त, अभिषेक प्रकाशन, नई दिल्ली।

कुलसचिव / Registrar
श्री लाल बहादुर शास्त्री राष्ट्रीय संस्कृत विश्वविद्यालय
Shri Lal Bahadur Shastri National Sanskrit University
बी-4, कुतुब सांस्थानिक क्षेत्र, नई दिल्ली-110016
B-4, Qutub Institutional Area, New Delhi-110016

६. विश्नोई, उन्नति (२०१०), योगशिक्षा, आर.लाल.बुक डिपो,मेरठ,उ.प्र.

७. वैद्य,कुमार राजेश एवं कुमार विजय (२००८), योगशिक्षा एवं शारीरिक शिक्षा,आर.लाल.बुक डिपो,मेरठ,उ.प्र.

८. पाठक, आर.पी., (२०१९), अष्टांगयोगशिक्षा,ज्ञानभारती प्रकाशन,शक्तिनगर,नई दिल्ली।

१० पाठक, आर.पी., (२०१९), श्रीमद्भगवतगीता का शिक्षादर्शन,ज्ञानभारती प्रकाशन,शक्तिनगर,नई दिल्ली।

११. राष्ट्रीय शिक्षा नीति-२०२०, भारत सर्कार,नई दिल्ली।

अंतर्जा स्रोत:-

सम्बंधितानां विषयविशेषज्ञानाम् ई.पी.जी.पाठशाला- स्वयम् - मूक्स- इत्यादिषु समुपलब्ध- प्रस्तुतयः।

सत्यापित
VERIFIED

कुलसचिव / Registrar
श्री लाल बहादुर शास्त्री राष्ट्रीय संस्कृत विश्वविद्यालय
Shri Lal Bahadur Shastri National Sanskrit University
बी-4, कुतुब सांस्थानिक क्षेत्र, नई दिल्ली-110016
B-4, Qutub Institutional Area, New Delhi-110016

१२-३ प्राचीनभारतीयशिक्षायाः ऐतिह्यं दर्शनञ्च

(Philosophical & History of Ancient Education)

पाठ्यक्रमकूटाङ्कः - 262 (3) **पूर्ण-क्रेडिट्स् -04**
क्रियान्वयनहोराः- 4 होराः/सप्ताहः **पूर्णाङ्काः = 100**

अभीष्टाधिगम-परिणामः(Learning Outcomes)

- प्राचीनशिक्षायाः ऐतिहासिक-परिप्रेक्ष्यस्य अध्ययनम्।
- भारतीयशिक्षायाः दार्शनिक-ऐतिहासिकपरिप्रेक्ष्ययोः शिक्षायाः वर्त्तमानसमस्यानां समीक्षावबोधस्य विकासः।
- भारतीयदर्शने समाविष्ट-पध्दतीनां मूल्यानाञ्च आधुनिकसन्दर्भे निहितार्थमवलोकनम्।
- भारतीयवाङ्मये चर्चितव्यवस्थानां मूल्यानां च समीक्षात्मकम् अध्ययनम्।

पाठ्यवस्तु **७५ अङ्काः**

अन्वितिः १: प्राचीनभारतीयशिक्षा-दर्शनयोः उद्गमः विकासश्च- वेद-उपनिषद्- आदि प्राचीनभारतीयवाङमयादीनां संदर्भे। भारतीयदर्शनं- ऐतिहसिकपरिप्रेक्ष्ये विभिन्नानां सम्प्रदायानां दृष्टिः। भारतीयदर्शनस्य समग्रदृष्टिः - वेद - उपनिषद् -न्याय-वैशेषिक-सांख्य-योग-वेदांत-चार्वाक-जैन-बौद्धाश्च।

अन्वितिः२ : प्राचीनभारतीयशिक्षा आध्यात्मिकता च - प्राचीनभारतीयशिक्षायाः परिवर्त्तनशील-उद्देश्यानि। युगानुरूपैः मूल्यैः सह सम्बद्धता।प्राचीन-भारतीयशिक्षायाः संस्काराः तेषां प्रासङ्गिकता च। यथा- समावर्त्तन-उपनयनादि।

अन्वितिः३ :प्राचीनभारतीय-शिक्षायाः विभिन्नायामाः - शिक्षकस्य स्वरूपः, दायित्वं ,शिक्षक-शिक्षार्थी सम्बन्धः, पाठ्यक्रमः,शिक्षणविधयः,विद्यालयव्यवस्था मूल्याङ्कनञ्च।

अन्वितिः४ : प्राचीनभारतीयशिक्षायां विविधता- व्यावसायिकशिक्षा , स्त्री-शिक्षा, कला-शिक्षा, विज्ञान-शिक्षा, आयुर्वेद-ज्योतिष-पौरोहित्यादि शिक्षायाः विशेषसंदर्भे। प्राचीनभारतीय-शिक्षादर्शनस्य सामाजिकी अवधारणा- वर्णाश्रमव्यवस्थायाः स्वरूपः, शिक्षायां प्रभावः (विभिन्नस्मृतीनां सन्दर्भे)

अन्वितिः५ : प्राचीनभारतीयशैक्षिकमूल्यानां वर्त्तमानपरिस्थित्यां प्रासङ्गिकता - विश्वस्य अनेकेषां धर्माणां एवञ्च तन्निहिततत्त्वानां प्राचीनभारतीय-शैक्षिकविचारधारायम् अन्तर्भावः। विश्वकल्याणं 'वसुधैव कुटुम्बकम्' एतासां भावनानां विकासः।

सत्रीय-कार्यम्- निम्नलिखितेषु द्वौ - **२५ अङ्काः**

१. कश्चित् भारतीयदर्शने परिलक्षितविषये संगोष्ठ्याः समायोजनम्।(संगोष्ठ्याः मुख्यप्रयोजनं-भारतीयचिन्तने समग्रतायाः अर्थावबोधनम्)
२. उपनिषत्सु वर्णित-कथानकानाम्-उपाख्यानानां सङ्कलनम्।
३. भारतीय-वाङमये विवेचित-मूल्यानां प्रासंगिकता-आधारिता कार्यशाला।
४. नव-शिक्षा-नीति २०२० सन्दर्भे प्राचीनशिक्षा संबद्धितानां तत्त्वानां परिशीलनम्।

सत्यापित
VERIFIED

अध्येय-ग्रन्थाः -

१. पाठक, आर.पी.,(२०१०),प्राचीन भारतीय शिक्षा कनिष्का प्रकाशन अंसारी रोड दरियागंज नई दिल्ली
२.पाठक,आर.पी.(2009) भारतीय परंपरा में शैक्षिक चिंतन, कनिष्का प्रकाशन, अंसारी रोड, दरियागंज, नई दिल्ली.
३. झा, नागेंद्र,(1995) वैदिक शिक्षा पद्धति एवं आधुनिक शिक्षा पद्धति, वेंकटेश प्रकाशन, नई दिल्ली.
४. मिश्र, भास्कर, (1997), शिक्षा एवं संस्कृति नए संदर्भ, भावना प्रकाशन, नई दिल्ली
५. पाठक, आर.पी. एवं भारद्वाज, अमिता पांडेय ,(2013) वेदांत शिक्षा दर्शन, कनिष्का प्रकाशन, नई दिल्ली.

कुलसचिव / Registrar
श्री लाल बहादुर शास्त्री राष्ट्रीय संस्कृत विश्वविद्यालय
Shri Lal Bahadur Shastri National Sanskrit University
कुतुब सांस्थानिक क्षेत्र, नई दिल्ली-110016
B-4, Qutub Institutional Area, New Delhi-110016

६. पांडेय, रामशकल, (2005), मूल्य शिक्षा के परिप्रेक्ष्य, आर लाल बुक डिपो, मेरठ, उत्तर प्रदेश
७. शर्मा, आर.ए. (2002), मानव मूल्य एवं शिक्षा, आर लाल बुक डिपो, मेरठ, उत्तर प्रदेश ८. मुखर्जी,आर.के., Education in Ancient India Motilal Banarsidas,New Delhi
९. पाठक, रमेश प्रसाद एवं तमन्ना कौशल(2019), प्राचीन भारतीय समाज में शिक्षा, ज्ञान भारती प्रकाशन, नई दिल्ली
१०. पाठक, आर.पी.(2018) मूल्य शिक्षा, कनिष्का प्रकाशन, दरियागंज, नई दिल्ली
अंतर्जालस्रोत:-
सम्बंधितानां विषयविशेषज्ञानाम् ई.पी.जी.पाठशाला- स्वयम् - मूक्स- इत्यादिषु समुपलब्ध- प्रस्तुतयः।

सत्यापित
VERIFIED

कुलसचिव / Registrar
श्री लाल बहादुर शास्त्री राष्ट्रीय संस्कृत विश्वविद्यालय
Shri Lal Bahadur Shastri National Sanskrit University
बी-4, कुतुब सांस्थानिक क्षेत्र, नई दिल्ली-110016
B-4, Qutub Institutional Area, New Delhi-110016

१२-४ मानवाधिकारशिक्षा
(human Rights Education)

पाठ्यक्रमकूटाङ्कः - 262 (4)
क्रियान्वयनहोरा:- 4 होरा:/सप्ताह:

पूर्ण-क्रेडिट्स् -04
पूर्णाङ्का: = 100

अभीष्टाधिगमपरिणामः (Learning Outcomes)

मानवाधिकारशिक्षायाः अवधारणावश्यकतामहत्त्वादीनां परिचयप्रदानम्।
भारते मानवाधिकाराणां विकासस्य, सविधाने वर्णिताधिकाराणां अवबोधविकसनम्।
मानवाधिकारशिक्षणस्य विभिन्नविधीनां परिचयपुरस्सरं तत्प्रयोगसक्षमतायाः विकसनम्।
मानवाधिकारशिक्षायां विभिन्नसंस्थानां संसाधनानां च भूमिकावबोधविकसनम्।

पाठ्य-वस्तु (Content) **75 अङ्काः**

अन्वितिः १: मानवाधिकारशिक्षा- मानवाधिकारस्य भारतीये पाश्चात्त्ये च सन्दर्भे अवधारणा, मानवाधिकारशिक्षायाः अवधारणा, आवश्यकता, उद्देश्यानि महत्त्वं च। अन्ताराष्ट्रियस्तरे मानवाधिकारावधारणायाः विकासः। मानवाधिकारसार्वभौमिकघोषणापत्रे वर्णिताधिकाराः- समानता, शिक्षा, जीवनम्, स्वतन्त्रता, सम्मानम्, आर्थिकं, राजनैतिकं सामाजिकं च। प्रमुखमानवाधिकारसम्मेलनेषु (Conventions) यथा-बालाधिकारसम्मेलनम् (CRC.1989) महिलानां विरुद्धं भेदभावनिस्तारणसम्मेलनम् (CEDAW.1979) चेत्यादीनां संक्षिप्तपरिचयः। तैः मानवाधिकारसंरक्षणाय कृताः प्रयासाः।
अन्वितिः- २: भारते मानवाधिकार- भारते मानवाधिकाराणां विकासः, ऐतिहासिकपरिप्रेक्ष्यं च। संविधाने वर्णिताः मूलभूताधिकाराः, नीतिनिर्देशकानि तत्त्वानि कर्तव्यानि च।
अन्वितिः- ३: मानवाधिकाराः विशिष्टवर्गाश्च- बालकानां शोषणविरुद्धाः अधिकाराः। महिलानां अल्पसंख्यकानां सौविध्यवञ्चितवर्गाणाम् अधिकारः।
अन्वितिः- ४: मानवाधिकारशिक्षणस्य विधयः -भूमिकानिर्वाहः, व्यक्तिवृत्ताध्ययनम्, वादविवादः, मस्तिष्कमन्थनम्, मूल्यस्पष्टीकरणविधयः च।
अन्वितिः- ५: मानवाधिकारसंरक्षणाय कार्यरताः राष्ट्रियाः अन्ताराष्ट्रियाः संस्थाः संसाधनानि च। राष्ट्रियाः राज्यस्तरीयाः च मानवाधिकारायोगाः , महिला-बालाधिकारायोगः, स्वयंसेविन्यः संस्थाः, यू.एन.ओ., इत्यस्य परिचयः कार्यप्रणाली च। संसाधन- जनसंचारस्य माध्यमम् अन्तर्जालं च।

सत्रीयकार्यम्- निम्नलिखितेषु कश्चन एकः **25 अङ्कानाम्।**

सत्यापित
VERIFIED

1. अल्पसंख्यकानां, महिलानां सौविध्यवञ्चितवर्गाणां च अधिकारेषु कस्यचित् एकस्य परिचर्चा।
2. मानवाधिकारभ्यः आहतसंवर्गाणां व्यापकाध्ययनम्।
३. मानवाधिकारशिक्षणविधिषु आधारितं प्रायोगिककार्यम्।
४. मावनाधिकारं प्रति जागरूकतां समुत्पादयितुं संगोष्ठीनाम् आयोजनम्।
५. मावनाधिकारशिक्षायां जनसंचारमाध्यमभूमिकाधारितदत्तकार्यम्

कुलसचिव / Registrar
श्री लाल बहादुर शास्त्री राष्ट्रीय संस्कृत विश्वविद्यालय
Shri Lal Bahadur Shastri National Sanskrit University
बी-4, कुतुब सांस्थानिक क्षेत्र, नई दिल्ली-110016
B-4, Qutub Institutional Area, New Delhi-110016

अध्येय-ग्रन्थाः –

1. जय, श्री. (2008), मूल्य,पर्यावरण और मानव अधिकार की शिक्षा, आर लाल बुक डिपो, मेरठ, उ.प्र.
२.शर्मा,एवं माहेश्वरी (२००५),मूल्य,पर्यावरण और मानवाधिकार की शिक्षा, आर लाल बुक डिपो, मेरठ, उ.प्र.
३. Sharma, A.D.,Human Rights education in Indian schools, academic excellence Publication, Delhi .

4. Waghmare,B.S ., (२००१) HumanRights:Problems and Prospects. Kalinga Publication, Delhi. 5.Selby, David (1998) Human Rights, cambrige University Press
6.Dhand, H(2002), Teaching Human Rights: A handbook for teacher educators, Authors press, Bhopal
7. Justice, M. Rama jois, (1998), Human rights and Indian values, NCTE, New Delhi.
8.Naseema,C., (2002), Human Rights education, Kanishka Publication, New Delhi.

अंतर्जालस्रोत:-

सम्बंधितानां विषयविशेषज्ञानाम् ई.पी.जी.पाठशाला- स्वयम् - मूक्स- इत्यादिषु समुपलब्ध- प्रस्तुतयः।

सत्यापित
VERIFIED

कुलसचिव / Registrar
श्री लाल बहादुर शास्त्री राष्ट्रीय संस्कृत विश्वविद्यालय
Shri Lal Bahadur Shastri National Sanskrit University
बी-4, कुतुब सांस्थानिक क्षेत्र, नई दिल्ली-110016
B-4, Qutub Institutional Area, New Delhi-110016

7.India Vision, The Report of Committee of india.planning Comission,2020. Govt. Of india, Published Acedemic Foundation, New Delhi

8. Thomas G, (1997) Inclusive Scools, for an Inclusive Socity,British Journal of Special Education.

9.Stainback,S. and stainback W,(1990) Inclusive Education,Baltimore, Paul Brokers, Publishinh Company.

10. Pathak, R.P.and Amita Pandey Bhardwaj(2018) Foundation of Inclusive Education.Kanishka Prakashan,New Delhi.

११.pathak,R.P.(2019) InclusiveEducation , Forward Books Dariyaganj New Delhi .

१२.राष्ट्रीय शिक्षा नीति-२०२० , भारत सरकार नई दिल्ली

1३ . पाठक,रमेश प्रसाद(२०२०), समावेशी शिक्षा, कनिष्क प्रकाशन, नई दिल्ली।

अंतर्जालस्रोत:-

सम्बंधितानां विषयविशेषज्ञानाम् ई.पी.जी.पाठशाला- स्वयम् - मूक्स- इत्यादिषु समुपलब्ध- प्रस्तुतयः।

सत्यापित
VERIFIED

कुलसचिव / Registrar
श्री लाल बहादुर शास्त्री राष्ट्रीय संस्कृत विश्वविद्यालय
Shri Lal Bahadur Shastri National Sanskrit University
बी-4, कुतुब सांस्थानिक क्षेत्र, नई दिल्ली-110016
B-4, Qutub Institutional Area, New Delhi-110016

प्रश्नपत्रम्- १३-२ निर्देशनम् उपबोधनञ्च

(Guidance & Counselling)

पाठ्यक्रमकूटाङ्कः - 224 (2)
क्रियान्वयनहोराः- 4 होराः/सप्ताहः

पूर्ण-क्रेडिट्स् -04
पूर्णाङ्काः = 100

अभीष्टाधिगम-परिणामः(Learning Outcomes)

- भारतीय-सन्दर्भे निर्देशन-उपबोधनयोः परिस्थितौ प्रेक्षितसमस्यानां संवेदनशीलतायाः विकासः।
- निर्देशनस्य व्यावहारिक-परिस्थित्यां गुणवत्ता-संवर्धनाय कुशलतायाः विकासः।
- उपबोधनस्य परिस्थितिं सुविधावंचितवर्गाणां समस्यानामाधारे व्यवस्थितीकरणाय प्रवीणतायाः विकासः।

पाठ्यवस्तु **७५ अङ्काः**

अन्वितिः १ः निर्देशनम् - निर्देशनस्य मूलभूत-अवधारणाः, (ऐतिहासिक-वर्त्तमानपरिप्रेक्ष्ये च), उद्देश्यानि,आवश्यकताः,सिद्धान्ताः ,प्रकारः, निर्देशकत्त्वेन अध्यापकस्य भूमिका।शैक्षिक-निर्देशनं - अवधारणा, उद्देश्यानि, आवश्यकताः, शैक्षिक-निर्देशनस्य सिद्धांतः, प्रक्रिया तस्य कार्यक्षेत्रञ्च, विभिन्न-अवस्थासु शैक्षिक-निर्देशनं- प्राथमिक-माध्यमिक-उच्चस्तरे च। व्यवसायिकनिर्देशनं- व्यावसायिकनिर्देशनस्य अवधारणा, उद्देश्यानि, आवश्यकताः, प्रक्रिया तस्य कार्यविधिञ्च, व्यवसाय-चयनं तस्य सिद्धांतञ्च, शैक्षिक-व्यावसायिकनिर्देशनयोर्मध्ये सम्बन्धः।

अन्वितिः२ : उपबोधनम्- उपबोधनस्य अवधारणा,उपबोधन-निर्देशनयोर्मध्ये भेदः। उपबोधानप्रक्रियायाः मूलभूत-सिद्धान्ताः, उपबोधनस्य प्रकारः- निदेशात्मकः,अनिदेशात्मकः,संकल्पनात्मकश्च (अर्थः,प्रकारः,अवगुणाः), सुष्ठु-उपबोधकस्य गुणाः।

अन्वितिः३ :निर्देशन-उपबोधनयोः साक्षात्कारविधिः- अवधारणा, उद्देश्यानि, प्रकारः,सोपानानि, सिद्धान्ताः, लाभाः , अवगुणाश्च।

अन्वितिः४ : निर्देशन-सेवाः - सूचना-सेवा,आत्म-तालिका-सेवा,उपबोधन-सेवा,स्थानन-सेवा,अनुवर्ती-सेवा,शोध-सेवा(एतेषां महत्त्वं,कार्यविधिः, अवगुणाश्च)

अन्वितिः५ : निर्देशन-उपबोधनयोः प्रयुक्तानि विविध-परीक्षणानि- बुद्धि-परीक्षणं,रूचि-परीक्षणं,अभिरुचि-परीक्षणं,उपलब्धि-परीक्षणं,व्यक्तित्व-परीक्षणं,परीक्षणेतर-उपबोधन-निर्देशनाभ्यां उपकरणानि युक्तयश्च।

सत्रीय-कार्यम्- निम्नलिखितेषु द्वौ - **२५ अङ्काः**

१. भारतीयसन्दर्भे अंचलाधारित -वृत्तिकसर्वेक्षणनां सार-संग्रहः।
२. शैक्षणिकनिर्देशनसन्दर्भे अधिगमाक्षमबालकेषु आधारितं व्यष्ट्यात्मकमध्ययनम्।
३. सुविधावंचितेषु बालकानां उपबोधनकार्यक्रमे प्रतिभागग्रहणम्।
४.प्रभावी निर्देशन-उपबोधन- सुनिश्चिताय परीक्षण-परीक्षणेतर-उपकरणानां चयनं तेषां व्यावहारिक-परिस्थित्यामनुप्रयोगः।

अध्येय-ग्रन्थाः -

१. ओबरॉय, एस.सी.(2005) ,शैक्षिक तथा व्यावसायिक निर्देशन एवं परामर्श, इंटरनेशनल पब्लिशिंग हाउस, मेरठ, उत्तर प्रदेश
२. दुग्गल, एस.पी., (2005), निर्देशन एवं परामर्श, अर्णव बुक हाउस ,मेरठ, उत्तर प्रदेश
३. योगेंद्र, जीत भाई, (1995), शैक्षिक एवं व्यावसायिक निर्देशन तथा परामर्श, विनोद पुस्तक मंदिर, आगरा, उत्तर प्रदेश
४. जायसवाल, सीताराम, (1988) शिक्षा निर्देशन और परामर्श, हिंदी ग्रंथ अकादमी, लखनऊ, उत्तर प्रदेश
५. इंदुदवे एवं पाठक, (२०००), निर्देशन के मूल तत्व, राजस्थान हिंदी ग्रंथ अकादमी, जयपुर, राजस्थान
६. पाठक, आर.पी. एवं भारद्वाज अमिता पांडे (2012) पाठ्यचर्या निर्देशन एवं तुलनात्मक शिक्षा का आधार, कनिष्का प्रकाशन, नई दिल्ली
७. शर्मा, आर.ए.(2002), निर्देशन एवं परामर्श के मूल , आर. लाल बुक डिपो, मेरठ

सत्यापित
VERIFIED

कुलसचिव / Registrar
श्री लाल बहादुर शास्त्री राष्ट्रीय संस्कृत विश्वविद्यालय
Shri Lal Bahadur Shastri National Sanskrit University
बी-4, कुतुब सांस्थानिक क्षेत्र, नई दिल्ली-110016
B-4, Qutub Institutional Area, New Delhi-110016

१२-५ दूरवर्त्ती - शिक्षा

(Distance Education)

पाठ्यक्रमकूटाङ्कः - 262 (5) **पूर्ण-क्रेडिट्स् -04**
क्रियान्वयनहोराः- 4 होराः/सप्ताहः **पूर्णाङ्काः = 100**

अभीष्टाधिगम-परिणामः(Learning Outcomes)

- दूरस्थ-शिक्षायाः प्रकृति-आवश्यक्तायाश्च परिचयः।
- सूचनाप्रौद्योगिकी सञ्चारप्रकार-शिक्षणाधिगमप्रक्रियाणामुपयोगावबोधः।
- छात्रसहायकसेवानां विविधप्रकाराणां ज्ञानं तथा च दूरस्थशिक्षायाः माध्यमेन एतेषां सेवानां विविधकार्यक्रमप्रबन्धकौशलानां योग्यतायाः विकासः।
- दूरस्थशिक्षाकार्यक्रमाणां मूल्याङ्कनाय गुणस्तराभिवर्द्धनाय योग्यताप्रदानम्।

पाठ्यवस्तु **७५ अङ्काः**

अन्वितिः १: दूरवर्ती शिक्षा विकासश्च - अवधारणा, शिक्षणाधिगम- तत्त्वानि, आवश्यकताः, विशेषताः , विकासः। भारते दूरस्थशिक्षणाधिगमपद्धतिः। छात्र-सहायता सेवाः, दूरस्थशिक्षया तकनीकी-व्यावसायिककार्यक्रमश्च, महिलानां कृते कार्यक्रमाः, दूरस्थशिक्षा-ग्रामीणविकासश्च।

अन्वितिः २: दूरवर्ती-हस्तक्षेपसम्बन्धिताः रणनीतयः - सूचना-सञ्चारप्रौद्योगिकी तेषां निहितार्थश्च। स्वनिर्देशितसामग्री अभिकल्पनिर्माणञ्च। शिक्षायां इलेक्ट्रॉनिकमाध्यमेन दूरस्थशिक्षा।दूरवर्ती शिक्षायां ऑनलाइनसाधनानि - मूक,स्वयंप्रभा, किशोरमंच, अर्पितादयः।

अन्वितिः ३: गुणात्मकता-उन्नयनं कार्यक्रम-मूल्यांकनञ्च - दूरस्थशिक्षायाः गुणवत्ता, आश्वासनम्। प्रतिश्रुत-दूरस्थशिक्षायाः निर्माणमानकः , यान्त्रिकनिर्माणस्तरः। कार्यक्रम-मूल्याङ्कनञ्च।

अन्वितिः ४: दूरवर्ती शिक्षायां व्यय-विश्लेषणं - सम्प्रत्ययः,आवश्यकताः,प्रक्रिया।दूरस्थशिक्षायां नव-आयामः,भावि-आश्वासनम्।

अन्वितिः ५: दूरवर्तीशिक्षा-औपचारिकावासीयशिक्षयोर्मध्ये सम्बन्धः - अवधारणा भारतीयसंदर्भे समस्याश्च। दूरस्थशिक्षायां शोधः - भारतीयसंदर्भे दूरस्थशिक्षासम्बन्धिताः शोधस्य मुख्यबिन्दवः, गुणवत्ता-दृष्ट्या तेषां निहितार्थाश्च।

सत्रीय-कार्यम्- निम्नलिखितेषु द्वौ - **२५ अङ्काः**

१. दूरस्थशिक्षायां प्रविष्ट-छात्राणां समस्यायाः व्यष्टिपरकाध्ययनम्।
२.दूरस्थशिक्षायाः आयोजनस्तरे केन्द्रितसमस्यानामुपरि संगोष्ठ्याः समायोजनम्।
३.दूरस्थशिक्षायां गुणवत्ता-आयामान् विकासदृष्ट्या सूचनासम्प्रेषणप्रौद्योगिक्याः उपयोगविषये कार्यशालायाः आयोजनम्।

अध्येय-ग्रन्थाः –

१. पाठक,आर.पी.,(२०१०), दूरस्थशिक्षा के विविध आयाम, पियरसन एजुकेशन, नई दिल्ली।
२.पाण्डेय, लता (१९९५), दूरवर्ती शिक्षा, विश्वविद्यालय प्रकाशन,वाराणसी,उ.प्र.
3.Reddy,G.Ram,(1984), OPen Education System in India. Its Place and Potential. APOU. Hyderabad.
4.Sharma, R.A.,(1984) : Distance Education Theory, Practice and Research. LBD, Meerut(UP)
5. Keegan, D.J.,(1985), The Foundation of Distance Education, London,Groom Helm.,
6.Sharma, Madhulika,(1990), Distance Education, Concepts and Principles, Kanishka Publication, Ansari Road, Daryaganj, New Delhi.
7. पाठक, आर.पी.,(२०२१), दूरस्थशिक्षा का इतिहास और विकास, हिंदी माध्यम क्रियान्वयन प्रकाशन, दिल्ली विश्वविद्यालय।

सत्यापित
VERIFIED

अंतर्जालस्रोतः- सम्बंधितानां विषयविशेषज्ञानाम् ई.पी.जी.पाठशाला- स्वयम् - मूक्स- इत्यादिषु समुपलब्ध- प्रस्तुतयः।

कुलसचिव / Registrar
श्री लाल बहादुर शास्त्री राष्ट्रीय संस्कृत विश्वविद्यालय
Shri Lal Bahadur Shastri National Sanskrit University
बी-4, कुतुब सांस्थानिक क्षेत्र, नई दिल्ली-110016
B-4, Qutub Institutional Area, New Delhi-110016

प्रश्नपत्रम्- १३-१ समावेशी-शिक्षा

(Inclusive Education)

पाठ्यक्रमकूटाङ्कः - 224 (1)
क्रियान्वयनहोरा:- 4 होरा:/सप्ताह:

पूर्ण-क्रेडिट्स् -04
पूर्णाङ्का: = 100

अभीष्टाधिगमपरिणाम:(Learning Outcomes)

- समावेशित-शिक्षायाः आधुनिकपरिप्रेक्ष्यस्य तर्काधार-अवबोधस्य योग्यतायाः विकासः।
- शिक्षायां समावेशितशिक्षायाः अवधारणायाः प्रबल-आधारस्य अन्वेषणार्थं संवेदनशीलतायाः विकासः।
- विशेषसंवर्गस्य बालकानां शिक्षायाः आवश्यकतानुसारं शैक्षणिक-हस्तक्षेपाणां नवाचारीयुक्तीनां च अनुप्रयोगस्य कुशलतायाः विकासः।
- राष्ट्रीय-अन्ताराष्ट्रीयस्तरे च विशिष्टशिक्षायाः सन्दर्भे प्रचलितविभिन्नाः कार्यक्रमाःएवञ्च दिव्यांगतामपाकरणाय सूचनाप्रौद्योगिक्याः योगदानस्यावबोधः।

पाठ्यवस्तु

७५ अङ्का:

अन्वितिः १: समावेशी-शिक्षा- समावेशीशिक्षायाः संकल्पना,राष्ट्रीय-अन्ताराष्ट्रीय च समावेशित-दिव्यांगबालकेभ्यः प्रावधान-नीतेः राष्ट्रीयशिक्षानीति-२०२० सन्दर्भे संस्तुतयः।

अन्वितिः२ : समावेशी-बालकानां सम्बन्धी विषयः समस्या च , समावेशी-बालकः, अवबोध -सूची, (पहचान-सूची), कक्षा-प्रबन्धनं, समाजमिति, कार्यात्मक-योग्यतायाः आकलनम्, सहायक -सेवाः, संसाधित-कक्षाश्च।

अन्वितिः३ : पाठ्यक्रम-अनुशीलनम्- अवधारणाः, उद्देश्यानि, पाठ्यक्रमानुशीलनं, पाठ्यक्रमशिक्षणस्य विधयः, पाठ्यसहगामी-क्रियाश्च।

अन्वितिः४ : समावेशी-शिक्षा स्वयं-सेवी संस्थाश्च- अवधारणा,राष्ट्रीय-अन्तर्राष्ट्रीयस्तरे च स्वयं सेवी संस्थायाः भूमिका, समस्या-समाधाञ्च।

अन्वितिः५ : समावेशी-शिक्षा आई.सी.टी. च - अभिप्रायः,समावेशी-बालकनामनुरूपेण सूचनासम्प्रेषण-तकनीकेः अनुप्रयोगः।

सत्रीय-कार्यम्- निम्नलिखितेषु द्वौ - **२५ अङ्का:**

१. सुविधावंचित-संवर्गाणां चयनित-छात्राणां(२-३ छात्राणां) व्यष्टिगतमध्ययनम्।

२. समावेशी-शिक्षायाः समस्या-आधारिता समूहचर्चा।

३.समवेशीशिक्षायाः कृतशोधानां सारांशनिर्माणं प्रस्तुतिकरणञ्च।

अध्येय-ग्रन्थाः -

१. शर्मा, आर.ए. (2005), विशिष्ट शिक्षा का स्वरूप ,लायल बुक डिपो, मेरठ, उ.प्र.२. विस्ट, आभा रानी (1992), विशिष्ट बालक का मनोविज्ञान और शिक्षा, विनोद पुस्तक मंदिर, आगरा, उ.प्र.

३. सिंह, बी.बी. (1990) विशिष्ट शिक्षा, वैशाली प्रकाशन, गोरखपुर, उत्तर प्रदेश.

४. Gary,Thomas And Mark Vaughan(२००४) Inclusive Education Reading And Reflections ' Bletchly: Open University Press , Paper Book And 18.99 pp 215

5. Panda,K.G.,(2004), Managing Behaviour Problems in child. Vikas Publishing House private Ltd.,New Delhi,

6. Peshwaria R, (2004)Managing Behaviour Problems in child. Vikas Publishing House private Ltd.,New Delhi,

सत्यापित
VERIFIED

कुलसचिव / Registrar
श्री लाल बहादुर शास्त्री राष्ट्रीय संस्कृत विश्वविद्यालय
Shri Lal Bahadur Shastri National Sanskrit University
बी-4, कुतुब सांस्थानिक क्षेत्र, नई दिल्ली-110016
B-4, Qutub Institutional Area, New Delhi-110016

८. भटनागर, आर.पी.एवं जौहरी मंजू ,(2005), शिक्षा एवं मनोविज्ञान में निर्देशन और परामर्श, आर लाल बुक डिपो ,मेरठ, उत्तर प्रदेश
९. शर्मा, आर.ए. एवं चतुर्वेदी, शिखा (2007), शैक्षिक एवं व्यावसायिक निर्देशन तथा परामर्श के मूल, आर लाल बुक डिपो,मेरठ उत्तर प्रदेश
१०. दुबे, रमाकांत (1979), शैक्षिक एवं व्यवसायिक निर्देशन के मूल सिद्धांत, राजेश पब्लिशिंग हाउस, मेरठ, उत्तर प्रदेश
११. पांडेय, के.पी. एवं भारद्वाज, अमिता पांडेय (2003), शैक्षिक एवं व्यावसायिक निर्देशन विनोद पुस्तक मंदिर आगरा उत्तर प्रदेश।
अंतर्जालस्रोत:-
सम्बंधितानां विषयविशेषज्ञानाम् ई.पी.जी.पाठशाला- स्वयम् - मूक्स- इत्यादिषु समुपलब्ध- प्रस्तुतय:।

सत्यापित
VERIFIED

कुलसचिव / Registrar
श्री लाल बहादुर शास्त्री राष्ट्रीय संस्कृत विश्वविद्यालय
Shri Lal Bahadur Shastri National Sanskrit University
बी-4, कुतुब सांस्थानिक क्षेत्र, नई दिल्ली-110016
B-4, Qutub Institutional Area, New Delhi-110016

प्रश्नपत्रम्- १३-३ पर्यावरण-शिक्षा

(Environment Education)

पाठ्यक्रमकूटाङ्कः - 224 (3) **पूर्ण-क्रेडिट्स् -04**

क्रियान्वयनहोराः- 4 होराः/सप्ताहः **पूर्णाङ्काः = 100**

अभीष्टाधिगम-परिणामः(Learning Outcomes)

- पर्यावरणविकृतिजनसमस्यान् प्रति संवेदनशीलतायाःविकासः।
- पर्यावरणसुरक्षायाः विषये जागृतिरानयनम्।
- पर्यावरणस्य कुशलप्रबन्धनाय युक्तीनां हस्तक्षेपाणां विषये कुशलतायाः विकासः।
- राष्ट्रिय-वैश्विकसन्दर्भे च पर्यावरणस्य गुणवत्ता-आयामान् प्रति सजगदृष्टेः विकासः।

पाठ्यवस्तु **७५ अङ्काः**

अन्वितिः १: पर्यावरणं परितंत्रञ्च- पर्यावरणस्य अभिप्रायः,महत्त्वं,पर्यावरणीय-मण्डलं (भू-जैव-जल-वायुमण्डलानि), ऊर्जायाः प्राकृतिक-स्रोतः संसाधनानि च। मानव-पर्यावरण-सम्बन्धः-मानवीय क्रियाः पर्यावरणे तेषां प्रभावः। परितन्त्रम्- सम्प्रत्ययः,संघटकाः, प्रकाराः, भू-जैव-रासायनिकचक्रम् (ऑक्सीजन-कार्बन-नाइट्रोजनचक्रं) ऊर्जा-प्रवाहश्च।

अन्वितिः२ : पर्यावरणीय-प्रदूषणम् - प्रदूषकः- अभिप्रायः प्रकारश्च। प्रदूषणस्य प्रकाराः- वायु-जल-मृदा-ध्वनि-नाभिकीयप्रदूषणानि च। प्रदूषकाणां मनुष्याणामन्येषां जीवानाञ्च उपरि दुष्प्रभावः।

अन्वितिः३ : पर्यावरण-शिक्षा (प्राचीन-आधुनिकसन्दर्भे च) - प्राचीनभारतीयसंस्कृतिः पर्यावरणञ्च।भारतीयवाङमये पर्यावरणम्।वैश्विकस्तरे पर्यावरणीय-चिन्तनम् (१९७२ सम्मेलनं,UNEP, IEEP , महाधिकारपत्रं, ब्रेलग्रेडघोषणापत्रं)। पर्यावरणशिक्षा-लक्ष्यः,उद्देश्यानि,निर्देशक-सिद्धांतः, शिक्षकस्य भूमिका।

अन्वितिः४ : पर्यावरणशिक्षायाः पाठ्यक्रमः उपागमश्च - पाठ्यक्रमः- विभिन्नेषु स्तरेषु पर्यावरणशिक्षा, पाठ्यक्रमस्य प्रकृतिः,विशेषताश्च। उपागमः - औपचारिक-निरौपचारिकश्च। (सम्मेलनं,कार्यशाला,क्रीड़ा-अनुरूपणञ्च, पारिस्थितिकी-सभा/क्लब, जागृति-अभियानं), जनसंचारसाधनानां स्वयं सेवी-सङ्घटनानाञ्च भूमिका।

अन्वितिः५ : पर्यावरणसंरक्षणं परिमार्जनञ्च - पर्यावरणप्रबन्धनं - अभिप्रायः,पक्षः आयामश्च (स्थानीयः,क्षेत्रीयः,राष्ट्रियः,अन्तर्राष्ट्रियाश्च), MDG, सुस्थिरविकासः। ई-अपशिष्टाः(e-waste), जल-संरक्षणम् अभियानञ्च, अपशिष्ट-प्रबन्धनं, अपशिष्टात् ऊर्जा ,वैकल्पिक-ऊर्जायाः स्रोतः।पर्यावरणसंरक्षण-अधिनियमः प्रयासश्च - पर्यावरणसंरक्षण-अधिनियमः(१९८६), UNFCCC,COP, Reo Summit, Kyoto Protocal , Paris Agreement, CBD, अन्तर्राष्ट्रीय सौरगठबंधनम्।

सत्रीय-कार्यम्- निम्नलिखितेषु द्वौ - **२५ अङ्काः**

१. पर्यावरणीयप्रदूषणस्य कश्चित्क्षेत्रे (एक-द्वयोःवा)क्रियात्मक-अनुसन्धानस्य परियोजनायाः विकासः तेषां क्रियान्विति-आधारितं प्रतिवेदनलेखनं।

२.विद्यालये समुदायकेंद्रितप्रमुखस्थलेषु वा स्वच्छताभियानस्य हस्तक्षेपे प्रतिभागग्रहणं प्रतिवेदननिर्माणञ्च।

३.पर्यावरणीय गुणवत्ता-परिमार्जनस्य विभिन्नायामेषु समूह-परिचर्चा प्रतिवेदननिर्माणम्।

अध्येय-ग्रन्थाः -

१. सक्सेना, ए.बी. (1991), पर्यावरण शिक्षा, आर्य बुक डिपो, दिल्ली।

२. सिंह, रविंद्र(2000), पर्यावरण भूगोल,प्रयाग पुस्तक भवन, इलाहाबाद।

३. इंदिरा गांधी राष्ट्रीय मुक्त विश्वविद्यालय, नई दिल्ली

४. फेडोरोव, ई. (1980),मैन एंड नेचर द इकोलॉजिकल क्राइसिस एंड सोशल प्रोग्रेस, प्रोग्रेस पब्लिशर्स, मास्को

५. रघुवंशी, अरुण एवं चंद्रलेखा, (1998), पर्यावरण तथा प्रदूषण, मध्यप्रदेश हिंदी ग्रंथ अकादमी, भोपाल

सत्यापित
VERIFIED

कुलसचिव / Registrar
श्री लाल बहादुर शास्त्री राष्ट्रीय संस्कृत विश्वविद्यालय
Shri Lal Bahadur Shastri National Sanskrit University
बी-4, कुतुब सांस्थानिक क्षेत्र, नई दिल्ली-110016
B-4, Qutub Institutional Area, New Delhi-110016

६. यूनेस्को (1977), ट्रेंड्स इन एनवायरमेंटल एजुकेशन, यूनेस्को, पेरिस
७. पांडेय, के.पी. भारद्वाज अमिता पांडे (2005) पर्यावरण शिक्षा एवं भारतीय संदर्भ, विश्वविद्यालय प्रकाशन चौक, वाराणसी
८. मित्तल, संतोष (2006), 21वीं सदी में पर्यावरण एवं पर्यावरण शिक्षा, राजस्थान हिंदी ग्रंथ अकादमी, जयपुर
९. आर.ए. शर्मा (2004), पर्यावरण शिक्षा, आर लाल बुक डिपो, मेरठ, उत्तर प्रदेश
१०. मिश्रा, संध्या (2010), पर्यावरण शिक्षा, आर लाल बुक डिपो, मेरठ, उत्तर प्रदेश

अंतर्जालस्रोतः -

सम्बंधितानां विषयविशेषज्ञानाम् ई.पी.जी.पाठशाला- स्वयम् - मूक्स- इत्यादिषु समुपलब्ध- प्रस्तुतयः।

सत्यापित
VERIFIED

कुलसचिव / Registrar
श्री लाल बहादुर शास्त्री राष्ट्रीय संस्कृत विश्वविद्यालय
Shri Lal Bahadur Shastri National Sanskrit University
बी-4, कुतुब सांस्थानिक क्षेत्र, नई दिल्ली-110016
B-4, Qutub Institutional Area, New Delhi-110016

१३-४ तुलनात्मिका शिक्षा

(Comparative Education)

पाठ्यक्रमकूटाङ्कः - 224 (4) **पूर्ण-क्रेडिट्स् -04**
क्रियान्वयनहोराः- 4 होराः/सप्ताहः **पूर्णाङ्काः = 100**

अभीष्टाधिगम-परिणामः(Learning Outcomes)

- भारतीय-शिक्षाप्रणाल्याः सन्दर्भे विभिन्नदेशस्य शिक्षा-प्रणालीनां सापेक्ष्य प्रेक्षितशैक्षिक संरचना-समस्या-नवाचारीकार्यक्रमान् प्रति संवेदनशीलतायाः विकासः।
- भारतीय-शिक्षा व्यवस्थायां प्रयुक्त संरचनात्मक-हस्तक्षेपस्य प्रभावानां समीक्षात्मक-विश्लेषणम्।
- भारतीय शिक्षायाः समस्यानां प्रभावी समाधानं सुनिश्चिताय समीक्षात्मक-दृष्टेः विकासः।

पाठ्यवस्तु **७५ अङ्काः**

अन्वितिः१ : तुलनात्मिका शिक्षा- अवधारणा, आवश्यकताः, महत्वम् ,विधयः, क्षेत्रं, बाह्य-आन्तरिकरूपेण च शैक्षिकविश्लेषणम्, लोकतंत्र-राष्ट्रीयतायाश्च सन्दर्भे विभिन्नदेशस्य शिक्षा-प्रणाली। तुलनात्मक-शिक्षायाः कारकाः उपागमाश्च-भौगोलिक-आर्थिक-सांस्कृतिक-समाजशास्त्रीय-दार्शनिक-भाषा-वैज्ञानिक-ऐतिहासिक-पारिस्थितिक-संरचनात्मक-कार्यात्मकाश्च।

अन्वितिः२ : विभिन्न-देशानां शिक्षापद्धतेः तुलनात्मकम् अधययनम्- प्राथमिक-माध्यमिक-उच्च-शिक्षकशिक्षास्तरे (अमेरिका-ब्रिटेन-ऑस्ट्रेलिया-भारतदेशस्य सन्दर्भे)- स्वरूपः,उद्देश्यानि पाठ्यक्रमश्च।

अन्वितिः३ : वैश्विकशिक्षा संदर्भे शिक्षायाः आधुनिक-प्रवृत्तयः- राष्ट्रियः-अंतर्राष्ट्रियश्च। शैक्षिक-समुन्नयने संयुक्तराष्ट्रसंघस्य भूमिका,विकासशीलदेशस्य अध्ययनं(विशिष्टरूपेण भारतस्य सन्दर्भे)- तेषां समस्याः कारकाः शैक्षिकसमाधानञ्च।

अन्वितिः४ : शिक्षायाः विभिन्नानां प्रणालीनां तुलनात्मकमध्ययनम् (ब्रिटेन-अमेरिका-फिनलैण्ड -सिंगापुर-भारतदेशानां सन्दर्भे) - परीक्षा-प्रणाली, शैक्षिकप्रबंधन-प्रणाली, मूल्यपरक-शिक्षा, व्यावसायिक-शिक्षा, दूरवर्ती-शिक्षा च।

अन्वितिः५ : तुलनात्मिकायाः शिक्षायाः भारतीय-परिप्रेक्ष्ये प्रासङ्गिकता- अमेरिका-ब्रिटेन-फिनलैण्ड-सिंगापुरादि देशस्य शिक्षा-व्यवस्थायाः विशेषताः एवञ्च तेषां भारतीय-शिक्षाव्यवस्थायां समावेशः सम्भावना च।

सत्रीय-कार्यम्- निम्नलिखितेषु द्वौ - **25 अङ्काः**

१. भारतीयशिक्षायां शिक्षण-अधिगम-परीक्षा-मूल्यांकन- कार्यक्रमनिर्धारण-शिक्षकछात्रयोर्संबंधानामधिकृत्य बिन्दुद्वयमधिकृत्य समीक्षात्मकलेखस्य प्रस्तुतिः।

२.परिचर्चा-माध्यमेन ब्रिटेन-अमेरिका-ऑस्ट्रेलियादेशेषु शिक्षाव्यवस्थासु शैक्षिकसमस्यानां तुलनात्मकं विश्लेषणम्।

३. शैक्षिकसमस्यानां परिमार्जनार्थं विचारावेशस्तरस्य-आयोजनम्।

४. ब्रिटेन-अमेरिका-ऑस्ट्रेलिया-भारतादि देशानां शिक्षापद्धतेः तुलनात्मकमध्ययनमधिकृत्य दत्तकार्यम्।

अध्येय-ग्रन्थाः-

१. पांडेय,के.पी.(1995), तुलनात्मक शिक्षा, विश्वविद्यालय प्रकाशन चौक, वाराणसी, उत्तर प्रदेश

२. चौबे, सरयू प्रसाद, (1994), तुलनात्मक शिक्षा, विनोद पुस्तक मंदिर, आगरा, उत्तर प्रदेश ३. जायसवाल, सीताराम. (1970), तुलनात्मक शिक्षा, हिंदी समिति ,सूचना विभाग, उत्तर प्रदेश

४. पाठक,आर.पी. एवं भारद्वाज अमिता पांडे (2012), पाठ्यचर्या निर्देशन एवं तुलनात्मक शिक्षा का आधार, कनिष्का प्रकाशन, नई दिल्ली

५. शर्मा, आर.ए. (2000), तुलनात्मक शिक्षा ,आर लाल बुक डिपो ,मेरठ

६. मिश्रा, बी.एफ. (1990), तुलनात्मक शिक्षा, विश्वविद्यालय प्रकाशन, वाराणसी

७ Pathak, R.P. (2006), Global Trends and development of Education in modern india, Atlantic Publishers, New Delhi

सत्यापित
VERIFIED

कुलसचिव / Registrar
श्री लाल बहादुर शास्त्री राष्ट्रीय संस्कृत विश्वविद्यालय
Shri Lal Bahadur Shastri National Sanskrit University
बी-4, कुतुब सांस्थानिक क्षेत्र, नई दिल्ली-110016
B-4, Qutub Institutional Area, New Delhi-110016

८. Pathak, R.P. (2009), Education in the emerging India , Atlantic Publishers and distributors, New Delhi
९. Pathak, R.P. and Sharma Sanjay (2021) Education in co**ntemporary India, Kanishka publishers, New Delhi**

अंतर्जालस्रोत:-

सम्बंधितानां विषयविशेषज्ञानाम् ई.पी.जी.पाठशाला- स्वयम् - मूक्स- इत्यादिषु समुपलब्ध- प्रस्तुतयः।

सत्यापित
VERIFIED

कुलसचिव / Registrar
श्री लाल बहादुर शास्त्री राष्ट्रीय संस्कृत विश्वविद्यालय
Shri Lal Bahadur Shastri National Sanskrit University
बी-4, कुतुब सांस्थानिक क्षेत्र, नई दिल्ली-110016
B-4, Qutub Institutional Area, New Delhi-110016

१३-५ भाषा-शिक्षा

(Language Education)

पाठ्यक्रमकूटाङ्कः - 224 (5) **पूर्ण-क्रेडिट्स् -04**
क्रियान्वयनहोरा:- 4 होरा:/सप्ताहः **पूर्णाङ्का: = 100**

अभीष्टाधिगम-परिणामः(Learning Outcomes)

- भाषाशिक्षण-अधिगमपरिस्थितीनां अधिगमकर्तुः आवश्यकतानुरूपं अभिकल्पित-दक्षतायाः विकासः।
- भाषाशिक्षणस्य विशेषज्ञप्रशिक्षकाणां निर्माणम्।
- भाषायाः प्रकृतिः एवञ्च अधिगमकर्तुः आवश्यकतानुसारं विशेषज्ञ-प्रशिक्षकानां निर्माणम्।

पाठ्यवस्तु **७५ अङ्काः**

अन्वितिः १: भाषा- भाषा शिक्षणम् , योजना, प्रकृतिः,कार्यं निहितार्थञ्च। भाषा-विज्ञानस्य परिप्रेक्ष्ये भाषायाः प्रकृतिः,कार्यं,विश्लेषणं ,रचना। ध्वनिविज्ञानं,पदविज्ञानं,वाक्यविज्ञानं ,प्रमुख-सिद्धान्ताः शिक्षणाय अपेक्षित-ध्यातव्याः बिन्दवः।भाषाशिक्षणमधिगमस्य मनोविज्ञानञ्च। भारतीयपरम्परायां - यास्क-पाणिनि-पतञ्जलिः-भर्तृहरेश्च योगदानम्। पाश्चात्यपरम्परायां - व्यवहारवादी-उपागमः-संज्ञानात्मकोपागमः-संप्रेषणात्मकोपागमः- मनोभाषिकोपागमः , भाषाशिक्षणाधिगमस्य मनोवैज्ञानिकसिद्धान्ताः।

अन्वितिः२ : भाषाशिक्षणम् अधिगमस्य शिक्षाशास्त्रञ्च - भाषाशिक्षणं प्रथमाभाषा द्वितीयाभाषा च - उद्देश्यानि, संरचना, सामग्रीनिर्माणं , मूल्यांकनम्। प्राथमिक-माध्यमिक-उच्चस्तरीयाणां भाषा-कौशलानाञ्च विकासः।भाषा-अधिगमे वैयक्तिकरणं - आवश्यकता,प्रविधयः, कक्षागतकार्यं सत्रीयकार्यञ्च।

अन्वितिः३ :भाषाशिक्षणे अनुसन्धानम् - पठन-लेखनानुसन्धानञ्च , निर्देशनं प्राथमिकताश्च। भारते बहुभाषासन्दर्भे समस्याः संवैधानिकप्रावधानञ्च , विभिन्नसंस्तुतयः - राष्ट्रीयशिक्षानीति-२०२० तथा च स्कूलपाठयचर्या-२००५ सन्दर्भे।

अन्वितिः४ :पाठ्यचर्याविकासः "भारतस्य बहुभाषा सन्दर्भे" - केन्द्रिकतत्त्वं , प्रविधयः,मूल्याङ्कनम्। भाषाध्यापकानां निर्माणं-पूर्वसेवाशिक्षा-सेवारतशिक्षा-व्यावसायिकविकासः। भाषाशिक्षणं - भाषासाक्षरता च - प्रकृतिः, भेदः ,सम्बन्धः,शिक्षणं। मूल्याङ्कनस्य प्रविधयश्च। आवश्यकता-आधारितः पठनलेखनयोः कार्यक्रमाः। भाषाशिक्षायां सृजनात्मकता एवञ्च ए तासां विकसनस्य प्रविधयः।

अन्वितिः५ : भाषाविज्ञाने संलग्नानां विभिन्नसंस्थानां भूमिका - भाषाविकासे संलग्नसंस्थाः, संस्थानानि, विश्वविद्यालयः संस्थानञ्च ,भाषाप्रचारे सर्वकाटेनरसंघटनानामवदानं , राष्ट्रीयसंस्कृतसंस्थानं, नव देहली, केन्द्रीयभाषासंस्थान-मैसूर,आङ्ग्ल एवञ्च विदेशी भाषा विश्वविद्यालयः-हैदराबादः,भाषाशिक्षानीतेः कार्यान्वयने राष्ट्र-राज्य-जनपद-स्थानीयस्तरे च समागतसमस्यानां तेषां समाधानानां च उपायः।

सत्रीय-कार्यम्- निम्नलिखितेषु द्वौ - **२५ अङ्काः**

१. अधिगमकर्तुः आवश्यकतानुरूपं भाषाकौशलानां विकासाय भाषा-प्रयोगशाला आधारित-अभ्यासः।

२. भाषाशिक्षणे गुणवत्तायाः आयामान् विकसनाय परिचर्यायाः आयोजनं।

३.प्रभाविकौशलविकासाय विशिष्ट-अभ्यासमालायाः अभिकल्पनम्। एतदर्थं उच्चारण-वाचन-लेखनं अथवा परीक्षणसम्बन्धित-अभ्यासाय कश्चन द्वयोः चयनम्।

अध्येय-ग्रन्थाः-

१. द्विवेदी, कपिल देव (2003), भाषा विज्ञान एवं भाषा शास्त्र, विश्वविद्यालय प्रकाशन, वाराणसी, उत्तर प्रदेश।
२. तिवारी, भोलानाथ, (2002), भाषा विज्ञान, किताब महल, इलाहाबाद, उत्तर प्रदेश।

सत्यापित
VERIFIED

कुलसचिव / Registrar
श्री लाल बहादुर शास्त्री राष्ट्रीय संस्कृत विश्वविद्यालय
Shri Lal Bahadur Shastri National Sanskrit University
बी-4, कुतुब सांस्थानिक क्षेत्र, नई दिल्ली-110016
B-4, Qutub Institutional Area, New Delhi-110016

३. पाठक, आर.पी. (2010), भाषा शिक्षण, कनिष्का प्रकाशन, नई दिल्ली
४. पाठक, आर.पी. एवं भारद्वाज, अमिता पांडे, (2012), शिक्षा में अनुसंधान एवं सांख्यिकी, कनिष्का प्रकाशन, नई दिल्ली
५. राष्ट्रीय शिक्षा नीति (1986,1992) का प्रतिवेदन, भारत सरकार, नई दिल्ली
६. राष्ट्रीय पाठ्यचर्या की रूपरेखा-2005,2009, एनसीईआरटी, नई दिल्ली
७. राष्ट्रीय शिक्षा नीति, 2020, शिक्षा मंत्रालय,भारत सरकार, नई दिल्ली,

अंतर्जालस्रोत:-

सम्बंधितानां विषयविशेषज्ञानाम् ई.पी.जी.पाठशाला- स्वयम् - मूक्स- इत्यादिषु समुपलब्ध- प्रस्तुतयः।

सत्यापित
VERIFIED

कुलसचिव / Registrar
श्री लाल बहादुर शास्त्री राष्ट्रीय संस्कृत विश्वविद्यालय
Shri Lal Bahadur Shastri National Sanskrit University
बी-4, कुतुब सांस्थानिक क्षेत्र, नई दिल्ली-110016
B-4, Qutub Institutional Area, New Delhi-110016

लघुशोधप्रबन्धः

पाठ्यक्रमकूटसंख्या = 263

पूर्ण-क्रेडिट् = 08
पूर्ण-अङ्काः = 200

शिक्षाचार्याय लघुशोधप्रबन्धहेतु
(विभागीयसमितेः प्रस्तावः)

राष्ट्रियशिक्षापरिषद् - आदेशानुसारं लघुशोधप्रबन्धस्य पाठ्यक्रमः अवबोधरूपेण प्रचलिष्यति। यत्र छात्राः -
प्रथमसत्रार्द्धे - लघुशोधप्रबन्धाय शीर्षक-मार्गदर्शकयोः चयनम्।
द्वितीयसत्रार्द्धे - चयनितस्य विषयस्य सम्बन्धितस्य साहित्यस्य सर्वेक्षणं , शोधसंक्षिप्तिकालेखनं , प्रस्तुतीकरणञ्च।
तृतीयसत्रार्द्धे - शोधोपकरणनिर्माणं , प्रतिदर्शचयनं ,शोधसंबन्धितप्रदत्तानां संकलनम्।
चतुर्थसत्रार्द्धे- शोधसंबन्धितसंकलिताधारसामग्रीणां विश्लेषणं विविच्य शोधप्रबन्धलेखनस्य कार्यसम्पूर्णम्। पूर्व-प्रस्तुतीकरणे संगोष्ठ्याः आयोजनं। तदनुसारञ्च विभागीयसमितेरनुसारमनुमोदनं मूल्याङ्कनञ्च।

चतुर्थसत्रार्द्धे लघुशोधप्रबन्धाय पाठ्यक्रम-क्रियाः -
१. मार्गदर्शकेन सह संपर्ककक्षा- २ होरा
२. शोधसंबन्धित-संकलित- संघटनं विश्लेषणकार्यञ्च।
३. लघुशोधप्रबन्धस्य प्रस्तावितााध्यायानां लेखनकार्यं।
४. पूर्व-प्रस्तुतिकरणसंगोष्ठ्याः प्रस्तावप्रसारणम्।

लघुशोधप्रबन्धाय अङ्कवितरणम्

पूर्वलघुशोधप्रबंधसंगोष्ठिप्रस्तुतीकरणं -	= 50 अङ्काः
लघुशोधप्रबंध-	= 100 अङ्काः
मौखिकी -	= 50 अङ्काः

सत्यापित
VERIFIED

कुलसचिव / Registrar
श्री लाल बहादुर शास्त्री राष्ट्रीय संस्कृत विश्वविद्यालय
Shri Lal Bahadur Shastri National Sanskrit University
बी-4, कुतुब सांस्थानिक क्षेत्र, नई दिल्ली-110016
B-4, Qutub Institutional Area, New Delhi-110016